

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie

Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@hetnet.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westervolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: € 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijke bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: € 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage: F.Jager
e-mail: fjager@wxs.nl

niets uit dit tijdschrift mag worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 25 nr. 1, maart 2004

Inhoud

Een nieuw stukje Nederland (R. Remkes)	2
De barre winter van 1928 – 1929 (H. Wubs)	6
Vragen van leden aan leden (I)	8
De Westervolde kamer in het Groninger Museum (dr. E. Knol)	8
Waar bist doe aine van (I) (E. M. Roel fsema)	12
De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (H. R. Ai ki ng)	14
Vragen van leden aan leden (II)	19
Stamreeks geslacht Trenning (G. L. Nobbe)	20
Op goed geluk! (J. Boerhave – Mi gchel s)	21
Waar bist doe aine van (II) (J. H. Geertsema)	24
Tijdschriften en Jaarboeken (B. Roossi en)	26

Van de redactie

Een evenwichtige mix van genealogie, historie en nostalgie, dat is elke keer weer het streven bij het samenstellen van dit tijdschrift. Wij vinden dat we daar deze keer, uiteraard door bijdragen van onze leden, weer in geslaagd zijn.

Desondanks is er nog steeds veel behoefte aan vooral genealogische artikelen, bewoningsgeschiedenissen e.d.

Van een aantal kanten kregen wij de suggestie om een nieuwe rubriek in het leven te roepen waarin men een favoriete voorouder beschrijft. Ondanks het feit dat dit ook al in andere genealogische tijdschriften aan bod is geweest, lijkt het ons een uitstekend idee. Wie heeft een dergelijke voorouder en waarom is hij of zij favoriet. Wij stellen ons voor dat die persoon in een bepaalde context wordt geplaatst: beschrijving van zijn/haar gezin, levensloop, opvallende gebeurtenissen, relatie met de inzender enz.

Suggesties voor andere nieuwe rubrieken zijn welkom, graag ingediend met een voorbeeld voor de andere leden.

Een nieuw stukje Nederland

René Remkes

De oorkonde, die hieronder is afgedrukt, is in meerdere opzichten interessant. Wij weten, dat de monniken, die in onze provincie aan de kust woonden, land op de zee hebben veroverd. Dat ook de kloosterlingen van Ter Apel aan 'landwinning' deden lijkt niet voor de hand te liggen, gezien de situering van het Klooster.

In de boeken, die over het Klooster Ter Apel geschreven zijn en waar ik de hand op kon leggen, zijn de bezittingen van het klooster in het 'buitenland' altijd wat onderbelicht gebleven, als ze al genoemd worden. Eigenlijk worden ze genegeerd. Ze zouden voor de kennis over het Klooster en onze provincie onbelangrijk zijn. Het Klooster had bezittingen in Oost-Friesland en in het Eemsland en daarmee had het het recht aan de betreffende hoven schattingen in natura op te leggen. Deze heffingen worden vanaf de tweede helft van de 15e eeuw tot het einde van het klooster bijgehouden in de Staatboeken¹ van het Klooster. Een ander deel van het archief² van het Klooster bevat oorkonden over een groot aantal zaken. Het beslaat ongeveer dezelfde periode. In een acte van 1466³ wordt een geschil bijgelegd tussen het Klooster en de boeren van Ober- en Niederlangen in het Duitse Eemsland. De strijd gaat over het recht hout te kappen in het gebied, dat ligt op de grens van de bezittingen van het Klooster en de markegronden van Ober- en Niederlangen. Blijkbaar hebben de boeren over de grens van hun markegronden hout gekapt. Uit de tekst valt op te maken, dat een en ander nog éénmaal met de mantel der liefde wordt bedekt; bij een volgende overtreding zal door de bisschop van Münster vijf Osnabrücker marken boete

¹ Inv. Nr. 1373 nr. 4 Groninger Archieven

² Inv. Nr. 1373 nr. 1 Groninger Archieven

³ Inv. Nr. 1373 nr. 1 Groninger Archieven

opgelegd worden, te innen door de 'Amptman' van het Eemsland.

Het tweede interessante aspect aan de oorkonde is de vermelding van de strijd tegen de Wederdopers in Münster, die in 1535 eindigde. Het blijkt, dat aan de hoven in het Eemsland hoge belastingen zijn opgelegd om de strijd van de bisschop tegen Jan van Leyden en zijn aanhangers te bekostigen. De hoven zijn hierdoor zo verarmd, dat ze gedwongen zijn delen van hun marke te verkopen. Tweeënhalf jaar later is de situatie van de Eemslandse hoven blijkens een oorkonde van 31 juli 1542 nog steeds niet verbeterd en wederom moet men land van de hand doen. Deze koop wordt in onderstaande acte al aangekondigd: als de boeren van 'de beide Langen' nog meer land willen verkopen, dan zal het klooster het eerste recht van koop hebben.

De stukken land, waarom het in deze oorkonde gaat, liggen bij het land van het klooster, "vanaf de paal⁴ naar het oosten als men op de opgeworpen grond van de Barenvledder dijk staat, van daar uit in een rechte lijn naar het westen in de richting van de paal bij de Ae en zo in de richting van het eigen land van het Klooster bij de Ae in het noorden". Deze landerijen hebben hier dus niet een naam, waardoor men ze zou kunnen identificeren. In de acte van 1542 worden de stukken land wel met name genoemd. Hier gaat het om 'de Barenvledder' en 'de Emsche Maet'. Barnflair zal de tegenwoordige naam van het eerste zijn en de Emsche Maet, lijkt me, zal nu de Maten heten.

In de acte van het jaar 1466 uit hetzelfde archief gaat het dus om een conflict over het kappen van hout door de Eemslandse boeren op het land van het Klooster. De naam 'Barenvledder' zal ook te maken hebben met deze activiteit, de houtkap. 'Vledder' betekent laagliggend, moerasachtig land. Het Middelnederlandse 'bernen' of 'barnen' vindt men bij ons nog terug in

⁴ Elders ook *schedespaell* (= scheidspaal): dit zal een soort grenspaal tussen het land van beide bovengenoemde partijen zijn

'barn-steen', gestolde hars van miljoenen jaren oud, die inderdaad kan branden!¹

¹ Wobbe deVries: "Groninger Plaatsnamen"

Tekst van de oorkonde

Transcriptie: René Remkes

Copia *littera* (?) de terra empta in den Barnvleder per (pro?) con...(?) a burombus in Oldenhaeren und in beyden Langen²

Ick **Wermolt vann Heede** Knap inder tydt zwoeren Richer toe Duthe³ vann bevele des hoechwerdigen in god hoechvermogenden forsten und heren, heren **Franss** vann godes gnade Confirmirten der stichte Munster und Osnabruggen Administrator toe Mynden⁴ und (?) mynen gnedigen lieven heren doe kondt, tuge⁵ und bekenne openbar in und overmids⁶ dessen openen besegelden breve Dat vor my up datum *desse* brieves in een open recht gehegede⁷ gerichte dair ick stede und stoel des gericht myt mynen Kornoten⁸ und bystanders⁹ hyrnae bescreven beclede¹⁰ hadde, und myt Ordelen bewairt soe gerichtes recht sonderlingen toe dessen nabescreven sake wordt geheget. Erschenen und gecommen synnen de gemene¹¹ buren van Overlangen und van Nederlangen sampt vry und eygen¹² int gemene und een yder

² Kopie van de koopbrief betreffende het verworven land in de Barenvleder (ws. ook in kopie gegeven aan) de boeren van Altharen en Ober- en Niederlangen'.

³ Dütthe in het kerspel Lathen, waar ook Ober- en Niederlangen liggen

⁴ Minden in Duitsland

⁵ van Middel Nederlands *tugen* = een getuigenis afleggen

⁶ door middel van

⁷ omheind; de rechtplaats werd oorspronkelijk met een haag omgeven. Gezien de datum, 1 december, zal men hier bedoelen, dat de rechtplaats volgens de voorschriften is ingericht.

⁸ gerechtsdienaren

⁹ helpers bij de rechtbank

¹⁰ *bededen* = (een ambt) bekleden

¹¹ gemeenschappelijk

¹² *vry und eygen* = vrij en horig

In de voetnoten worden o.a. termen uit de oorspronkelijke tekst uit het Middelnederlands vertaald. Het Middelnederlandsch Woordenboek van J.Verdam was hierbij onontbeerlijk.

besonders soe se daer wonachtich synt und becanden aldair vor my in den gerichte selven gerichte vor hem¹³ und all oeren¹⁴ erven und anerven geboeren und ongeboeren dat se samptliken und eendrachtelicken myt guede vryen wille, riefen berade¹⁵, vorbedachten und vorberaden mode¹⁶, redelick und rechtelicken in enen rechte steden¹⁷, ewigen, vasten erfflicker coepe hadden vercofft.

(Myt willen und consent des hoechgedachten myns gnedigen forsten und heren, soe de landschap merckerlick beswaert was myt groten schulden, op dat myns gnedichsten fforsten¹⁸ und heren synre gnaden eygen und vryen, oer erven, oeck der Jonckern lude oer erven all mochten mede gereddet und gevryet worden und unbeschuldet bliven vann wegen des Munsterschenn oproers und myshandels der secte ser wederdopers als binnen Munster doe weren.¹⁹)

Und vercofften aldaer vor my int gerichte und lieten op soe se myt rechte solden myt handen und myt monde in ene erfflicke vredsame und ewige²⁰ opboern, brueken, besitten, hebben, were erfflick eygen den Ersamen geistelicken heren broder **Geert van Hasselt**²¹ prioren und gemenen convente toe Apell und oren nakomelingen een deel oerre marck hen ongelechlick,

¹³ zichzelf

¹⁴ *oeren* = hun

¹⁵ na rijp beraad

¹⁶ *myt vorbedachten und vorberaden mode* = weloverwogen

¹⁷ onverbreekelijke

¹⁸ *fforsten*: de dubbel 'f' diende ook in Groot Britannië wel als hoofdletter. De familienaam *ffrench* wordt daar dan ook niet met een hoofdletter geschreven.

¹⁹ Hier wordt de reden van de verkoop door de boeren uit de doeken gedaan.

²⁰ hier mist een woord; ws. *coep* = aankoop

²¹ ook: Gerard Hasselt, prior van het klooster, komt voor in oorkonden van 23 Juni 1519 tot 25 April 1564, in juli 1565 gestorven

Prioren und Convente wail gelegen¹ by des closters landt liggende, van den paell² staende up de oester zydt des opgescoten³ de Barenvledder Dyck⁴ genoempt, recht vort van denen paell lynrecht uuth int westen up denen paell by der Ae, und soe beneffen⁵ de Ae toe des closters eygen landt int Norden, myt heide, weide, top, tzwich, holt, broeck gelyck dat dair toe steden schynbar gelegen is und gengen⁶ des alynge⁷ uuth myt handen, myt monde und deden gans vertichnis⁸ soe se myt rechte solden. Alsoe dat desse burscapen vorscreven oer erven noch anerven geboeren und ongeboeren noch nemant vann oerre wegenn nimmer nae Datum *desse* breves nenerleye ansprake rechticht⁹ geistlick off werltlick op dat landt vorscreven meer hebben doen sullen off wachtende wesen toe ewigen tyden Vor ene genochlicke summe van penningen de ons vercopers vorscreven waill (?) toe willen vernoget und betailt is Waer omme wy gemen buren van beiden Langen loven denn Prior und Convente ter Apell vorscreven myt handen und myt monde int gerecht hanttastende¹⁰ des vorscrevenen copes tstaen¹¹ becanten tsyn und guede volcomene stede, vaste, ewige onverbroken wairscap tdoen alle jair unverjairt¹² vor ons und alle onse erven und anerven geboeren und ongeboeren, vort vor alle de ghene de des toe ewigen

tyden toe rechte komen willen, op alle steden, in allen rechten, wair wanneer und myt wemen und soe vake denn vorscrevenen Prior und Convente vorscreven toe Apell des noet und behoeff is, buten oeren steden. Voert (?) overst¹³ sake denn prior und Convente vorscreven in tocomenden tyden¹⁴ int gebruyck dessen lande enich hinder, besperinge¹⁵, indracht¹⁶ eder gebreck in den wairscap¹⁷ schege¹⁸ woe dat dan soe toe queme loveden¹⁹ vor my und verwylkorden²⁰ aldair int gerichte desse gemene buren als vorscreven als rechte principael selffs sakewolders²¹ vor syck und oer erven und anerven off myn gnedichsten here und forste inder tyt off syn nakomelinghe off enige Jonckers off yemant toe enigen tyden mede gewairt (?) weren in desser marck der Erven halven toe beiden Langen hyr an streckende indracht off besperinge dede int gebruyck desser landen dat Prior und Convente sodane hinder, gebreck, kost und scaden dair omme geleden und gedaen mach soeken, wynnend mainen van ons vercopers int gemene off een yder besonders, woe doch dat Prior und Convente int best.ke (?) komen kan, uuth een deel off uuth all onsen guederen de wy vercopers nu ter tydt hebben off hyr namaels crigen mogen, van ons, onse erven und anerven myt pandinge²², myt besate²³ und myt allen gerechte und myt rechten geistlicken eder wertlicken myt erer een off myt beiden toe gelyck welcker prioren und Convente also bequemest is und best becomen kan neen²⁴

¹ een deel van de marke (= gezamenlijke gronden), die voor de boeren niet gunstig gelegen zijn en voor het klooster wel

² paal; waarschijnlijk de grensmarkering tussen de landerijen van beide partijen in deze zaak

³ opgeworpen (grond)

⁴ een bekend schrijver over de historie van Westerwolde biechtte mij op, dat hij nog medeverantwoordelijk was voor de afgraving van deze dijk. Zijn naam wil me niet te binnen schieten en dat blijft zo.

⁵ naast

⁶ gengen....uuth, von "utegaen" + tweede naamval = afstand doen van iets, b.v. verkopen

⁷ *des alynge* = geheel en al

⁸ zelfstandig naamwoord bij het werkwoord *vertiën* = afzien (van iets)

⁹ *nenerleye ansprack rechticht* = geen aanspraak maakt (op ...)

¹⁰ de bekrachtiging van een verdrag door middel van een handdruk

¹¹ *tstaen* = te staan, *tsyn* = te zijn, *tdoen* = te doen

¹² zonder uitstel

¹³ bovenstaande

¹⁴ in de toekomst

¹⁵ hindernis

¹⁶ verzuim in het nakomen van iemands verplichtingen

¹⁷ waarborg

¹⁸ *schege*, aanvoegende wijs van (*ge-*) *schien* = gebeuren

¹⁹ beloofden

²⁰ *van verwillecoren* = een gelofte afleggen; als men zich daar niet aan houdt verbeurt men een geldsbedrag of ander bezit

²¹ gevollmachtigde; ook wel: partij in een rechtszaak

²² beslaglegging op een goed

²³ eveneens: beslaglegging; men gebruikte meerdere termen om een begrip aan te duiden, ws. om geen onduidelijkheid te laten bestaan over zijn bedoelingen

²⁴ geen

recht den anderen toe hinderen allen bewyslicken scaden de syn dan cleen off groet woe men den erkennen (?) kan eder¹ mach, loven wy vercopers *vorscreven* op toe leggen und toe betalen ja doch dat een ewich erffcoep an syck staen und bliven sall, alsoe dat Prior und Convente *vorscreven* ter stondt ontfangen und toe oeren besten gebruyken mogen, vorcopen, vorsetten, vorwesselen, vorhueren² woe hem beste toe pas komt all oeren eygenen willen dair mede toe doen, toe besitten und toe brüeken gelyck men een eygen dor-slachtich landt³ geboert toe brueken, an heide, weide, hoy, water und begrasinge und in alle nuttich nae wille Priors und Convente *vorscreven*. Vort bekenne ick **Koencke toe Wylholte⁴, Jurgen toe Wylholte** und **Volter Moller** vor onnse erven und anerven als rechte waerburgen warend tsyn und guede, stede, vaste, onverbroken wairscap tdoen, als rechte sakewolders, wert sake⁵ Prioren und Convente int gebruyck desser landen *vorscreven* enich hinder, indracht, besperinge off becoringe⁶ schege setten onse erven und guederen dair vor een onderpant, de wy van se (?) erven und anerven, nu hebben off hyma-maels⁷ crigen mogen, dair uuth toe soeken, wynnen, vorderen, replick und onreplick⁸ over ons drie gelyck off onses een myt rechte geistlick off werltlick, myt pandinge und besate als Prior und Convente *vorscreven* belevet⁹ und best konnen bekomen. Noch is hyr verwykort und van beiden zyden hofflick inden selven gerichte an genomen van de gemene bureen marcknoeten und erffexen¹⁰ der *vorscreven* burscapen van beiden Langen off se meer landen in

¹ ede, off, offte = of

² vorsetten = in onderpand geven; vorwesselen = als ruilobject gebruiken

³ eygen dor-slachtich landt = land, dat men geheel en al in eigendom heeft

⁴ Wilholte, een gehucht ten westen vam Ober- en Niederlangen

⁵ wertsake = (waarschijnlijk) voorzover

⁶ zelfstandig naamwoord bij *becorten* = iemand tekort doen (in zij recht)

⁷ hierna

⁸ beweglich und unbeweglich

⁹ belieft

¹⁰ boeren, vrij of horig, met rechten in de gezamenlijke markegronden

tocomenden tyden wolden vercopen, ver-setten, verhueren uuth oerer marck tus-schen de twe ryveren de Ae und de Olle und dat Lyntloe gelegen sullen Prior und Convente und oer nakomelingen onver-sumet¹¹ und onbegrepen altyt de negeste syn, als se willen doen dat een ander doet, und wy vercopers *vorscreven* loven alle arti-culen in dessen breeff begrepen vollenco-men, onverbroken tholden int gemene und een yder besonders sonder yemans bespe-ringe, bysprake eder indracht. Bekanden vor my aldair int gerichte de *vorscrevene* gemene bureen der burscapen *vorscreven* und loveden Prioren und Convente *vorscreven* vor syck eren erven und anerven vor alle ansprake warent tsyn und guede, stede, vaste, onverbroken wairscap tdoen als *vorscreven* sonder arch und lyst, sonder be-droch off enige nye vonden de dessen breeff hynderlick mochten wesen. Want dan sodane coep, vertichnis und oplatinge sulcker erffguederee vor my **Coep Wermolt van Heede** Richter *vorscreven* an enen gehegeden gerichte onbesproken is gescien dair myt my an und over weren Kornoten des gerichtes de Ernsfeste und Erbar **Henrick Brawe**, und **Henrick Kralman**¹², Bystanders **Her Johan** pastor toe Laten, **Johan Hensberch** und **Gerlick Cremer** und meer vromer¹³ lude genoch. In Orkunde der wairheit heb ick **Wermolt van Heede** Richter ergenampt myn inge-segel¹⁴ van gerichtes wegen wytlick and kentlicken beneden an dessen breeff ge-hangen. In dem jair onses heren vyffhon-dert und negen und dertich des maendags nae Andree Apostol[um?]

Alia littera buromb[es?] in Oldenharen est in eista conventus accordans in predent.. de verbo ad verbum *exceptionis* pro **Coep van Beesten**. Sigillant.. *litteram* in Olden-haeren: Kornoten extiterunt **Herman Meneel**¹⁵, **Clawes van Duthe**, Bystanders

¹¹ zonder verzuim

¹² woonde zeer waarschijnlijk in Hilter op de boerderij, waar de familie Kral uit Oude Pekela zij wortels heeft

¹³ dapper, krachtig, rechtschapen

¹⁴ zegel onderaan contract of brief

¹⁵ meestal als Maneel of Moniell geschreven; (bij ons in Groningen Maneel). De familie woonde in

Hanen (?) Herman, Tap Henrick und
Herman Dyker, und meer vromer lude

Fresenburg (kerspel Lathen) en was beleend met enkele boerderijen in de omgeving. Halverwege de 17^e eeuw baarde een vrouwelijk lid van deze familie opzien door met de molenaar Dietterich Duercken in Hilter te huwen. Zij werd onterfd.

genoch der gemene bouren van Haren. Wairburgen **Coep van Beesten, Herman Smyt** und **Johannis ter Horne**. Reliqua ut supra

Copia confirmationis praedicto.. **Franss**
Epicopus Monasteriensis
Osnaburgensis, Administrator.. Myndens

De barre winter van 1928 – 1929

Harry Wubs

De gegevens voor onderstaand verhaal werden ontleend aan het archief van het voormalige waterschap Westerwolde, ondergebracht bij het tegenwoordige waterschap Hunze en Aa's te Veendam.

“Wat een winter is het geworden, de oudsten van jaren konden zich wel een zoo langen, maar niet zulke een strengen winter herinneren. En koud, over het algemeen heerschte er bij zeer hoge barometerstand een felle Oostelijke tot Zuidoostelijke wind, waardoor het soms zoo erg vroom, dat enkele morgens ijs aan de dekens zat.” Men kan sluiswachter Struik van de Veelersluis in Veele nog bijna horen zuchten wanneer hij de winter van 1928 – 1929 beschrijft. Algemeen werd de winter als zeer streng ervaren, niet alleen door de lange duur, maar ook door de felle vrieskou die onze streek in zijn greep hield. Dat het eind van de jaren twintig van de vorige eeuw een bijzondere winter was werd ir. A. Zandstra van het toenmalige waterschap Westerwolde al snel duidelijk. Op 28 februari 1929 verzocht hij de sluiswachters, brugwachters en wegwerkers van het schap hun ervaringen met en in de winter op papier te zetten. “Denkt U maar dat over 50 jaar Uw achterkleinzoon het archief beheert van ‘Westerwolde’ en dan in de Winschoter Courant publiceren wil hoe ‘t was in Grootvaders tijd.”

Dus zetten de heren brugwachters etc. zich braaf aan het schrijven van wat ‘een opstel’ wordt genoemd. Samen geven die een prachtig tijdsbeeld van de door vorige ge-

neraties veelvuldig besproken strenge winter aan het einde van de jaren twintig.

“En het vriest maar door. Zoo nu en dan wel eens een dag net of het dooi zou worden, maar steeds opnieuw vorst”, schrijft sluiswachter G. Haan van de Onstweddersluis in maart 1929. Hoewel het al vanaf december 1928 vroom sloeg de winter in februari het jaar erop pas echt toe. “Als hoogste, of beter, laagste temperatuur werd hier 26 graden genoemd. Bij gebrek aan een thermometer heb ik het zelf niet kunnen opnemen”, aldus sluiswachter Struik van de Veelersluis. Haan (Onstweddersluis) mat op 13 februari de ijsdikte en telde maar liefst 36 cm. In Veele kwam sluiswachter Struik nog hoger uit, 41 cm. “Van den doodgraver alhier vernam ik dat de vorst plm. één meter in de grond zat”, schrijft hij er als bijzonderheid bij.

Het zal duidelijk zijn dat de scheepvaart onder deze omstandigheden niet meer mogelijk was. Op de Westerwoldse kanalen lag zij dan ook stil van 6 januari tot en met 17 maart 1929. De sluiswachters hadden de grootste moeite om de sluisdeuren en de zogenoemde Stoney-schuiven in de stroomduikers gangbaar te houden. Af en toe gedurende de winter sneeuwde het, hoewel niet zwaar, en dat gaf nog extra complicaties. Sluis- en brugwachters gingen dan sneeuwruimen op de fietspaden langs de wegen aan het kanaal. Dat viel niet mee. De sneeuw was hardbevoren en moeilijk te verwijderen door de – meestal zelfgemaakte – handsneeuwplougen. Sluiswachter Velema van Harpel had het geluk dat hij de trekhond kon lenen van de onderwijzer J. Wilzing. Gemak diende ook vroeger de mens!

Soms zorgde de winter ook voor een fraai gezicht. Voor brugwachter H. Waarsing van de Blekslagerbrug was het zo ongeveer een feest om zijn schuurtje binnen te komen. Op de muren had zich plm. drie centimeter ijs gevormd. “En deed bij het binnenkomen met een lantaarn wel denken aan een ijshol in Siberië, wat dan ook de oorzaak was dat er veel koeien minder in de melk of ziek zijn geworden door de koude.”

Koud bleef het, wekenlang. “Den 24-en (februari, HW) heb ik”, aldus sluiswachter S. de Haan van de Veelerveenstersluis in zijn opstel, “een wilde eend die zich de laatste dagen ophield voor de stroomduiker, de eenige open plek, waar ook geen voedsel scheen te zijn, in huis gehaald om op te kwikken, maar was als spoedig dood. Zoo vond ik 27 februari een bevroren katuil achter ’t huis onder het emmerrik. Het was zo koud dat ik de koe, het varken en de kippen warm eten moest bezorgen en drinken evenzoo.”

Het waren echter niet alleen dieren die het slachtoffer werden van de strenge winter. Tijdens de koudeperiode kregen veel mensen griep. Voor sommigen had dit en noodlottige afloop. Sluiswachter Struik van Veele over de situatie in zijn dorp: “Niet minder dan zeven mensen overleden en werden begraven binnen een tijdsbestek van 14 dagen. Voorwaar een geval om nooit te vergeten”, aldus de sluiswachter.

Er waren gelukkig ook leuke dingen voor de mensen. “Stond de ijsclub ‘Westerwolde’ te Veele altijd bekend als de ‘dooie’ ijsclub, omdat – wanneer deze ijsclub een wedstrijd uitschreef het gewoonlijk dooi was, het liefst regende – nu was het anders, zoodat we een wedstrijd voor jongens beneden zestien jaar moesten uitstellen. Niet vanwege door, maar vanwege de kou. ’t Was ondoenlijk. Toen een paar dagen later deze rijderij werd gehouden bleek dat er hier nog zeer flinke jonge krachten beschikbaar zijn”, aldus sluiswachter Struik. Ook collega Haan van de Onstweddersluis ging naar een schaatswedstrijd, namelijk tussen Onstwedders en Vlagtwedders op

de baan in Vlagtwedde. “Ze kregen ieder evenveel banen en waren dus kamp.”

Brugwachter B. Boer van de Leidijksbrug in Bellingwolde werd getroffen door het feit dat een 87-jarige inwoner van De Lethe nog aan een schaatswedstrijd om spek meedeed “en het een lust was de oude Heer te zien rijden met een extra stukje spek en een lauwerkrans.” Er diende bij de aanhoudende winter toch zuinig te worden geleefd. De heer Boer beschrijft de afloop van een schaatswedstrijd in Rhelderbrug. Er was weliswaar sprake van een redelijke publieke belangstelling voor dit evenement, “doch na afloop gingen Bestuur en prijswinnaars naar het café, maar anders ook haast niemand.”

De lange, strenge winter liet zijn sporen na. “De vrees dat er veel ingekuilde aardappels en bieten bevroren waren werd spoedig bewaarheid”, schrijft Boer. “Hetgeen voor velen als een ramp is te beschouwen, daar velen de aardappel de hoofdschotel vormt.”

Erger nog was de ellende die al tijden de barre koude in veel gezinnen heerste. Er werd soms honger geleden. Met name ouderen en jonge kinderen hadden het die dagen zwaar te verduren. “Wij hadden een groot geluk”, schrijft S. de Haan (Veelerveenstersluis). “Wij leden in niets gebrek. Het is helaas gebleken dat er velen waren die wel gebrek leden, in verschillende opzichten, ja zelfs van gebrek omkwamen, wat diep droevig is, daar er genoeg was.” Hij zal ongetwijfeld voedsel hebben bedoeld, hoewel dat niet uit zijn betoog blijkt. Haan besluit zijn ‘opstel’ enigszins moralistisch, wat niet ongebruikelijk was in die tijd: “Er was en er is gebrek aan naastenliefde bij ons mensen. Het was en het is zooals het is, maar niet zoo als het wesen moest.”

In maart 1929 verdween de winter met een ‘droge dooi’ waarop iedereen gehoopt had. Westerwolde – toen nog overwegend agrarisch georiënteerd – maakte zich op voor een nieuw groeiseizoen. Onwetend van het feit dat zich uitgerekend in hetzelfde jaar een ongekende economische crisis zou aandienen.

Vragen van leden aan leden (I)

Mijn naam is Gert de Groot en ik woon in Nordhorn (D). Mijn grootvader Roelf de Groot emigreerde in 1872 van Bellingwolde naar Bunde en Weener (D). Ik houd mij sinds jaren bezig met de historie van mijn familie. Graag vraag ik uw hulp bij aanvulling van de gegevens van de volgende personen:

Hindrik Jurjens de Groot	geb. Farsum (bij Bijleveld) 1 jan 1741	ovl. Beerta 3 dec 1809
Trientje Arents	geb. Beerta 28 okt 1752	ovl. Beerta 26 mei 1776
Onje Geerts Olsder	geb. Beerta 13 aug 1796	ovl. Beerta 13 dec 1896
d.v. Geert Jans Olsder en Aaltjen Jans Mepsche		
Stientje Kuiper	geb. Bellingwolde 27 mrt 1827	ovl. Zutphen 31 mei 1883
Zwaantje Kruijer	geb. Bellingwolde 5 jan 1872	ovl. Weener 16 dec 1914
d.v. Harm Kruijer en Jantje Pott		

Reacties via e-mail: gert.degroot@orthopaedic-badbentheim.de of via het redactieadres.

De Westerwoldse kamer in het Groninger Museum

Dr. Egge Knol

In 1894 opende het Groninger Museum zijn poort aan de Praediniussingel. Het museum was de voortzetting van de in 1874 ingestelde Provinciale Oudheidkamer. De drijvende kracht achter het nieuwe museum was Jhr. Mr.J.A. Feith. Hij was, net als voor hem zijn vader en zijn grootvader, archivaris van het Rijksarchief

en zeer betrokken bij de geschiedenis van onze provincie.

Feith's museum opzette voorzag een groot aantal stijlkamers waarvoor hij niet alleen meubilair, maar ook hele betimmeringen verzamelde. Het museum werd in een aantal stappen gebouwd. In 1903 en 1907 werd er een vleugel bijgebouwd. In de laatste vleugel was de achterste kamer gereserveerd voor een Westerwoldse kamer. Feith werd bij zijn inrichting geholpen door zijn

De prentbriefkaarte Westerwoldse Kamer door de auteur ca 1965 gekocht in het Groninger Museum.

uitgave juli 1962, foto Steenmeijer

Collectie auteur

vrouw, een Jonkvrouw Gockinga en verdere gezinsleden. Het meest aantrekkelijke van den arbeid, zo schreef hij in het verslag, was voorzeker het in orde brengen van de Westerwoldse kamer door velen als de 'clou' van het museum beschouwd. De Westerwoldse kamer was in korte tijd uitgegroeid tot een icoon van de Groninger cultuur en bleef dat tot het laatst. In 1968 besloot directeur A. Westers dat stijlka-
mers uit de tijd waren en werd ook de Westerwoldse kamer opgeheven.

De Westerwoldse kamer bleef echter voortleven in de herinnering van zeer velen. Ook bij de auteur van dit artikel die als schooljongen ter herinnering aan zijn bezoek de hier afgebeelde prentbriefkaart van zijn schamele zakgeld kocht. Onlangs, na-
jaar 2002, schreef Harm van der Veen in Stad en Lande een artikel onder de titel: Een nieuwe toekomst voor de Westerwoldse Kamer?

Dit voortleven roept vragen op. Was de kamer Westerwolds? Wat maakte de kamer toch zo bijzonder? En waar bleven de spullen uit de kamer?

Waar bleven de spullen

De laatste vraag wordt het meest gesteld en het antwoord is simpel. Een aantal zaken werd opgeborgen in het depot, zoals de prachtige bedstedenwand. Deze werd in de jaren 90 gerestaureerd en pronkte in 1994 weer in de presentatie Geschiedenis in paviljoen De Lucchi van het museum van Frans Haks. Tot de overstroming van 1998 was de betimmering daar te zien. Vele andere voorwerpen werden in andere musea gebruikt voor presentaties. Lang niet iedereen is zich bewust hoeveel objecten het Groninger Museum heeft uitstaan op de Menkemaborg in Uithuizen, het Kapiteinshuis in Boertange, het Veenkoloniaal Museum in Veendam, het Noordelijk Scheepvaartmuseum in Groningen en vele andere musea. Veel voorwerpen uit de Westerwoldse kamer zijn zo voor het publiek toegankelijk.

Wat maakte de kamer toch zo bijzonder

De Westerwoldse kamer groeide snel uit tot de icoon van de Groninger cultuur: het

werd afgebeeld op koekdozen van Klaasens koek, vormde de achtergrond voor prentbriefkaarten van Groninger dracht, kreeg als 'kraamkamer' een plaats in de Groninger Encyclopedie van K. ter Laan en was feitelijk nep. Westerwolde was, zo wist Feith, een bijzonder gebied. Landschappelijk gezien een soort Drents landschap met een eigen geschiedenis. In de Middeleeuwen behoorde het kerkelijk tot het bisdom Osnabrück, terwijl de wereldlijke macht bij de bisschop van Munster hoorde. Westerwolde was een heerlijkheid waarmee de landsheer leenmannen kon belenen. Zo was de graaf van Aremberg in de 16de eeuw een van die leenmannen. In 1593 verwierf de Staten-Generaal de leenheerlijkheid. In 1619 benoemden zij de stad Groningen tot leenman. Feith ging er van uit dat deze geschiedenis ook tot een eigen karakter van de materiële cultuur leidde. In de kamerbetimmering zag hij Westfaalse invloeden. De Groninger cultuurhistoricus Johan de Haan kwam bij zijn grondige studie van het Groninger interieur echter tot de slotsom dat het snijwerk volkskunstig was, en dat niets op Westfaalse invloeden wees. De voorwerpen waren grotendeels afkomstig uit andere streken en de kamer was veel te hoog voor de betimmering. Maar, en dat zal van grote invloed zijn geweest, het was de enige stijkamer die niet gewijd was aan de cultuur van de elite. De andere stijkamers, hoe mooi ook ingericht met oude spullen uit het Groningerland, toonde de wereld van de jonkers, de rijke burgemeesters, kortom de regenten van Stad en Ommeland. In een overwegend agrarische samenleving was de Westerwoldse kamer de plek waar men de eigenheid ervoer. Hier dacht men als Groninger, hier ben ik thuis. Dit is de ideale achtergrond voor mijn drachtfoto's; dit is iets voor mijn koekdoos. Het is deze identificatie die de kamer deed voortleven.

Was de kamer Westerwolds

De eerste vraag komt het laatst aan bod. Zij is ook de moeilijkste vraag. Immers Feith moest binnen het raamwerk van het museumgebouw met de middelen die hij had een Westerwoldse kamer maken. Feith

schreef geen verantwoording van zijn opzet met deze kamer, maar zijn bedoelingen lijken toch wel duidelijk. Hij wilde de aparte en verafgelegen streek met haar eigen geschiedenis duidelijk bij Groningen betrekken. Hij verwierf hiervoor een naar zijn gevoel typische bedstedenwand en toen hij in 1903 een betere kon krijgen ruilde hij die om. De bedstedenwand van vurenhout met een beschildering in notenhoutimitatie vertoonde, zoals hij dacht, Westfaalse invloeden en paste goed zijn beeld van Westerwolde. De wand kwam uit een in 1903 gesloopte boerenhofstede in Bellingwolde. Hij verwierf een kraam- of ziekenstoel met biezenzitting en verstelbare rugleuning uit Bellingwolde, de tenen wieg met toebehoren kwam daar ook weg, de boerhoorn uit Vlagtwedde kreeg een plaats in de kamer, evenals een lepelrekje uit een boerenhuis in Westerwolde nabij Nieuwe Pekela en Feith liet een schouw nabouwen en toen begonnen de problemen. De schouw zelf was nieuw, de tegels uit de schouw komen uit Middelstum en

de haardplaat uit de stad. Niet duidelijk is waarom het middendeel van de schouw niet betegeld werd. Verdere voorbeelden van zo' n gemetseld middenstuk ken ik niet. De schouw zelf was nieuw gemaakt van eikenhout. Met opzet zal Feith niet de zandstenen schouw, waarover hij beschikte, gebruikt hebben. Hij vond stellig die schouw te deftig voor Westerwolde.

Om zijn doel te bereiken, nam Feith genoeg met zaken die bij zijn beeld van Westerwolde paste, maar daar niet vandaan kwamen, en veelal uit het bezit van de goede stand afkomstig waren. De ronde klaptafel was van de familie Lewe geweest. De schotels op de schouw kwamen van de familie van Aldringa Wichers. De koperen doofpot was ooit bezit van zijn schoonfamilie Gockinga, de beddenpan van een familie uit de stad, het ijzeren hangolie-lampje kwam uit Bedum. Ander meubilair kwam van de Warfster redgersfamilie Van Bolhuis. Zelfs de portretten van de familie Van Bolhuis werden in de Westerwoldse-kamer geplaatst. Op de regel van de bed-

stedenwand werd een mooi model van een Veendammer kofschip gezet! Aan de wand hing een prachtige aquarel van twee boerinnen in Groninger dracht gekocht in Noordhorn. De indrukwekkende ganzenroer werd door een stadje geschonken. Kortom het paste allemaal wel in het beeld dat Feith van een Westerwoldse kamer had, maar de spullen kwamen daar lang niet allemaal vandaan. In een opschriftboekje ter voorbereiding van het museum schreef hij: Tinkast Roode Weeshuis zien, misschien geschikt voor Wwkamer. Aan de foto's te zien, was het plafond van de kamer ook veel te hoog. Namaak worsten en hammen verlevendigden het beeld overigens wel. Misschien had Feith beter een Ommelander landbouwers-kamer kunnen nemen. Dan had hij daar de prachtige zandstenen schouw uit een boerderij in Westerwijtwerd kunnen plaatsen en stellig was er dan een meer authentieke kamer ontstaan. Maar ja, Feith wilde het aparte Westerwolde ook plaats geven in zijn museum dat met de andere stijlkamers zo

Prentbriefkaart
oud Groninger
klederdracht
voor de
betimmering
van de Wester-
woldse kamer.
Let op het
kofschip uit
Veendam op de
richel.
Prentbriefkaart
vh. Weenink &
Snel, Baarn, ca
1930

sterk op de stad Groningen en de Ommelanden gericht was. De vele niet Westerwoldse dingen in de kamer werden in later tijd wel als hinderlijk ervaren. In de jaren vijftig vond een herinrichting plaats waarbij onder meer het kofschip, de Noordhornster boerinnen en de schotels van Van Aldringa uit de opstelling verdwenen. Aan de kamer werd toegevoegd het bijzondere weefgetouw uit een oud huis in Noordlaren, dat door middel van een inscriptie in 1590 gedateerd kan worden. Feith speelde al met de gedachte het naar de Westerwoldse kamer over te brengen, maar deed dat niet. Het is een van de oudste weefgetouwen in Europa. Maar de kamer bleef een beetje een ratjetoe. Dit gegeven zal, naast ruimtegebrek en andere museale inzichten, van invloed zijn geweest op de beslissing de kamer te ontmantelen.

De toekomst

De bezoekers van het Groninger museum hadden de kamer echter nooit als ratjetoe ervaren. Voor hen was de bij uitstek Groninger kamer uit het museum verdwenen en daarmee komt de vraag naar de toekomst in beeld. Het meest beeldbepalende element, de bedstedenwand, werd gerestaureerd en was van 1994-1998 in het nieuwe Groninger Museum te zien, net als overigens een prachtige 17de eeuwse betimmering uit de stad Groningen. Het Groninger Museum hoopt, samen met het Noordelijk Scheepvaartmuseum, een nieuw historisch museum op en in te richten. Voor de vele oudheden, dus ook voor de betimmering, liggen daar mooie kansen. Maar zeker is dat de Westerwoldse kamer niet in zijn oorspronkelijke toestand wordt

Twee heren met hoge hoed en pijp in de Westerwoldse kamer. Opmerkelijk is dat de een de keurbonenhoed van de stad Groningen uit 1685 vast houdt en dat de ander het zilveren doosje uit 1724/25 met de keurbonen in handen heeft. Die bonen horen echter in handen van het stadspatriciaat dat zich destijds anders kleeedde. Boven de kast hangen portretten van de redgersfamilie Van Bolhuis uit Warffum. Prentbriefkaart Groninger klederdracht, keerzijde gebruikt als advertentie voor Meijer's Koek. Foto Groninger Archieven. Toegang 1774, inv.nr. 1195

hersteld. Daarvoor was zij toch te rommelig samengesteld.

Dr. Egge Knol is conservator in het Groninger Museum.

Bronnen

Jaarverslag Groninger Museum, 1907; 1968
 Inventaris Groninger Museum
 Foto archief Groninger Museum
 Archief familie Feith inv.nr. 30 opschrijfbokje Groninger Museum J.A. Feith, bevat enkele opmerkingen
 H. van der Veen, 2002: Een nieuwe toekomst voor de Westerwoldse Kamer? Stad en Lande, (4), 8-9.

Waar bist doe aine van?

32 Geert Meints Geertsema landgebruiker Nw Scheemda ~ Westerlee 10 jan 1775 † Nw Scheemda 27 dec 1827 X Scheemda 17 jun 1808	34 Bene Hindriks Schuur arbeider * Eexta 1 jan 1775 † Scheemda 7 feb 1856 X Scheemda 8 jul 1799	36 Ludolf Takens bakker / landbouwer * Groningen 13 mei 1786 † Midwolda 22 aug 1859 X Scheemda 26 dec 1810	38 Tako Jans Takens landbouwer Nw Scheemda * Noordbroek 26 okt 1781 † Nw Scheemda 7 jul 1863 X Noordbroek 13 aug 1812	40 Kornelis Brandsema arbeider ~ Veendam 5 okt 1777 † Ambt Ommen 7 jan 1825 X Wildervank ca. 1799	42 Hendrik Hendriks Blaak arbeider * Wildervank 11 okt 1773 † na 1822 X Wildervank 15 jan 1802	44 Jan Martens Baas arbeider ~Wildervank 4 feb 1798 † Gasselte 1 dec 1848 X Nwe Pekela 19 apr 1823	46 Hindrik Hindriks Smit boerenknecht * Nwe Pekela 6 apr 1805 † na 1849 X Nwe Pekela 6 mei 1826
33 Diewer Sjabbes Roelfsema ~ Nw Scheemda 10 mrt 1783 † Nw Scheemda 26 mrt 1814	35 Elsjen Eltjes Bol * Westerlee 6 aug 1776 † Eexta 24 dec 1826	37 Fenje Tjacks Hopman ~ Scheemda 5 dec 1784 † Midwolda 5 sep 1859	39 Annigje Derks Dekker ~Hoogezand 2 mrt 1788 † Noordbroek 25 aug 1859	41 Grietje Koops Dol ~Veendam 30 okt 1768 † Stadskanaal 19 sep 1840	43 Zwaantje Wybes ~Wildervank 10 mei 1778 † Stadskanaal 19 apr 1820	45 Roelfien Jakobs Pinkster * Nwe Pekela 21 jun 1799 † Gasselternijv. 12 nov 1845	47 Elsina Hindriks Hilgen * Nwe Pekela 14 feb 1805 † na 1849
16 Meint Geerts Geertsema landbouwer te Oude Pekela * Nw Scheemda 22 apr 1809 † Oude Pekela 21 jun 1853 X Scheemda 26 jul 1834	17 Eppien Benes Schuur * Eexta 22 mrt 1812 † Oude Pekela 9 sep 1905 X Scheemda 26 jul 1834	18 Tjakko Ludolfs Takens landbouwer * Scheemda 14 aug 1818 † Oude Pekela 27 jun 1896 X Scheemda 30 apr 1853	19 Sara Takens Takens * Nw Scheemda 18 jul 1823 † Oude Pekela 16 apr 1857 X Scheemda 30 apr 1853	20 Koop Kornelis Brandsema ~ Wildervank 19 okt 1800 † Gasseltern.v.m 21 mei 1880 X Gasselte 23 mei 1840	21 Grietje Hindriks Blaak * Wildervank 1 mei 1806 † Gasseltern.v.m. 1 sep 1851 X Gasselte 23 mei 1840	22 Jakob Jans Baas arbeider * Nwe Pekela 8 nov 1827 † na 28 nov 1878 X plaats datum	23 Maria Hendriks Smit * Nwe Pekela ca. 30 jan 1827 † na 28 nov 1878
8 Hindrik Geertsema landbouwer te Oude Pekela * Oude Pekela 16 aug 1849 † Winschoten 23 dec 1931 X Oude Pekela 11 jul 1872	9 Annechien Takens * Oude Pekela 1 okt 1854 † Winschoten 19 okt 1927 X Oude Pekela 11 jul 1872	10 Brandje Brandsema vervener Drentse monden * Gasselternijv.mond 4 feb 1841 † 2 ^e Exloermond 23 sep 1923 X Gasselte 28 nov 1878	11 Elsina Baas * Gasselternijv.mond 11 nov 1853 † 2 ^e Exloermond 9 apr 1928 X Gasselte 28 nov 1878				
4 Hendrik Geertsema landbouwer te Oude Pekela/Westerleeseveen * Oude Pekela 23 dec 1891 † Groningen 25 okt 1974 X Odoorn 10 jul 1913	5 Elsina Brandsema * Drouwenermond 22 okt 1889 † Oude Pekela 3 feb 1967						
2 Brandje Geertsema landbouwer te Westerleeseveen * Oude Pekela 30 mrt 1915 † Winschoten 8 jan 2002 X Stadskanaal	Jan Hendrik * Westerleeseveen X Groningen met Annechien (Netty) Pultrum						

Kwartierstaat van Jan H. Geertsema (lidnummer 91221)

48 Harm Jans Kruize kleermaker † Veenhuizen 16 dec 1836 X Onstwedde 8 mei 1795	50 Steffen Volders / Wever schaapsherder * Mussel 14 sep 1782 † Mussel 22 feb 1863 X Onstwedde 24 mei 1809	52 Jan Geerts Reints landbouwer te Wedde * Onstwedde 5 sep 1790 † Wedde 26 mei 1859 X Onstwedde 27 apr 1813	54 Jan Meijers landbouwer te Roswinkel ~ Roswinkel 8 aug 1773 † Emmen 27 apr 1861 X Roswinkel 20 nov 1807	56 Heije Willems Wubs arbeider ~ Wedde 2 feb 1800 † Mussel 23 mei 1856 X Onstwedde 30 dec 1824	58 Harm Meemes Folkers arbeider / landbouwer * Mussel 18 apr 1808 † Mussel 19 sep 1862 X Onstwedde 7 mei 1834	60 Friederick Willems van der Heide * Hannover 4 nov 1782 † Mussel 11 feb 1865 X Bellingwolde 28 feb 1811	62 Harm Hindriks Gelling smid * Onstwedde 25 feb 1776 † Onstwedde 10 nov 1848 X Onstwedde 24 mei 1805
49 Antje Geerts arbeidster ~ Onstwedde 3 feb 1771 † Stadskanaal 12 okt 1841	51 Imeltien Engels Luchtenborg * Wessinghuizen 23 mei 1782 † Mussel 24 feb 1854	53 Gepke Willems Wibeling ~ Vlagtwedde 3 jul 1791 † Wedde 9 okt 1877	55 Elisabeth Hoitingh * Ter Haar 2 jun 1788 † Emmen 8 mei 1868	57 Geertje Roelfs Luikens * Onstwedde 4 feb 1803 † Mussel 5 dec 1864	59 Geertruida Harms Wubs * Smeerling 15 jul 1813 † Mussel 21 mrt 1885	61 Harmke Hindriks Potter ~ Bellingwolde 27 jan 1786 † Mussel 21 jan 1854	63 Anna Geerts Boeles * Onstwedde 19 sep 1780 † Onstwedde 7 jun 1829
24 Jan Harms Kruize arbeider / landbouwer * Onstwedde 12 nov 1805 † Veenhuizen 24 mei 1870 X Onstwedde 11 mrt 1839	25 Albertje Steffens Volders * Onstwedde 6 jul 1809 † Mussel 20 jan 1888	26 Willem Jans Reints landbouwer * Ter Wupping 8 dec 1817 † Smeerling 13 mrt 1900 X Wedde 5 feb 1853	27 Jantien Jans Meijers * Roswinkel 7 feb 1821 † Onstwedde 1 apr 1860 X Onstwedde 9 aug 1862	28 Albert Heijes Wubs arbeider / landbouwer * Onstwedde 1 jun 1834 † Onstwedde 14 dec 1881 X Onstwedde 9 aug 1862	29 Albertje Folkerts * Mussel 23 apr 1840 † Musselkanaal 17 okt 1919 X Onstwedde 17 mrt 1855	30 Hendrik van der Heide landbouwer te Mussel * Bellingwolde 22 mrt 1811 † Mussel 21 nov 1892	31 Albertien Gelling * Onstwedde 14 nov 1816 † Onstwedde 21 sep 1900
12 Steffen Kruize landbouwer * Onstwedde 24 jun 1840 † Smeerling 28 feb 1925 X Stadskanaal 3 apr 1880		13 Elizabeth Reints * Smeerling 17 nov 1858 † Mussel 1 jul 1948		14 Heije Wubs landbouwer * Mussel 29 sep 1863 † Mussel 21 okt 1911 X Stadskanaal 21 aug 1886		15 Harmke van der Heide * Mussel 21 jun 1859 † Mussel 17 dec 1933	
6 Jan Kruize landbouwer te Braamberg * Ter Wupping 24 dec 1884 † Assen 28 apr 1956 X Stadskanaal 8 mei 1915				7 Alberdina Wubs * Mussel 17 nov 1888 † Braamberg 22 mrt 1972			
3 Elisabeth Kruize * Braamberg (Mussel) 11 jul 1918 20 mei 1946							
1 Geertsema 7 mrt 1948 * Groningen 27 jan 1956							

De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (IX)

H.R. Aiking

Als u meent, dat wij zo langzamerhand nogal afgedwaald zijn van onze uitgangsgedachte voor deze artikelenreeks, dan hebt u gelijk. Een ‘vijftiennieuwe’ buurjongen van de Poaterbörg heeft ons er toe verleid. Wij zijn hem er dankbaar voor!

Maar, alvorens het zijpad waarop die jongen ons deed belanden weer te kunnen verlaten, zullen wij nog éénmaal een artikel aan Ter Apels klooster moeten wijden. Wij hebben het er namelijk nog niet over gehad hoe men op het idee gekomen is om in het diepe zuiden van Westerwolde, ergens in ‘the middle of nowhere’ zo maar een klooster neer te zetten. Hoe heeft men de plek gevonden?

Ludger (740 – 809) krijgt in het jaar 801 van de zojuist tot keizer gekroonde Karel de Grote, op grond van zijn verdiensten voor kerk en staat (in de Groninger Ommelanden), de reeds vijf eeuwen oude bischopszetel van Trier aangeboden. Het eervolle aanbod wordt door Ludger geweigerd en hij sticht zelf in 802 een monasterium in het zuiden van zijn zendingsveld te Mimigerneford bij de rivier de Eems, ongeveer ter hoogte van Arnhem.

Dat monasterium wordt in 804 door keizer Karel tot centrum van een nieuw bisdom: Münster verheven. Ludger, die er als eerste de bisschopsstaf ter hand neemt, schenkt daarna zijn uitgebreide bezittingen in Groningerland aan dat nieuwe bisdom en hij stimuleert zijn invloedrijke vrienden in het noorden zijn voorbeeld te volgen. Door die vele en omvangrijke donaties komen de schatrijke Groninger kleistreken in de invloedssfeer van Münster en worden ze tenslotte formeel opgenomen onder het regiem van dat nieuwe bisdom.

Het Westerwoldingerland was inmiddels benaderd vanuit het oosten en als gevolg daarvan toegevoegd aan het bisdom Osna-brück.

Van het zuidwesten uit probeert de bisschop van Utrecht te redden wat er te redden valt. Het gelukt hem de stad Groningen en het er ten zuiden van gelegen Goorecht voor Utrecht te behouden. Het latere gewest Groningen is zodoende opgedeeld geworden tussen drie bisdommen en die opdeling blijft bestaan, totdat in 1559 Paus Paulus IV in de Nederlanden 14 nieuwe bisdommen opricht (Koning Philips II had in 1557 namelijk te kennen gegeven de Nederlandse bisdommen geheel binnen de landsgrenzen te willen brengen). Noord Nederland ressorteert zo voortaan onder het bisdom Groningen, dat na de oprichting zijn bestaan nog weet voort te slepen totdat de Reductie in 1594 een streep zet onder de Roomse hiërarchie in Stad en Lande.

Na het ontstaan van de belangenverstremming tussen de Ommelanden en Münsterland komt een verkeersstroom tussen beide landen op gang, zowel op militair-economisch, als op kerkelijk gebied. Dat verkeer zoekt en vindt zijn weg via Westerwolde en wel over de smalle, langgestrekte, van noord naar zuid omhooglopende zandrug. Die zandrug, op veel plaatsen niet meer dan één kilometer breed, snijdt een onafzienbaar hoogveen gebied in twee parten. Het oostelijke part omvat de zogenaamde Bourtangerven, het westelijke de Pekelderven.

In het genoemde jaar 804 blijkt er op die stevige zandrug reeds een karrenspoor/ruiterpad aanwezig te zijn. Volgens professor dr. H.T. Waterbolk zou dat pad mogelijk dateren uit 350 voor Christus, toen de 12 kilometer lange Valterveenbrug werd aangelegd om de zuidoost Drentenaren een verbinding te bieden met de Eemsmonding. Dat karrenspoor/ruiterpad liep dus vanaf de Eemsmonding in zuidelijke richting door, totdat het een paar kilometer ten noorden van Ter Haar via die veenbrug afzwaaide naar het westen, naar het Drentse plateau. In 804 wordt dat spoor bij Ter Haar nu ook doorgetrokken in zuidelijke richting: naar Münsterland. Een bij-

komend gevolg hiervan is, dat de plek van wat nu Ter Apel is, aan een doorgaande route komt te liggen.

Gedurende de negende eeuw neemt de verkeersintensiteit op die route verder toe en als vanzelf ontstaan er, op daarvoor geschikte plekken, pleisterplaatsen.

De naam ‘Ter Apel’ zou volgens sommigen terug te voeren zijn op een poel, gelegen in, of bij het riviertje de Ae, dus het zou de plek zijn waar ons karrenspoor de Ae raakt of kruist. Een prima plek voor een pleisterplaats. Latere vondsten van verloren of gedeponeerde zilveren en gouden munten vertellen ons dat de pleisterplaats bij de Ae-poel omstreeks het jaar 900 reeds volop floreert.

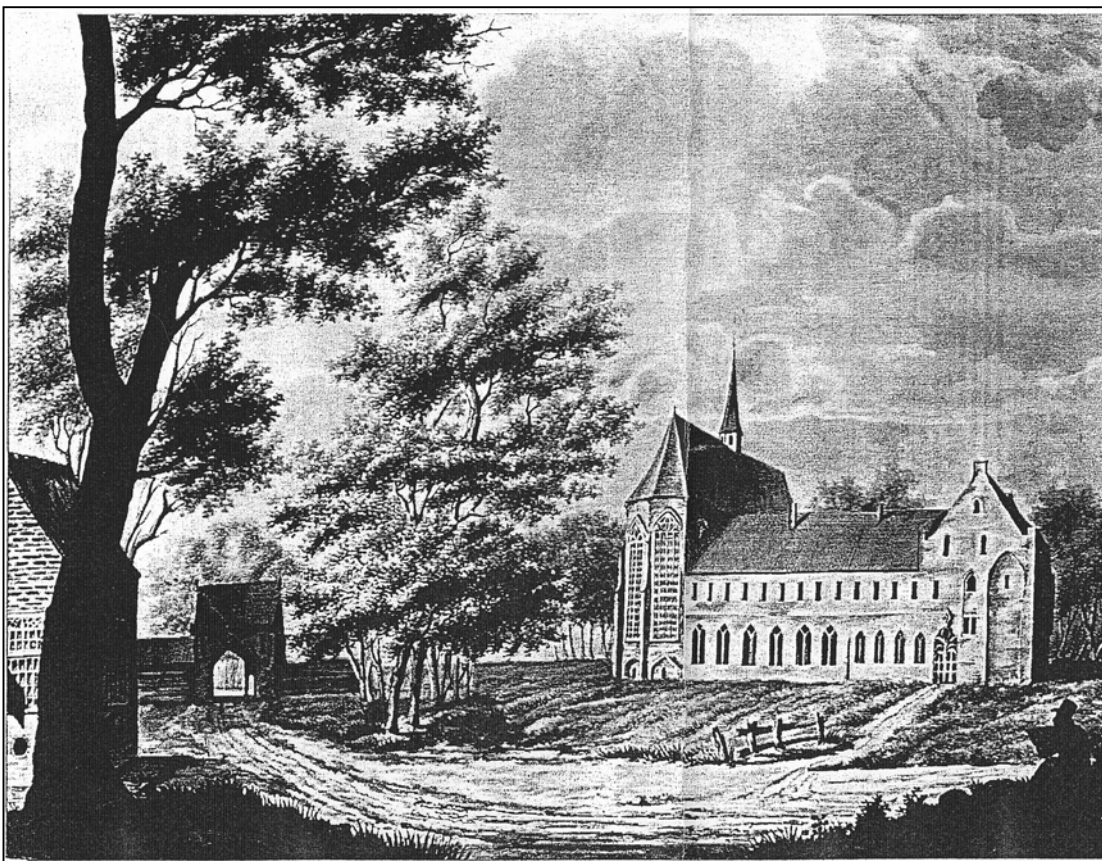
En dan komt de hoogontwikkelde en veelwetende dominee Nicolaus Westendorp met de interessante mededeling, dat het bos bij de Ae-poel in 1069 reeds toebehoort aan de ‘Heeren van Antonius’. Die ‘Heeren’ (ziekenverzorgers, ook gespecialiseerd in veeziekten) zijn dan nog lekenbroeders. Ze behoren tot de vroegste charitatieve instellingen in Groningerland. Hun grote voorbeeld is Antonius de kluisenaar, die tussen 250 en 350 na Christus in Egyptische woestijnen en spelonken leefde, daarbij andere kluisenaars om zich heen verzamelende. Hij is wel genoemd ‘de vader van het kloosterwezen’, niet te verwarren met Benedictus van Nursia (480 – 547): ‘de vader van de kloosterorden’.

In het christelijke Europa zijn het de kloosters geweest die gedurende de Middeleeuwen de gastvrijheid (hospitalité) voor de reizenden op zich hebben genomen en als zodanig zijn ze in onze streken door de genoemde charitatieve instelling der Antonieten (hospitaalbroeders) vooraf gegaan. In het bos bij de Ae-poel vinden we nu daarvan een mooi voorbeeld: reeds vóór 1069 blijken ‘de Heeren’ op die pleisterplaats een nederzetting te hebben gevestigd waar de reizenden, behalve onderdak en eten, ook medische verzorging voor mens en dier ter beschikking wordt gesteld.

Door de reizenden wordt die opvang halverwege Groningen en Münster ten zeerste gewaardeerd. Op hun lange reis in weer en wind, dwars door een van God en mens verlaten wereld, wordt de nederzetting begroet als een oase, als een oplichtende plek te midden van donkere bossen en verraderlijke moerassen. Niet onmogelijk is, dat toen voor die nederzetting door de volksmond de eigennaam ‘lichtpunt’ (op zijn middeleeuws natuurlijk) is ontstaan, een naam die later door de Prémonstratenzers zal worden overgenomen: ‘Domus Lucis’. Het zou niet hun enige klooster zijn met een profane naam (Bloemhof, Trémonte).

Vanaf het jaar 1150 verrijzen in Noord Nederland bakstenen kerken en kloosters als paddestoelen uit de grond. De kunst van het stenen bakken is hier gebracht of bedacht door de Cisterciënzer monniken, afkomstig uit Bourgondië. Hun vroegst bekende bouwwerk hier is het klooster Klaarkamp bij Dokkum (1158). Dertig jaar later kent hun bouwlust schier geen grenzen meer: in het welvarende Aduard scheppen ze uit vette, roodbakkende Groninger klei een gigantisch klooster, soortgelijk aan – en bijna even uitgebreid als hun moederklooster in het Bourgondische Citeaux.

Inmiddels is er een tweede zwerm bouwgrage monniken in de Ommelanden neergestreken: Prémonstratenzers, óók uit Frankrijk. Die Prémonstratenzers bouwen in Schildwolde, langs de route van Groningen naar Münster in 1204 het nonnenklooster Santa Maria, in 1210 het erbij horende monnikenklooster Bloemhof te Wittewierum en in 1216 langs dezelfde route het monnikenklooster Domus Lucis in de nederzetting bij de Ae-poel. Dáár, in het diepe zuiden van Westerwolde, zal dus samenwerking ontstaan zijn tussen de oude kruisorde der Prémonstratenzers (kloosterbouwers) en de nóg oudere leken-gemeenschap der Antonieten (hospitaalbroeders).

Oostgevel in
de 17e eeuw

In 1218 krijgen de Antonieten eindelijk de status van een geestelijke stand. Van Paus Honorius III (1216 – 1227), mogen ze voortaan de drie kloostergeloften afleggen (gehoorzaamheid, armoede en kuisheid), maar pas in 1297, dus 80 jaren daarna, worden ze door Paus Bonifacius VIII (1294 – 1303) in de canon opgenomen als ‘Orde der Reguliere Koorheeren’. In die late erkenning zullen wij waarschijnlijk de reden moeten zoeken waarom Ter Apels eerste klooster op naam is komen te staan van de Prémonstratenzers en niet op die der Antonieten.

Dat nieuwe klooster bij de Ae-poel wordt, evenals dat van Schildwolde, gebouwd in eigentijdse, ergo, Romaanse stijl. Dat de kerk ervan meteen maar een basiliek werd (driebeukig met een verhoogd midden-schip) en niet een éénbeukige zaalkerk, zoals in andere kleine parochies, hebben wij misschien te danken aan een enthousiaste, begaafde pionier, die daarginds in een onbewoonde wereld de kans schoon zag, niet gestoord door aangepaste betweters, een eigen visie tot uitvoering te brengen. Zegt Faust (ook al een ‘Middelleeuwer’) ons niet: “Nur in der Einsamkeit werden Heiligen geboren”? Uiteraard blijft de mogelijkheid

niet uitgesloten dat daar bij de Ae-poel in 1216 gebouwd werd naar voorbeeld van de thans aan ons eveneens niet meer bekende kloostervormen van Schildwolde of Wit-tewierum. Hoe het zij, wij krijgen de indruk dat het daarbij Ter Apel een klooster-complex van gemiddelde omvang is geweest, want als de Magister generaal van Prémontré in 1290 opdracht geeft tot een telling van de Prémonstratenzer geestelijkheid, blijkt de abdij van Ter Apel aan zeventig monniken onderdak te verschaffen. In het jaar 1327 wordt een uitspraak gedaan in een reeds lang lopend geschil tussen enerzijds de bewoners van het Drentse Weerdinge en anderzijds de proost van het klooster Ter Apel, in combinatie met de abdis van het klooster Schildwolde. Het gaat om een stuk veengrond tussen de Ruiten Ae en de Mussel Ae, gelegen ten westen van Ter Apels kloosterterrein en daaraan grenzend.

Weerdinge meent eigenaar te zijn, maar het klooster gebruikt de grond sinds mensengeugenis onbekommerd als weide en turf-groeve. Na het proces mag ze de grond

blijven gebruiken, maar voortaan onder voorwaarden¹.

In het midden van de veertiende eeuw, dus een aantal jaren na 1327 wordt het klooster door de monniken verlaten en door geweldpleging onttakeld². De pleisterplaats, de nederzetting bij de Ae-poel heeft daarna als achtergrond een onbewoonbare bouwval, in plaats van een functionerend klooster. Van dit vroegste Ter Apeler klooster is anno 2004 heel weinig meer terug te vinden. Slechts enkele fragmenten herinneren nu nog aan de basilikale kerk ervan en die herinneringen, die enkele fragmenten zijn bovendien niet meer zichtbaar. Ze liggen diep verborgen in de oostmuur van het tegenwoordige kloostercomplex. In de noordelijke hoek van die oostmuur bevond zich namelijk tot aan 1834 (het jaar waarin de slaapverdieping van het klooster werd geamoveerd) een smal en hoog, poortvormig gemetseld spaarveld, dat op een aantal oude prenten nog is waar te nemen. Een moeilijk te duiden verschijnsel. Velen hebben zich het hoofd gebroken over de mogelijke herkomst van dit vreemde artefact, maar niemand heeft het van wezenlijk belang geacht.

Een tekening uit het jaar 1861, afkomstig van de in cultuur zeer geïnteresseerde burgemeester van Oude Pekela, T. Borgesius, toont ter plaatse een poort, die breder, lager en van boven halfronde is (de poort zelf bestond toen al 30 jaar niet meer).

De rijksbouwmeester C.H. Peters veronderstelt in 1890 dat er een tweede, even hoge poort aan de zuidkant naast gedacht moet worden

De documentator professor dr. M.D. Ozinga zoekt in 1940 steun bij Borgesius en meent in de poort een doorgang te moeten zien

Maar een doorgang, waarheen? Wij, in 2004, gaan ervan uit dat dit artefact een herinnering is aan de bovengenoemde basiliek uit de 13e eeuw.

¹ Zie ook de artikelen hierover in dit tijdschrift: December 1985 en Maart 2003 (beide van F.A. Bergman) en September 1989 (A. Terwisch en E.G. Schrage).

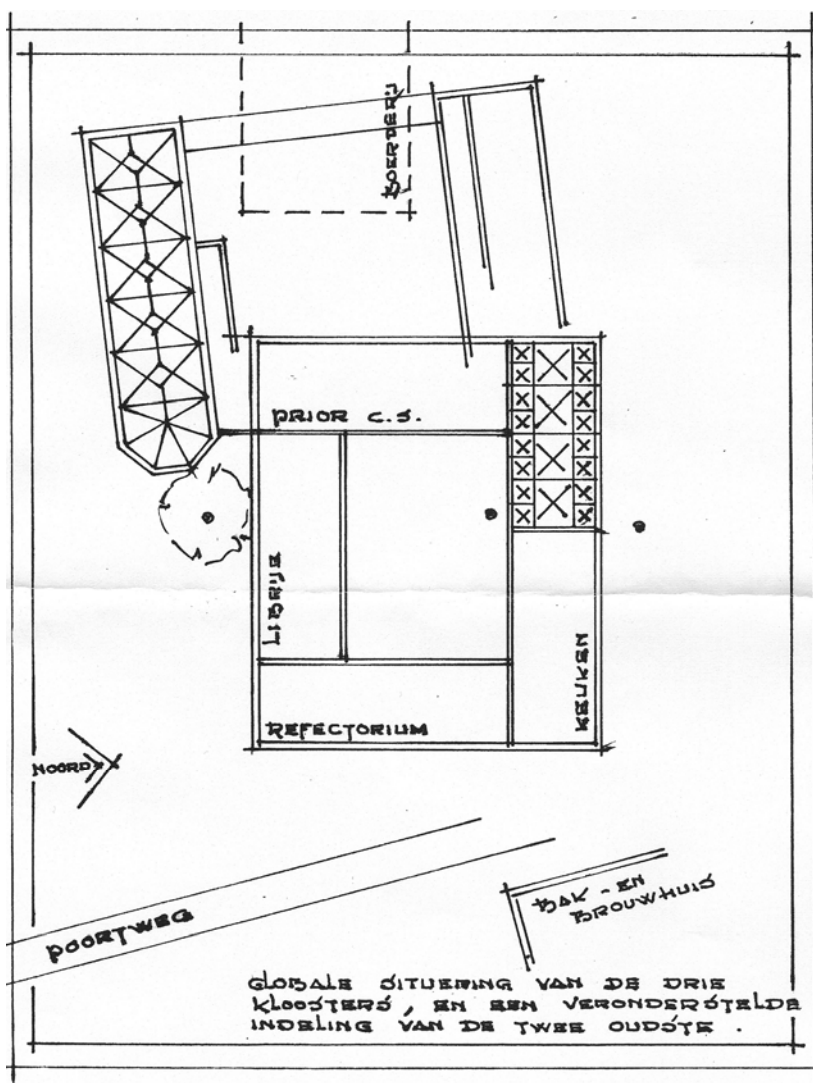
² Zie hiervoor ook de artikelen in deze reeks van Juni 2002 en September 2003.

Naarmate het interlokale economische verkeer zich ontwikkelt (in 1170 kreeg Münster stadsrechten en in 1250 trad ze toe als lid van het Duitse Hanzeverbond) groeit het aantal passanten en daarmee de bedrijvigheid op de pleisterplaatsen.

In het jaar 1457 treft de regering van de stad Groningen een regeling met de bisschop van Münster “in het belang van de handel” tot renovatie en voortaan onderhoud van een weg, lopende van Groningen door Duurswold (Schildwolde), door het Oldambt en door Westerwolde (Ter Apel) naar het Sticht van Münster. Het jaartal uit dit bericht (van Westendorp) wijst onmiskenbaar op relatie met aankoop en schenking van Ter Apels kloosterruïne door Jacobus Wiltingh in respectievelijk 1458 en 1464; beschreven in ons artikel in juni 2002.

Als Jacobus in 1464 het tot ‘Wüstung’ verworpen complex schenkt aan de Orde van het Heilige Kruis, plaatst hij de Orde daarmee voor de zware taak uit de chaos in die, nog steeds zeer dun bevolkte wereld, opnieuw een klooster te ontwikkelen.

De broeders kiezen ervoor de restanten van het oude gebouw in de nieuwbouw op te nemen en dan zien wij op de oude fundamenten en met gebruikmaking van het nog overeind staande muurwerk, een nieuw klooster verrijzen, maar nu in gotische stijl. De ontwikkeling heeft in de laatste twee en halve eeuw niet stilgestaan. En zo ontstaat een gotisch bouwwerk op een voor de gotiek te kleinschalige (wat Romaanse) plattegrond. Naar boven toe kunnen de bouwers nog ongeremd hun gang gaan en dat deden ze! De kerk groeit uit tot een smal en rijzig gebouw, waarvan wij op die al genoemde oude prenten uit het Gronings Gemeentearchief de dwarsdoorsnede vinden afgebeeld. Die dwarsdoorsnede toont ons de zuilen van het middenschip, naar boven eindigend in een spits toelopende gordelboog. Aan de linkerzijde van dat middenschip ontwaren wij verder duidelijke sporen van een zijbeuk profiel met fluistergalerij. De rechter zijbeuk blijkt geheel verdwenen. Hij zal ingestort zijn bij de grote brand in 1472, waarna zijn plaats in de herbouw niet meer opgenomen geworden is.

Die grote brand betekende niet alleen de verwoesting van de kerk, maar veroorzaakte tevens de definitieve ondergang, van zowel het 'klooster van eens', als van het daarop geënte 'klooster van Jacobus'. Na de brand heeft men de muren en de fundamenten van de drie verwoeste vleugels ervan volledig weggebroken en het afkomende materiaal heeft men verwerkt in de opbouw van het derde, het definitieve, het huidige klooster. De enige bij de brand gespaard gebleven vleugel heeft men door verbouwing aangepast aan het definitieve plan. Het werd de oostelijke vleugel daarvan.

In 1930 is het nog resterende (beneden) gedeelte van het boven beschreven dwarsprofiel door nieuwe ommetseling aan het oog onttrokken.

In ons artikel van September 2003 hebben wij over de opbouw van het derde klooster geschreven. Daaraan willen wij nu toevoe-

gen dat de kloosterleiding toen getoond heeft op de hoogte te zijn van het verre verleden: in de toren werd een klok en in de kerk werden een altaar en een fresco opgedragen aan Antonius de Kluizenaar. Door dit eerbiedig gedenken toont Ter Apel tevens zijn sympathie jegens de werkers van het eerste uur: de 'Heren van Antonius' uit de 9e of 10e eeuw.

Hoewel ons van de beide verdwenen kloosters geen afbeeldingen bekend zijn, willen wij een poging ondernemen er een idee over te vormen en de indeling ervan te schetsen. De enige steun die ons bij die beeldvorming ter beschikking staat, is te vin-

den in de bovengenoemde bouw-artefacten en in de summiere archivalische berichten over de brand van 1472: Van de kerk kennen wij de plaats, breedte en hoogte en ook kennen wij de richting van de bouwmuren. Die richting is evenwijdig aan, c.q. haaks op die van de oostgevel uit het tegenwoordige klooster. De lengte van de kerk kennen wij niet. Verder lijkt het zeer aannemelijk dat de fatale brand in het klooster van Jacobus ontstaan zal zijn in de keuken (het 'braethues'). Die keuken moet in de noordvleugel gelegen hebben, bij de moestuin, bij de voorraadschuren (de 'spiekers'), bij de welwaterputten, bij het gastenhuis (het hospitium), het bak- en brouwhues en bij het vleeshues etc. De brand heeft zich vanuit de keuken aan de ene kant uitgebreid naar de kerkruimte, waarvan wij de ligging reeds kennen en aan de andere kant naar de eetzaal (refectorium) die dus aangrenzend in de oostvleu-

gel gelegen moet hebben. Uit het gegeven dat er documenten door de brand verdwenen zijn, kunnen wij concluderen dat ook de bibliotheek (librije) door het vuur zal zijn aangetast. De enige gespaard gebleven vleugel is de westelijke, de vleugel tussen de librije en de kerk waar de vertrekken van de prior en zijn consorten zich plegen te bevinden. Dat is de oostvleugel van het thans bestaande complex.

Als hierboven sprake is van kerk, keuken, refter, librije en priorij, dan betekent dat natuurlijk inclusief de erbij behorende kleinere ruimten en gangen. Dat de slaapafdeling voor de monniken, die op de verdieping gelegen was, niet aan het vuur is ontsnapt, laat zich denken: vloeren en kapconstructie van hout.

De bijgevoegde plattegrond probeert het bovenstaande toe te lichten en geeft tevens aan hoe de situering van beide verdwenen kloosters gedacht moet worden t.o.v. het tegenwoordige, waarbij nog dient te worden opgemerkt dat een klooster zijn soortnaam te danken heeft aan zijn besloten karakter en dus in het algemeen een carré-vormige plattegrond zal hebben.

Voor het geval men in toekomstige tijden zou willen zoeken naar de grondslagen van de beide vroegste kloosters, zou men omzichtig te werk moeten gaan. In de bewuste grond zullen namelijk wel stenen restanten worden gevonden van latere bouwwerken, maar er zal nauwelijks meer een middeleeuwse baksteen worden aangetroffen.

Aanvankelijk werden muren, voor zover beneden het maaiveld namelijk veelal gemetseld in leem en boven het maaiveld metselde men in een mengsel van kalk en zand. Dus, er werd gewerkt met twee specie soorten die de stenen, in tegenstelling

tot de tegenwoordige cementspecie, nauwelijks aan elkaar hebben gekit, zodat de bakstenen min of meer los op elkaar moeten hebben gelegen. Men had voor de bouw van het derde klooster indertijd de (kostbare) bakstenen uit de puinhopen dus maar voor het oprapen en zoiets zal zeker praktijk geweest zijn. Bij een eventueel bodemonderzoek in de open ruimte ten oosten van het huidige klooster zal men dus slechts grondsporen vinden (puin, verkleuringen etc.) en verrassingen?

Stellingen

1. Het eerste Ter Apeler klooster is voortgekomen uit vroeg-middeleeuwse initiatieven van de 'Antonius Heeren', hospitaalbroeders, zich noemende naar de Egyptische woestijnheilige Antonius de Kluisenaar.
2. De naam 'Domus Lucis' is ontsproten aan waardering voor de geografische situatie van en de gastvrije accommodatie in de Antonieten nederzetting; het Lichtpunt op de route.
3. In noordoost Nederland is, na vierhonderd jaar bouwen in tufsteen, omstreeks 1150 de kunst van het steenbakken gebracht, of bedacht door de Cisterciënzer monniken uit Bourgondië.
4. De opkomst van de religieuze baksteen architectuur in Groningerland is mede te danken aan het, door de kruistochten hoog opgevoerde religieus enthousiasme in Frankrijk.
5. In Ter Apel liggen de feitelijke herinneringen aan de kloosters één en twee verborgen in de oostgevel van klooster drie.

wordt vervolgd

Vragen van leden aan leden (II)

Dhr. J.H. Geertsema vraagt het volgende: Wie kan mij helpen aan gegevens over het huwelijk van **Harm Harms Rouw** en **Christina Harms Moorlag**? Zij hebben een dochter Jantien Rouw, gehuwd met Derk Hidding. Is deze Christina Harms Moorlag dezelfde als Kristina Moorlach, d.v. Harm Hanssens Moorlach en Jantien Berends Waarding, die op 15 feb 1851 te Vlagtwedde trouwt met Harm Janssens Haan? Reacties kunnen naar de redactie.

Stamreeks geslacht Trenning

G.L. Nobbe

Veel leden van onze vereniging zijn wel ergens mee bezig waar het gaat om historie en genealogie, terwijl zoveel anderen met genoegen de verhalen en boeken lezen die over deze onderwerpen worden gemaakt. Heel veel informatie is reeds 'boven water gekomen' en nog steeds blijkt er voldoende te zijn om dit tijdschrift te vullen, daarbij worden er nog steeds boeken geschreven over alle mogelijke onderwerpen. Een bijzonderheid vind ik toch wel de prestaties van de schrijvers van 'Boerderijenboeken' van de dorpen in onze omgeving van o.a. dhr. J.S.A. Huizing en de heren Wegman. Dhr. C.J. Wegman, die op unieke en voor ons zeer interessante wijze de boeken heeft gemaakt over Sellingen,

1. **Maria Teelke Trenning** geb. 18-08-1945 Vlagtwedde.
X 21-01-1966 Bellingwolde met **Gerhardus Lubbertus Nobbe**, geb. 24-01-1940 Bellingwolde.
2. **Jan Trenning** geb. 18-08-1922 Wedde ovl. 12-11-1996 Veelerveen
X 15-04-1944 Vlagtwedde met **Hillechien Wubbina Everts**, geb. 15-04-1944 Vlagtwedde.
3. **Freerk Trenning** geb. 08-01-1900 Jipsinghuizen ovl. 08-07-1962 Groningen
X 05-03-1921 Wedde met **Teelke Hulsebos**, geb. 10-12-1893 Wedde, ovl. 26-03-1931 Wollinghuizen.
4. **Jan Trenning** geb. 30-11-1861 Jipsinghuizen ovl. 23-06-1941 Ter Apel
X 21-11-1891 Vlagtwedde met **Annechien de Jonge**, geb. 28-02-1861 Sellingen, ovl. 07-12-1921 Sellingen
5. **Geert Jans Trenning** geb. 12-04-1828 Sellingen ovl. 26-09-1883 Rijdsdam

Vlagtwedde en Onstwedde en thans Wedde, mogen we dankbaar zijn voor deze prestatie!

Als je zelf bezig bent met stamboom- of historisch onderzoek, is er altijd wel iets te vinden in deze boeken, waarvan een gedeelte (na toestemming van de auteur) voor de eigen stamboom gebruikt kan worden. Zelf heb ik uitgebreide informatie kunnen verzamelen over enkele geslachten, waaronder het geslacht 'Trenning'.

Hieronder volgt een stamreeks over bijna 500 jaar 'Trenning' in Westerwolde. De generaties 11 t/m 18 werden met toestemming van dhr. C.J. Wegman aangevuld uit zijn boek over het kerspel Sellingen.

Aanvullingen en correcties zijn van harte welkom.

- X 23-03-1856 Vlagtwedde met **Augina Fokkes Raatjes** geb. 08-01-1831 Sellingen ovl. ??
6. **Jan Harms Trenning** ged. 23-04-1780 Sellingen ovl. 25-01-1861 Sellingen
X 23-05-1823 Vlagtwedde met **Engeltien Geerts Houwen**, ged. 08-06-1794 Roswinkel ovl. 12-09-1852 Sellingen.
7. **Harm Berents Trenning** geb. Laude ged. 07-09-1742 Sellingen, ovl. 18-12-1822 Sellingen.
X 10-05-1772 Sellingen met **Swaantien Jans Ter Walslage** geb. Ter Walslage, ged. 29-08-1751 Sellingen, ovl. 20-11-1835 Emmen
8. **Berent Bruins Trenning** geb. ca. 1694 Laude ovl. ca. 1742 Laude.
X (1) ca. 1724 Lysabeth Harms Witkop geb ca. 1699 Ter Apel ovl. vóór 1731 Laude.
X (2) 03-05-1737 met **Swaantien Harms Schuring**

9. **Bruine Berents Trenningh** geb. ca 1660 Jipsinghuizen ovl. in 1742 Laude.
X 22-03-1693 Sellingen met **Naencke Jans Ter Walslage** geb ca 1668 Ter Walslage, ovl. 1737 – 1749 Laude..
10. **Berent Bruins Trenningh** geb. ca 1632 Jipsinghuizen. ovl. 1694 Sellingen X (1) ca.1659 met Janna ? Sellingen geb. ca 1634. X (2) ca. 1678 Sellingen.met **Grietien Jans Hoijtingh** geb ca 1646 Ter Haar ovl. 1692.
11. **Bruine Berents op 't Huisingh** geb. ca 1603 ovl. 1665 – 1691. *Hij was in 1658 'meijerman' en koopt in dat jaar grond in Ter Haar. Daarna moet hij mejer op het 'Trenning- erve' in Laude zijn geweest en hij, of zijn zoon Berent, is getrouwd met een dochter van erve Trenning. Kinderen uit zijn 2^e huwelijk noemen zich later Trenning.*
X (1) ca 1632 te Vlagtwedde met ??
X (2): ca 1658 te Sellingen met **Wendel N.** geb. ca 1633 ovl 1691.
12. **Engel Geerts Trenningh** geb. ca. 1628 Laude ovl. ca. 1659–1664 Laude X ca. 1654 te Sellingen met ? **Colters.** *Ze hadden 1 zoon (Engel) en een van de dochters of kleindochters zal naar alle waarschijnlijkheid met Bruine Berents op 't Huisingh (of diens zoon Berent Bruins zijn getrouwd.*
13. **Geert Engels Trenningh** geb. ca. 1600 Laude ovl na 1659 Laude. *Hij was in die periode 'Eigenerfde en Erfgezetene in de Heerlicheit Wedde en Westrerwolve.'*
X ca. 1624 te Sellingen met ??
14. **Engel Geerts Trenningh** geb. ca. 1560 Laude ovl 1633-1643 Laude X ca. 1590 te Sellingen met ??
15. **Geert Jacobs Trenningh** geb ca. 1525 Laude ovl na 1592 Laude X ca 1555 te Sellingen ca. 1570 met **Eva Alberts Meenderinck**, geb ca 1530 te Sellingen. Dochter van Albert Meenderingh.
16. **Jacob Jacobs Trenningh** geb. ca 1510 Laude ovl. 1574-1589 Laude. X ca 1540 te Sellingen met ??
17. **Jacob Jacobs Trenningh** geb ca. 1480 Laude ovl na 1538 te Laude. X ca. 1510 met ??
18. **Jacob Trenningh** geb ca. 1450. Overleden na 1484. X 1480 met ?? *Hij was op 01-10-1484, Markegenoot van Laude*

Op goed geluk!

J. Boerhave – Migchels

Westerwolds export

Naar aanleiding van het artikel van dhr. A. Migchels in dit tijdschrift (jrg.24 nr. 1) over een geëmi-greerde familie Maarsingh, kwam mevrouw Boerhave tot de onderstaande kleine kroniek van een familie Boerhave, die eveneens vanuit Stadskanaal naar de Verenigde Staten van Amerika verhuisde. Het verhaal werd samengesteld uit allerlei in de familie bewaard gebleven aantekeningen en mondelinge overlevering.

Geert Boerhave, geboren op 22 juni 1826 te Zuidbroek, overleden op 27 maart 1893, zoon van Freerk Boerhave en Grietje Boscher, van beroep grutter. Hij trouwde op 29 april 1852 te Zuidbroek met **Berentje Heikens**, eveneens geboren te Zuidbroek op 18 februari 1826, overleden op 6 mei 1893, dochter van Fokko Everts Heikens en Trijntje Harms Boer.

Berentje Heikens

Het echtpaar vestigt zich in Stadskanaal. Uit dit huwelijk worden acht kinderen geboren:

- **Grietje Boerhave**, geboren 16 oktober 1852, overleden op 12 februari 1853.
- **Frederik Boerhave**, geboren op 12 december 1853.
- **Fokko Boerhave**, geboren op 7 februari 1856, overleden bij een schipbreuk op 18 oktober 1869, tijdens zijn eerste zeereis aan boord van de 'Alberdina', varende van West Hartlepool naar Memel, een havenplaats aan de Oostzee. Zijn oom Eildert Boerhave was kapitein op dit schip, dat met man en muis verging.
- **Grietje Boerhave**, geboren op 3 juni 1858, overleden op 6 augustus 1863.
- **Evert Boerhave**, geboren op 19 november 1859 → zie vervolg hierna.
- **Trijntje Boerhave**, geboren op 2 oktober 1861, overleden op 31 mei 1904. Ze was ongehuwd en werd begraven naast haar ouders op de begraafplaats achter de Ned. Herv. Kerk aan de Oosterkade te Stadskanaal.
- **Sia Margaretha Boerhave**, geboren op 28 mei 1863.
- **Harm Boerhave**, geboren op 25 december 1864, overleden op 28 april 1870.

Geert Boerhave was één van de initiatiefnemers voor het bouwen van de Nederlands Hervormde Kerk aan de Oosterkade te Stadskanaal. Zijn naam staat in de toren vermeld.

Op 1 november 1863 koopt hij van de Kerkvoogden der Hervormde Gemeente zes grafruimten op de begraafplaats achter genoemde kerk. De begraafplaats was sedert 8 augustus 1863 met toestemming van Z.M. de Koning in gebruik. Opmerkelijke bepaling in de koopakte is:

“dat deze grond geheel vrij in eigendom aan de gemeente Groningen zal terug keeren, indien dezelve niet meer wordt gebruikt als begraafplaats”

In het testament van Geert en Berendje Boerhave-Heikens van 7 april 1892 is het volgende bepaald: *“Ik geef aan mijn kinderen Frederik Boerhave en Trijntje Boerhave en bij vooroverlijden aan de langstlevende het recht om al zodanige goederen van mijn nalatenschap tot zicht*

te nemen als zij verkiezen, volgens taxatie door deskundigen als naar de wet”.

Berentje Boerhave-Heikens hield vanaf 1886 tot haar overlijden in 1893 een dagboek bij, waarin ze steeds de aankomst van brieven van haar zoon Evert en diens vrouw Wietske noteerde. Ook de data dat ze brieven terugstuurde staan erin vermeld. Verder de geboortedata van haar Amerikaanse kleinkinderen en zo nu en dan een aantekening over het weer. Ook het gedicht dat vermeld staat op het grafmonument van haar schoonouders heeft ze erin geschreven, evenals enige overlijdensdata.

Evert Boerhave,

geboren op 19 november 1859 te Stadskanaal, was op 20 maart 1882 naar de Verenigde Staten van Amerika vertrokken. Hij trouwde op 4 maart 1886 te Wildervank 'met de handschoen' met

Wietske de Vrieze

Wietske de Vrieze,

geboren op 24 september 1860 te

Veendam, dochter van Klaas Jan de Vrieze¹ en Knelsiena Munneke.

Uit de akte van de Burgelijke Stand van Wildervank:

“Voor ons Ambtenaar van den Burgelijke Stand der gemeente Wildervank verschenen, ten einde een huwelijk aan te gaan, Frederik Boerhave, koopman wonende te Stadskanaal, gemeente Onstwedde als bijzonder gevolmachtigde, bij Acte geparafeerd voor den Notaris P.R. Bailey, resideerende te Sheldon, O'Brian County, Noord Amerika, van Evert Boerhave, oud zesentwintig jaren, van beroep landbouwer, geboren te Onstwedde, wonende te Sheldon, O'Brian County in Noord Amerika,

¹ K.J. de Vrieze (1836-1915) was een bekend pionier en voorvechter van het gebruik van kunstmest in de Veenkoloniën. Hij schreef o.a. enkele standaardwerken en vele artikelen over kunstmatige bemesting, die in die tijd veelvuldig werden toegepast. Mede dankzij zijn werk kon de landbouw in de Veenkoloniën tot grote bloei komen. Na zijn overlijden is ter ere van hem een gedenkteken in Barendeld opgericht.

meerderjarige zoon van Geert Boerhave, van beroep landbouwer en Berendje Heikens, zonder beroep, echtelieden wonende te Stadskanaal, gemeente Onstwedde.

Ter andere zijde:

Wietske de Vrieze, oud vijftientig jaren, zonder beroep, geboren te Veendam, wonende te Wildervank, meerderjarige dochter van Klaas de Vrieze, van beroep Hoofd eener school, wonende te Wildervank en van diens ehevrouw Knelsiena Munneke, overleden.

Met toestemming van wederzijdse ouders en in aanwezigheid van enige getuigen wordt het huwelijk voltrokken.

De dag na het huwelijk werd Wietske door haar zwager Frederik Boerhave, stand-in bij het huwelijk, naar Winschoten gebracht, waar zij per trein verder reisde. Waar ze de boot naar de V.S. nam is niet bekend.

Evert Boerhave en Wietske de Vrieze gingen in Hospers (Iowa) wonen. Wietske vond het leven in Hospers niet plezierig en daarom verhuisden ze naar Chicago. Evert verdiende hier de kost als bestuurder van een paardentram (*horse-drawn street car*).

In Chicago werden drie kinderen geboren:

- **George (Geert) Boerhave**, geboren op 6 mei 1887
- **Knelsina Berendina Boerhave**, geboren op 25 maart 1889
- **Klaas Boerhave**, geboren op 26 september 189, jong overleden

In 1892 keerde het gezin terug naar een stuk grond tussen Hospers en Sheldon, dat Evert gedurende zijn verblijf in Chicago had 'geclaimd', door op dat stuk grond bomen te planten en er een 'claim' op te leggen. Zijn kleindochter Marie beschrijft het aldus:

"Grandpa did come back from Chicago to Hospers the next year and planted trees on some land, so that he could file a tree claim. This meant, that if he planted a certain number of trees on the prairie and cared for them, the land would become his".

In Hospers werden nog vijf kinderen geboren:

- **Bertha (Berentje) Boerhave**, geboren 13 augustus 1894

- **Klaas Boerhave**, geboren 20 juni 1896
- **Tena (Trijntje) Boerhave**, geboren 12 april 1900
- **Frederik Boerhave**, geboren 28 december 1902
- **John Boerhave**, geboren 8 oktober 1904

Het huis in Sheldon. Voor het huis staan Evert en Wietske Boerhave-de Vrieze met een dochter

In 1915 gaat de familie in Sheldon wonen in een nieuw, modern huis. Kleindochter Marie schrijft hierover:

"The house had many modern conveniences, one of which was a dumb waiter. This was about a three-foot square cupboard with a shelf on a pulley that took it from the basement to the kitchen. You put your food that needed to be kept cool on the shelf and then lowered it to the basement. There was also a concrete lined well about twelve inches deep in the basement floor with a cover on it where the foods were kept cool".

Evert en Wietske zijn tussen 1920 en 1930 een paar keer teruggeweest in Nederland voor familiebezoek. Evert overleed op 11 juli 1939 in zijn huis in Sheldon, Wietske stierf zes jaar later op 28 april 1945. In het overlijdensbericht in de plaatselijke krant wordt gemeld dat, behalve de lokale bevolking, ook o.a. een familie Drenth, een mevrouw Alingh en een heer en mevrouw Holleman aanwezig waren. De laatste drie genoemden waren ook afkomstig uit Stadskanaal, de dames hadden als meisjesnaam: Maarsingh (zie hiervoor ook jrg. 24 nr. 1).

Waar bist doe aine van?

32 Geert Meints Geertsema landgebruiker Nw Scheemda ~ Westerlee 10 jan 1775 † Nw Scheemda 27 dec 1827 X Scheemda 17 jun 1808	34 Bene Hindriks Schuur arbeider * Eexta 1 jan 1775 † Scheemda 7 feb 1856 X Scheemda 8 jul 1799	36 Ludolf Takens bakker / landbouwer * Groningen 13 mei 1786 † Midwolda 22 aug 1859 X Scheemda 26 dec 1810	38 Tako Jans Takens landbouwer Nw Scheemda * Noordbroek 26 okt 1781 † Nw Scheemda 7 jul 1863 X Noordbroek 13 aug 1812	40 Kornelis Brandsema arbeider ~ Veendam 5 okt 1777 † Ambt Ommen 7 jan 1825 X Wildervank ca. 1799	42 Hendrik Hendriks Blaak arbeider * Wildervank 11 okt 1773 † na 1822 X Wildervank 15 jan 1802	44 Jan Martens Baas arbeider ~Wildervank 4 feb 1798 † Gasselte 1 dec 1848 X Nwe Pekela 19 apr 1823	46 Hindrik Hindriks Smit boerenknecht * Nwe Pekela 6 apr 1805 † na 1849 X Nwe Pekela 6 mei 1826
33 Diewer Sjabbes Roelfsema ~ Nw Scheemda 10 mrt 1783 † Nw Scheemda 26 mrt 1814	35 Elsjen Eltjes Bol * Westerlee 6 aug 1776 † Eexta 24 dec 1826	37 Fenje Tjacks Hopman ~ Scheemda 5 dec 1784 † Midwolda 5 sep 1859	39 Annigje Derks Dekker ~Hoogezand 2 mrt 1788 † Noordbroek 25 aug 1859	41 Grietje Koops Dol ~Veendam 30 okt 1768 † Stadskanaal 19 sep 1840	43 Zwaantje Wybes ~Wildervank 10 mei 1778 † Stadskanaal 19 apr 1820	45 Roelfien Jakobs Pinkster * Nwe Pekela 21 jun 1799 † Gasselternijv. 12 nov 1845	47 Elsina Hindriks Hilgen * Nwe Pekela 14 feb 1805 † na 1849
16 Meint Geerts Geertsema landbouwer te Oude Pekela * Nw Scheemda 22 apr 1809 † Oude Pekela 21 jun 1853 X Scheemda 26 jul 1834	17 Eppien Benes Schuur * Eexta 22 mrt 1812 † Oude Pekela 9 sep 1905 X Scheemda 26 jul 1834	18 Tjakko Ludolfs Takens landbouwer * Scheemda 14 aug 1818 † Oude Pekela 27 jun 1896 X Scheemda 30 apr 1853	19 Sara Takens Takens * Nw Scheemda 18 jul 1823 † Oude Pekela 16 apr 1857 X Scheemda 30 apr 1853	20 Koop Kornelis Brandsema ~ Wildervank 19 okt 1800 † Gasseltern.v.m 21 mei 1880 X Gasselte 23 mei 1840	21 Grietje Hindriks Blaak * Wildervank 1 mei 1806 † Gasseltern.v.m. 1 sep 1851 X Gasselte 23 mei 1840	22 Jakob Jans Baas arbeider * Nwe Pekela 8 nov 1827 † na 28 nov 1878 X plaats datum	23 Maria Hendriks Smit * Nwe Pekela ca. 30 jan 1827 † na 28 nov 1878
8 Hindrik Geertsema landbouwer te Oude Pekela * Oude Pekela 16 aug 1849 † Winschoten 23 dec 1931 X Oude Pekela 11 jul 1872	9 Annechien Takens * Oude Pekela 1 okt 1854 † Winschoten 19 okt 1927 X Oude Pekela 11 jul 1872	10 Brandje Brandsema vervener Drentse monden * Gasselternijv.mond 4 feb 1841 † 2 ^e Exloermond 23 sep 1923 X Gasselte 28 nov 1878	11 Elsina Baas * Gasselternijv.mond 11 nov 1853 † 2 ^e Exloermond 9 apr 1928 X Gasselte 28 nov 1878				
4 Hendrik Geertsema landbouwer te Oude Pekela/Westerleeseveen * Oude Pekela 23 dec 1891 † Groningen 25 okt 1974 X Odoorn 10 jul 1913	5 Elsina Brandsema * Drouwenermond 22 okt 1889 † Oude Pekela 3 feb 1967						
2 Brandje Geertsema landbouwer te Westerleeseveen * Oude Pekela 30 mrt 1915 † Winschoten 8 jan 2002 X Stadskanaal	Jan Hendrik * Westerleeseveen X Groningen met Annechien (Netty) Pultrum						

Kwartierstaat van Jan H. Geertsema (lidnummer 91221)

48 Harm Jans Kruize kleermaker † Veenhuizen 16 dec 1836 X Onstwedde 8 mei 1795	50 Steffen Volders / Wever schaapsherder * Mussel 14 sep 1782 † Mussel 22 feb 1863 X Onstwedde 24 mei 1809	52 Jan Geerts Reints landbouwer te Wedde * Onstwedde 5 sep 1790 † Wedde 26 mei 1859 X Onstwedde 27 apr 1813	54 Jan Meijers landbouwer te Roswinkel ~ Roswinkel 8 aug 1773 † Emmen 27 apr 1861 X Roswinkel 20 nov 1807	56 Heije Willems Wubs arbeider ~ Wedde 2 feb 1800 † Mussel 23 mei 1856 X Onstwedde 30 dec 1824	58 Harm Meemes Folkers arbeider / landbouwer * Mussel 18 apr 1808 † Mussel 19 sep 1862 X Onstwedde 7 mei 1834	60 Friederick Willems van der Heide * Hannover 4 nov 1782 † Mussel 11 feb 1865 X Bellingwolde 28 feb 1811	62 Harm Hindriks Gelling smid * Onstwedde 25 feb 1776 † Onstwedde 10 nov 1848 X Onstwedde 24 mei 1805
49 Antje Geerts arbeidster ~ Onstwedde 3 feb 1771 † Stadskanaal 12 okt 1841	51 Imeltien Engels Luchtenborg * Wessinghuizen 23 mei 1782 † Mussel 24 feb 1854	53 Gepke Willems Wibeling ~ Vlagtwedde 3 jul 1791 † Wedde 9 okt 1877	55 Elisabeth Hoitingh * Ter Haar 2 jun 1788 † Emmen 8 mei 1868	57 Geertje Roelfs Luikens * Onstwedde 4 feb 1803 † Mussel 5 dec 1864	59 Geertruida Harms Wubs * Smeerling 15 jul 1813 † Mussel 21 mrt 1885	61 Harmke Hindriks Potter ~ Bellingwolde 27 jan 1786 † Mussel 21 jan 1854	63 Anna Geerts Boeles * Onstwedde 19 sep 1780 † Onstwedde 7 jun 1829
24 Jan Harms Kruize arbeider / landbouwer * Onstwedde 12 nov 1805 † Veenhuizen 24 mei 1870 X Onstwedde 11 mrt 1839	25 Albertje Steffens Volders * Onstwedde 6 jul 1809 † Mussel 20 jan 1888	26 Willem Jans Reints landbouwer * Ter Wupping 8 dec 1817 † Smeerling 13 mrt 1900 X Wedde 5 feb 1853	27 Jantien Jans Meijers * Roswinkel 7 feb 1821 † Onstwedde 1 apr 1860 X Onstwedde 9 aug 1862	28 Albert Heijes Wubs arbeider / landbouwer * Onstwedde 1 jun 1834 † Onstwedde 14 dec 1881 X Onstwedde 9 aug 1862	29 Albertje Folkerts * Mussel 23 apr 1840 † Musselkanaal 17 okt 1919 X Onstwedde 17 mrt 1855	30 Hendrik van der Heide landbouwer te Mussel * Bellingwolde 22 mrt 1811 † Mussel 21 nov 1892	31 Albertien Gelling * Onstwedde 14 nov 1816 † Onstwedde 21 sep 1900
12 Steffen Kruize landbouwer * Onstwedde 24 jun 1840 † Smeerling 28 feb 1925 X Stadskanaal 3 apr 1880		13 Elizabeth Reints * Smeerling 17 nov 1858 † Mussel 1 jul 1948		14 Heije Wubs landbouwer * Mussel 29 sep 1863 † Mussel 21 okt 1911 X Stadskanaal 21 aug 1886		15 Harmke van der Heide * Mussel 21 jun 1859 † Mussel 17 dec 1933	
6 Jan Kruize landbouwer te Braamberg * Ter Wupping 24 dec 1884 † Assen 28 apr 1956 X Stadskanaal 8 mei 1915				7 Alberdina Wubs * Mussel 17 nov 1888 † Braamberg 22 mrt 1972			
3 Elisabeth Kruize * Braamberg (Mussel) 11 jul 1918 20 mei 1946							
1 Geertsema 7 mrt 1948 * Groningen 27 jan 1956							

TIJDSCHRIFTEN EN JAARBOEKEN

Genealogie: kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie Jrg 9, nr. 4, Winter 2003

- N.J.Ekema van Dorsten De Woonomgeving en TOP (toegang op personen).
N. Plomp Honderd jaar Nederland's Adelsboek 1903-2003.
R. Alma Adelsgeschiedenis en genealogie

Idem, Jrg 10, nr. 1, Voorjaar 2004

- H. Slechte Archief van Hollandse Hervormde Kerk in Sint-Petersburg.
J. van den Borne Op zoek naar prominente personen (buitenlandse biografische naslagwerken).
C. Gietman De eeuw van onze ouders (over persoonlijke familiegeschiedenis en als genealogisch genre).
R. van Drie Wapenregistratie bij het Centraal Bureau voor Genealogie
J. van den Borne Het derde Colloquium van de Académie Internationale de Généalogie gehouden in het CBG te Den Haag (november j.l.)
D.P. Huijsmans Carte de visite- en kabinetsfoto's: het dateren van negentiende eeuwse foto's.

Duvekoater. Uitgave van de Historische Vereniging Gemeente Scheemda. November 2003, zestiende jrg, nr. 32

- J.P. Koers Leven en werken aan de Diepswal
J.P. Koers Rijkdom en tragiek. Boerderij Hermans Dijkstra en zijn bewoners (2).
J.J. Groenbroek Vijftig jaar geleden: 1953

Huppeldepup: NGV afd. Groningen, Jaargang 11, nr. 1 - 2004

- A. Veldhuis Appoin(c)tements en requesten
B. Kranenburg Kwartierstaat van Eelke Eelkes Huizinga
W. G. Doornbos Naamlijst huizenbezitters rondom de Grote Markt, 1669.
K. Gräper Een toevallige genealogische ontmoeting (een familielid Veldkamp op een kerkhof in Hamburg)
H.J.E. Hartog Inhoudsopgave en index op het afdelingsblad Huppeldepup over het jaar 2003 Jaargang 10.
P.J.C. Elema Om de nalatenschap van Pieter Julles Bosch (1761-1825) uit Winsum.
A. Crans Thije Crans (1580-1622), brouwer in de stad Groningen.

Twente Genealogisch: NGV afd. Twente kwartaalblad, Jrg 19, nr. 4, nov. 2003.

- D. Asma-ten Broeke Matrilineaire stamreeks Kim Kötter (voormalig miss Universe)
A.H. Boswerger Matrilineaire stamreeks Johanna Maria Josephina Scholten
G.J. van Lenthe Kwartierstaat van Henk van Lenthe (1)
A.H. Boswerger Genealogie tussen conceptie en rouwkist (verklarende woorden-

Idem, Jrg 20 nr. 1, januari 2004.

- A.H. Boswerger Moederreeks Albertha Johanna Werger (04-01-M).
H.C.A. ten Cate Parenteel van Hendrik Kotkamp (04-02-P)
G.J. van Lenthe Kwartierstaat van Henk van Lenthe, deel 2 (04-03-K)
C. Sieverink Twentenaren en hun auto (1898-1905).

Threant: NGV afd. Drenthe 2004, Jaargang 15 nr. 1

- K.A. Santing Emigratie van Drenten naar Limburg in twee tijdvakken.
A. Brouwer Matrilineaire afstammingslijn Brouwer, Theisens, Salomons, etc.

- H. Klooster-Spanjer Stamreeks Brinkhuis/Jonker
 J. Krikke Inhoudsopgave en index Threat 2002.
 A. Smegen en A. Stiksmakwartierstaat Albert Smegen (deel 2)
 R. Wolting Kwartierstaat Louwrens Elzinga (deel 8)

Haselhof Bulletin 2/03 14e jaargang, december 2003

- redactie 2003 - Het jaar van de boerderij.
 F. Haselhoff Willem Haselhoff (IX-133), verpleger, muziektherapeut, organist.
 E.H. Haselhoff Vroege herinneringen aan mijn opa (Frederik Haselhoff VIII-89) en vader Eltje Haselhoff (X-164).
 A. Hazelhoff Een vondst op de VOC-website (Pieter Haselhoff 'meester van de soldaten' op het fluitschip 'Raadhuis van Vlissingen' aangekomen te Batavia op 12 november 1716)
 diverse auteurs foto's van familiegraven op kerkhoven te Blijham, Finsterwolde, Nieuw-Leusen en Genemuiden.

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Heft 72, Band 14, Nov. 2003

- J. Ringena Die Pastoren der evangelisch-reformierten Gemeinde Uelsen seit der Reformation (3 Teil). Eine Material- und Daten sammlung. (Metelerkamp-Cappenberg, Lieuwens, Scholten, Mensonides, Damsté, Lampman, Metelerkamp-Cappenberg, Van Nes, Müntinga-Schulte, Bode)
 auteur onbekend Eine Rose für Arnold Rakers. Erinnerung an den Sprachwissenschaftler und Übersetzer.
 R. Cloppenburg Standesämter der Emsländischen Landschaft.
Idem, Heft 73, Band 15, Januar 2004.
 N. L. Tandacki Die Entstehung von Familiennamen und die Entwicklung des Namensrechts sowie der Ursprung des Familiennamens Tandacki und ähnlich klingender Namen.

Stad en Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen. Jrg 12, nummer 4 2003.

- S. Reker Namen van Roode wezen: een bron voor naamkundig onderzoek.
 P. Bergstra Groningen moet Frieslands fouten vermijden (inz. taalpolitiek).
 H.A. Kamphuis De samenvoeging van jurisdicties op het Groninger platteland in 1803.
 A. Marchand en G. Voerman Catshuis, Provinciehuis, Commerciële Club en de Oostgroninger problemen, 1969-1970.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jaargang 58 nr. 11, november 2003 (themanummer 'Criminaliteit en Genealogie')

- G.H. Paetzel-Veenstra Crimineel, heel simpel (over een misdaad begaan door Cornelis Oedze in 1796 te Gerkeklooster).
 R. Joghems Boef gevonden (de zaak tegen Antonius Martinus Dirk Joghems, Amsterdam 1845)
 W. Spies Arien van Garderen (1707-1763) een casanova in Driebergen.
 C.J.M. Vis '...metten swaerde datter doot naar volght' (over de zaak tegen Jan Cornelisz. Visch in 1638 te Waddinxveen)
 J.P.A. Kocken De gestolen dochter van Neerlangel, de schaking van Catharina van Groll door Jelis Derricx van Berckel met behulp van zijn drie broers en zijn zwager (in 1688).
 G.A. Boerema-Beer Onstpoorde Beren (in Oost-Groningen): de dwalingen van Arend Renzo Beer (1866-1896) en Simon Beer (1866-1909).

W.J.M. Hermsen Een militaire medaille met strafregister: de fuselier Johan Breuweiler (1788-1862).

Idem, jrg 58 nr. 12, december 2003.

C.A. van der Hoeven De Rode Loop (dysenterie) van 1783 en de gevolgen voor het begraafboek van Elst (Gld.)

A. Veldhuis Cyriacus Hoorn (vaandrig te Zwolle/Coevorden) en zijn voorouders

L.M. van der Hoeven Fragmentgenealogie Cordia

P. Eijkhout Tweeling of niet ? Elisabeth en Johannes Lambooi, geboren te Leeuwarden 6 juli 1806.

- Wapenregistratie.

Idem, jrg 59 nr. 1, januari 2004

N.P. den Hollander De familie Hoogendoorn, de oudste generaties te Waarder.

E.R. van Dooremalen In memoriam Arie Kornaat 1891-1915.

Idem, jrg 59 nr. 2, februari 2004

B. van Dooren Sluijter in Kampen.

C. de Graaf Kornelis de Graaf als stenenrooier.

A.J. Stasse Begravenen te Raamsdonk 1647-1648

Gruoninga. Jaarboek voor genealogie, naam- en wapenkunde. Jaargang 46, 2001

P. Bos, A van der Laan en F. Ebbens Het geslacht Barcklage (Oost-Groningen, 17e en begin 18e eeuw).

P.J.C. Elema Genealogie Bothuis

R.H. Alma Dopen, bruiloften, kledingen en eerste missen in Groningen (1519- 1534)

R.H. Alma Dijkrol van Vliedorp (1542,1568)

W.A. Hofman Frerick Halsema (levensschets van een zilversmid te Groningen)

P.J.C. Elema Het predikantengeslacht Croons (Drenthe).

P. Bos De afstammelingen van een onbekende Focko en zijn vrouw Anna Eltiens (Fockens, Sickens en Tammens, Oldambt 17de eeuw)

R.H. Alma Zijlregister van Tjamsweersterhamrik (1598)

M. Schroor Begravenissen te Groningen (Nieuwe of Noorderkerk 1672)

R.H. Alma Register van landgebruikers van Borgham (1608)

A. van der Laan Genealogie Boeckholt. Nakomelingen van Harmen Hindricks Boeckholt.

P.J.C. Elema De schippersfamilie Esbra.

E. Knol Oude aantekeningen en een sluitsteen uit de familie Doornbosch (Uithuizen, Kloosterwiltwerd, Rottum).

P.J.C. Elema en D.Bron Genealogie Meinema (Zuidhorn)

R.H. Alma Schattingen en jaartax 1498-1516.

R.H. Alma Dijkrol van Zuurdijk (1577, ca. 1630)

R.H. Alma Registers.

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien und Wappenkunde 52. Jahrgang, Heft 4, 2003.

M. Wegner Aufzeichnungen über die zum Abendmal (Synaxin) erstmals zugelassen Personen in der kath. St. Michael Gemeinde in Leer. (1803-1900).

- Mitgliederliste der Upstalsboom-Gesellschaft (Stand 30-10-2003).

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie

Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@hetnet.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westerwolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: € 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijke bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: € 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage: F.Jager
e-mail: fjager@starmail.com

niets uit dit tijdschrift mag worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 25 nr. 2, juni 2004

Inhoud

Inhoud	29
Van de redactie	29
Niet elk schot is een Eendvogel... (Vlagtwedde) (P.J.C. Elëma)	30
Juwelier of dagloner? (J.H.Geertsema)	34
Een belasting verhoging (J.S.A. Huizing)	35
Catharina (Trijntje) Bloothoofd (J. Boerhave-Migchels)	37
Westerwolders en hun woningbezit	39
Hai druig, en wie? (W.Bakker)	42
woar bist doe aine van? (J.Boerhave-Migchels)	44
Open monumentendag 2004 in Onstwedde (B.Roossien)	46
Vragen van leden aan leden	47
Nieuwe publicaties	49
Tijdschriften en Jaarboeken	51

Van de redactie

Dit tijdschrift bevat weer een behoorlijke diversiteit aan artikelen.

Wat ons vooral veel deugd doet, dat zijn de reacties op de vragen die in het vorige nummer zijn gesteld. Ook kwamen er een aantal aanvullingen en correcties op andere artikelen. Dank aan de inzenders.

Ook deze keer weer een dringende oproep om artikelen in te sturen. De portefeuille is nog maar matig gevuld. Voor de continuïteit graag weer nieuwe (genealogische) kopij aanleveren.

Wij wensen iedereen een prettige vakantie.

Niet elk schot is een Eendvogel... (Vlagtwedde)

Petronella J.C. Elema

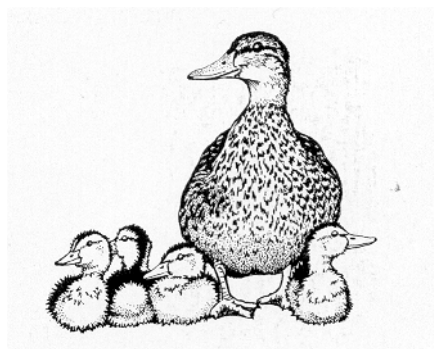
Omdat ik wegens computerproblemen enkele weken lang geen toegang had tot mijn eigen bestanden, hield ik tijd over. Die periode benutte ik o.a. om een genealogie op te starten van de familie Eendvogel, een naam uit Vlagtwedde die mij al een paar keer eerder was opgevallen. De stamvader kwam weliswaar uit Hattem, maar hij zal zeker vanaf ca. 1820 in de provincie Groningen hebben gewoond, eerst in Windeweer onder Hogezeand, daarna in Vlagtwedde. Zijn vader (Hendrik Antonie) was in 1815 overleden, nog in Hattem; dat was degene die in 1812 de familienaam had aangenomen. Uit de bijlagen bij het huwelijk bleek verder nog de naam van de grootvader: Antonie Hermens.

De heer H.M. Breedveld was zo vriendelijk om in Hattem naar verdere voorouders te zoeken. Daar kwam nog wel iets nuttigs uit, maar... aangaande de vaderlijke lijn werden we opnieuw doorgestuurd: ditmaal naar "Echtend, op't Hogeveen". Ik heb die locatie toch niet duidelijk kunnen thuisbrengen. Hoogeveen was allicht de plaats in het naburige Drenthe, en mevrouw H.R. Klooster te Assen vond daar voor mij gegevens over een oudere generatie, die toen al over een familienaam beschikte: Waayman. Later komt die naam nog wel een enkele keer in Hoogeveen voor, maar kennelijk niet in de afstammingsreeks van de Eendvogel-familie. De uiteindelijke stamouders worden dan Harmen Hendricks Waaiman, van De Wielen, en Lijsbeth Frens, met wie hij in 1684 te Hoogeveen trouwde. Bovengenoemde Anthonie was hun jongste kind, geboren in 1712, klaarblijkelijk een nakomertje.

Aan beiden ben ik veel dank verschuldigd: hun onderzoek heeft me een complete archief-rondreis Groningen-Assen-Arnhem bespaard. Hattem, dicht bij Zwolle, ligt nog juist in Gelderland en

daarvoor had ik dus het archief in Arnhem nodig.

Daarnaast bestond er, eveneens in Drenthe (en meer in het bijzonder in Smilde) nog een tweede familie Eendvogel. Met enige moeite achterhaalde ik, dat de stamvader daarvan een Albert Antonie was, van ruwweg dezelfde generatie als Hendrik Antonie. Zouden ze broers zijn geweest? Dat lijkt niet het geval te zijn: de vader van Albert was een Antonie Alberts en geen Antonie Hermens. Waar deze Smildenaar geboren is, heb ik niet kunnen achterhalen. De oudste gegevens dienaangaande volgen in het tweede deel van dit artikel.

Genealogie

I. Harmen Hendrix [Waaijman], j.m. van De Wielen, tr. Hoogeveen jan. 1684
Lysbeth Vrens, j.d. van Hoogeveen.

"De Wielen" heb ik niet anders kunnen thuisbrengen dan als de naam van enkele meren in de Friese gemeente Tietjerksteradeel, gelegen tussen Leeuwarden en Hardegarijp. Of dat nu de oplossing is? Dat ligt wel een fors eind van Hoogeveen af... Ook over de grens met Duitsland, bij Hardenberg, ligt een dorpje Wielen -- volgens vriendelijke informatie van mevr. Klooster -- maar dat is dan ook nog niet naast de deur.

Harmen Hendrix en Lijsbeth Vrens of Frens vertrokken ten tijde van hun huwelijk met att. uit Hoogeveen. Zij zullen de eerste tijd dus elders kinderen hebben gekregen, mogelijk in de herkomstplaats

van de man. Later werden nog in Hoogeveen gedoopt:

- **Femmechien Harmens**, ged. Hoogeveen juli 1704.
- **Swaantien Harmens**, ged. Hoogeveen 26-3-1709.
- **Anthonie Hermens**, ged. Hoogeveen 16-3-1712, volgt II.

II. Antonij Hermens, ged. Hoogeveen 16-3-1712, tr. [waarschijnlijk te Hoogeveen ca. 1740] **Jacobje Jans**, ged. Hoogeveen 19-4-1716, dr. van Jan Goedelman en Lammechien Jans.

De trouwboeken van Hoogeveen over 1708-1773 ontbreken. Zij zullen wel in 1739 of 1740 zijn gehuwd.

Uit dit huwelijk:

- **Lijsbeth Antonij**, ged. Hoogeveen 9-11-1740.
- **Harmen Antonij**, ged. Hoogeveen 4-7-1745.
- **Hendrik Antonij**, ged. Hoogeveen 14-7-1748.
- **Hendrik Antonij**, ged. Hoogeveen 24-12-1751, volgt III.
- **Elisabeth Antonij**, ged. Hoogeveen 14-12-1755.
- **Lammigje Antonij**, ged. Hoogeveen 7-4-1759.

III. Hendrik Antony Hermens [sinds 1812: Hendrik Eendvogel], geb. Echtend (?), ged. Hoogeveen 25-12-1751, dagloner, overl. Hattem (huis no. 5, wijk D., in het Dorp, buurtschap het Vheen, oud 63 jr.) 17-5-1815, tr. 1. Hattem 12-1-1783 **Jantje Wolthers**, ged. Oldenbroek 21-1-1742, overl. Hattem 8-6-1796, dr. van Wolter Gerritzen en Jannetje Jans (zij was eerder gehuwd met Lubbert Hendriks), tr. 2. Hattem 8-1-1797 **Lubbigjen Egberts**, geb. Hattem ca. 1757, overl. Zwolle 27-2-1821, dr. van Egbert Klaassen; zij tr. 1. Hattem 5-11-1780 Gerrit Jans, van 't Oldebroek (eerder gehuwd met Wubbe Dirks).

Jantje Wolthers was bij haar huwelijk afkomstig van 't Oldebroek. Zij zal dus wel de in 1742 gedoopte dochter van "Wolters

Gerritzen en Janetjen Janz" zijn geweest. Zij had in Zalk gewoond, mogelijk met haar eerste man, en werd enkele malen kerkelijk overgeboekt tussen Zalk, Oldebroek en Hattem.

In Hattem stierf zij op 8-6-1796 als Jantje Wolters, vrouwe van Hendrik Anthonij Hermens, nalatende kinderen. Die kunnen overigens uit haar eerdere huwelijk met Lubbert Hendriks zijn geweest. Haar man hertrouwde reeds na een half jaar, zijn zoon uit dat huwelijk (de latere Anthony Hendriks Eendvogel) werd acht maanden nadien geboren.

Uit Lubbigjes eerdere huwelijk met Gerrit Jans werden geboren:

- a. Jan Gerrits, ged. Hattem 23-12-1781.
 - b. Reynt Gerrits, ged. Hattem 3-12-1786.
 - c. Peter Gerrits, ged. Hattem 23-11-1788.
- Zij kreeg, als weduwe, nog een dochter:
- d. Grietje [Egberts], ged. Hattem 13-2-1794.

Uit het eerste huwelijk:

- **Jakob Hendriks**, ged. Hattem 30-1-1784.

Uit het tweede huwelijk:

- **Antony Hendriks**, ged. Hattem 16-8-1797, volgt IV.

IV. Antony Hindrik Eendvogel, ged. Hattem 16-8-1797, boerenknecht te Veele (1823), arbeider (1827-1834), landbouwer (1841-1861), overl. Jipsinghuizen (oud 62 jr.) 10-2-1861, tr. Vlagtwedde 15-7-1823 **Okijn Jans Koerts**, geb./ged. Onstwedde 27-1/9-2-1800, overl. Jipsinghuizen (oud 69 jr.) 15-9-1869, dr. van Jan Herderks Koers, landbouwer te Veele, en Fennegien Oolkens.

Bij hun huwelijk in 1823 werd de man betiteld als Eentvogel, maar hij ondertekende zelf als *A H Eendvogel* en de afwijkende spelling kwam verder niet meer terug. Hij vertoonde een certificaat d.d. 2-5-1823 uit Zwolle dat hij aldaar van de dienst was vrijgeloot, maar de datum daarvan werd niet opgegeven. Als hij normaal, op zijn 18e, voor de loting is opgeroepen, moet hij samen met zijn

moeder direct na het overlijden van de man en vader uit Hattem zijn vertrokken. Zijn moeder overleed in 1821, eveneens in Zwolle, en had daar toen maar korte tijd gewoond: de aangevers van haar overlijden hadden enkele foutieve mededelingen gedaan, die bij het huwelijk van Antony werden gecorrigeerd. Hij trouwde in Vlagtwedde en had toen al enige tijd in Windeweer (gem. Hogezeand) gewoond.

Antony's signalement was karakteristieker dan meestal het geval is. Zijn lengte was 1.66, zijn mond "ordinair", zijn ogen blauw en het haar en wenkbrauwen blond. Zijn aangezicht was echter vol, voorhoofd en kin rond, en zijn neus dik. Een vollemaansgezicht dus!

Okijn werd in de huwelijksakte van 1823 vermeld als Okijn Jans, hoewel haar vader in dezelfde akte reeds als Koers voorkwam. Deze naam was aan variatie onderhevig: Koers en Koerts waren de meest voorkomende versies, maar ik signaleerde ook een keer Kouërs. De voornaam werd al even gevarieerd weergegeven: naast de vorm in de doopboek (Okijn) vond ik o.a. Okien, Oolkien, Oolkkje, Ooktjen, Oktje.

Bij het huwelijk van de zoon Jan in 1861 werden zijn ouders opgegeven als landbouwer te Bourtange. Die locatie vond ik verder niet meer genoemd.

Uit dit huwelijk:

- **Jan**, geb. Veele 14-5-1825, volgt Va.
- **Fennechien**, geb. Veele (huis no. 24) 30-4-1827, overl. Veele (huis no. 14, oud 1 jr.) 7-10-1828.
- **Hendrik**, geb. Veele (huis no. 24) 21-4-1830, volgt Vb.
- **Fennechien**, geb. Wessinghuizen (huis no. 2) 2-5-1832, overl. Wessinghuizen (oud 9 jr.) 23-6-1841.
- **Geert Eendvogel**, geb. Veele (huis no. 1) 8-2-1834, landbouwer, overl. Jipsinghuizen (oud 33 jr.) 28-4-1867.

Va. Jan Eendvogel, geb. Veele 14-5-1825, landbouwer te Jipsinghuizen (1861), landbouwer te Oude Pekela (vanaf 1862),

overl. Oude Pekela (oud 67 jr.) 21-9-1891, tr. Vlagtwedde 30-3-1861 **Jantien Nieks**, geb. Wollinghuizen 19-10-1833, overl. Oude Pekela (oud 40 jr.) 12-4-1874, dr. van Hinderk Freerks Nieks en Hebeltje Jans Huiting.

Uit dit huwelijk:

- **Antonie**, geb. Jipsinghuizen 20-5-1861, overl. ald. (oud 14 dg.) 3-6-1861.
- **Antonie**, geb. Oude Pekela 3-9-1862, overl. Oude Pekela (oud 3 mnd.) 4-12-1862.
- **Antonie Eendvogel**, geb. Oude Pekela 28-10-1863, landbouwer, overl. Oude Pekela (oud 24 jr.) 21-7-1888.
- **Oktje Eendvogel**, geb. Oude Pekela 16-3-1867, overl. na febr. 1917, tr. Oude Pekela 6-7-1893 **Remko Bos**, geb. Duurkenakker (gem. Muntendam) 2-12-1866, landbouwer Zuidwending (gem. Veendam), overl. na febr. 1917, zn. van Abraham Reints Bos en Diepke Davids Wildeman.

Dit huwelijk was in de akte gedateerd op 8 juli; in de marge is de datum gecorrigeerd naar 6 juli, maar deze verbetering is in GenLias niet gevolgd. In de tienjarentafel is daarentegen sprake van 6 juni!

Hun dochter Diepke Bos trouwde Oude Pekela 22-2-1917; zij was geboren in Veendam, maar haar ouders waren in 1917 landbouwers te Oude Pekela. Oktje Eendvogel gaf toestemming tot het huwelijk, haar man was toen "in de onmogelijkheid zijn wil te verklaren". Hun overlijden vond ik, tot 1940, noch in Oude Pekela, noch in Veendam.

- **Hendrik Eendvogel**, geb. Oude Pekela 10-4-1871, arbeider Oude Pekela, overl. na 1921, tr. Veendam 12-4-1894 **Marchina Wei**, geb. Veendam 13-3-1872, overl. na 1921, dr. van Jan Wei, landbouwer, en Jantje Brouwer. Uit dit huwelijk kinderen.

Vb. Hendrik Eendvogel, geb. Veele (huis no. 24) 21-4-1830, landbouwer (1857, 1915), overl. Jipsinghuizen (oud 85 jr.) 25-

9-1915, tr. Vlagtwedde 17-4-1857 **Geertje Oosterveld**, geb. Velthuis 2-3-1829, overl. Jipsinghuizen (oud 81 jr.) 16-2-1911, dr. van Simon Roelfs Oosterveld en Wupke Geerts Brouwer.

Uit dit huwelijk:

- **Fennechien Eendvogel**, geb. Jipsinghuizen 12-8-1857, overl. Vlagtwedde (oud 50 jr.) 22-11-1907, tr. Vlagtwedde 26-4-1890 **Jan Velthuis**, geb. Vlagtwedde 11-9-1850, landbouwer te Vlagtwedde, overl. Vlagtwedde (oud 79 jr.) 7-3-1930, zn. van Lammert Jans Velthuis en Janna Berends Tammes; hij tr. 2. Vlagtwedde 11-12-1915 **Geertruida Huls**, geb. Vlagtwedde 20-6-1889, dr. van Luite Huls en Fennechien Sanders.
De tweede vrouw was bijna 40 jaar jonger dan haar man! Zij zijn nog vijftien jaar getrouwd geweest.
- **Antonie Eendvogel**, geb. Jipsinghuizen 18-11-1859, landbouwer te Jipsinghuizen, overl. Jipsinghuizen (oud 74 jr.) 29-3-1934, tr. Vlagtwedde 28-4-1894 **Hindertje Sextro**, geb. Veele 18-11-1859, overl. Jipsinghuizen (oud 66 jr.) 28-2-1926, dr. van Andries Sextro en Jantien Bossen.
Zij zijn op dezelfde dag geboren, zij het in verschillende buurtschappen binnen de gemeente Vlagtwedde: Antonie om 3 uur 's middags te Jipsinghuizen, Hindertje om 4 uur 's middags te Veele. Hun geboorteakten volgen op elkaar en staan op dezelfde pagina.
Uit dit huwelijk kinderen.
- **Wupke**, geb. Jipsinghuizen 26-11-1863, overl. Jipsinghuizen (oud 1 jr.) 8-1-1865.
- **Wupke**, geb. Jipsinghuizen 10-7-1866, overl. Jipsinghuizen (oud 8 mnd.) 15-3-1867.

Smilde.

Smilde was geen kerkdorp. De doop van daar geboren kinderen vond plaats in Beilen of Diever, vanaf 1788 in Kloosterveen.

I. Anthonie Alberts, tr. Derkje Everts.

Bij de huwelijken van hun kleinkinderen worden hun namen enkele malen genoemd. Ik heb ze niet zelf aangetroffen. Ze zijn of buiten Drenthe gehuwd, of in een plaats waarvan toen geen trouwboek werd bijgehouden.

II. Albert Anthonie Eendvogel, geb. 14-5-1760 [datum ontleend aan de lijst Weerbare Mannen, 1811], arbeider, overl. Smilde (huis no. A 44, oud 55 jr.) 20-4-1816, tr. (beide afkomstig van Hijkersmilde) Beilen 27-6-1784 **Hebeltie Hendriks** [ook: Ebeltien Hendriks, Hebeltje Mol], geb. Smilde, ged. Diever 27-11-1763, arbeidster, overl. Smilde (huis no. 44, oud 60 jr., waarschijnlijk abusievelijk, nalatende vier kinderen) 7-7-1818, dr. van Hendrik Berends en Geertien Hendriks [Mol].

De (bij)naam Eendvogel dateert zeker van voor 1811. Bij de doop van Grietien in 1801 werd de vader al betiteld met Albert Anthonie Eendvogel. De dochter Derkje trouwde in 1806, ook reeds met deze familienaam.

Uit dit huwelijk:

- **Geertien Alberts**, geb. Hogersmilde, ged. Beilen 22-4-1785.
- **Derkjen Alberts Eendvogel**, geb. Hijkersmilde, ged. Beilen 9-9-1787, overl. Bovensmilde (oud 77 jr.) 28-4-1865, tr. Kloosterveen 17-8-1806 Hendrik Jacobs Overzee, later: Hendrik Heins, geb. Hijkersmilde, ged. Beilen 28-11-1784, overl. Smilde (huis no. Q 266, oud 78 jr.) 14-7-1862, zn. van Jacob Heins en Geertien Hendriks.
Volgens zijn overlijdensakte was Hendrik een zn. van Hendrik Jacobs Heins en Grietje Ridders. Dat zal niet juist zijn; een dergelijk echtpaar trof ik ook niet aan. Hendrik Beerents, van de Smilde, trouwde Havelte 14-6-1761 Geertje Hendriks, van Noordwolde, op att. van Diever.
- **Elsien Alberts Eendvogel**, geb. Smilde, ged. Kloosterveen 27-11/28-11-1790, overl. Smilde 26-9-1861, tr.

Kloosterveen (j.m. en j.d. van ald., beiden onder patroniem) 18-11-1810
Jan Wolters Snippe, geb. Smilde, ged. Kloosterveen 14-12/21-12-1788, arbeider, overl. Smilde (oud 84 jr., een niet geheel juiste opgave) 4-3-1869, zn. van Wolter Hendriks [Snippe] en Sjoukje Hendriks.

Snip en Eendvogel vormen samen een passende combinatie!

- **Hendrik Berents**, later: Hendrik Eendvogel, geb. Smilde, ged. Kloosterveen 9-9/22-9-1793, arbeider, overl. Smilde 19-11-1825, tr. Smilde 23-5-1823 **Annechien Jans Ebeltjes** [ook: Hebelties], geb. Smilde, ged. Kloosterveen 14-5/31-5-1795, dr. van Jan Hebelties en Jakobje Jans; zij hertr. Smilde 14-10-1826 Egbert Jannes

Hofste, geb./ged. Vries 10-7/2-8-1795, overl. Smilde 29-10-1860, zn. van Jannes Egberts Hofste en Trijntje Remmelts Hofste.

- **Antonie Alberts**, geb. Smilde, ged. Kloosterveen 8-7/23-7-1797.
- **Grietien Alberts Eendvogel**, geb. Smilde, ged. Kloosterveen 5-5/18-1-1801, tr. Smilde 15-3-1822 **Luitsen Jochems Dijkstra**, geb./ged. Gorredijk 21-7/19-8-1798, zn. van Jochem Dijkstra en Pijtjen Sakes. Mogelijk zijn ze naar Friesland gegaan. Ik trof hen in Drenthe verder niet meer aan en volgde hun leven niet meer.

Juwelier of dagloner?

Jan H. Geertsema

In een kwartierstaat van een aangetrouwde tante komt onder andere de familie Spa voor. Een van haar overgrootmoeders heet Harmke Jacobs Spa, die op 16.5.1829 trouwt te Wedde met Garrelt Harms Korte van Morige. Harmke wordt geboren op 14.2.1807 te Bellingwolde als dochter van Jacob Harms Spa en Aaltje Jans Lutjeboer, die op hun beurt trouwden te Bellingwolde op 6.5.1798. Harmke Jacobs Spa is 'dienstmeid' te Morige.

Toen ik een tijdje daarna oudere jaargangen van 'ons lijfblad' doornam om te proberen aanvullingen te vinden op allerlei gegevens kwam ik o.a. in de rubriek "Woar bist doe aine van?" van december 2000, waarin dhr. Nobbe verschillende voorouders presenteert, het ouderpaar Jacob Spa en Aaltje Lutjeboer tegen met de vermelding dat Jacob Spa van beroep 'juwelier' is.

Zijn vrouw Aaltje Lutjeboer is 'daglonersche', hun zoon Berend Spa ook en zijn zoon is 'boerenknecht' en 'keuter'.

Wat dus, alles overziend, opvalt is dat de 'juwelier' Jacob Spa er wel een beetje

uitspringt, alhoewel het wel zo is dat hij op een heel andere plaats, nl. Antwerpen (ook al heel lang bekend door zijn diamantverwerkende bedrijven), komt te overlijden.

Dit bracht mij ertoe, toch nog eens de huwelijksbijlagen te bekijken.

Daarin stond dat hij van beroep - we zitten tenslotte in een francofone omgeving, zo in en rond het Napoleontische tijdperk - 'journalier' was. En dat is toch iets anders dan 'joallier'. Voor de zekerheid toch nog maar even een medewerker van het archief erbij betrokken, maar ook hij kon er ook na flink wat 'tuurwerk' niets anders van maken.

Dus helaas geen juwelier, maar ook een dagloner, oftewel *de oude Spa liet ook niet veel na*.

Wat natuurlijk veel interessanter zou zijn is gewaar te worden, hoe deze man helemaal vanuit Vriescheloo in Antwerpen terecht komt. Heeft hij in het leger gediend bv.? Is er misschien iemand die daar meer vanaf weet?

Reacties s.v.p. naar het redactie-adres.

Een belasting verhoging

J.S.A. Huizing

Getranscribeerd uit het archief Harding, met toestemming en medeweten van B.J. Harding.

Door de eeuwen heen heeft de overheid de inwoners van Westerwolde belastingen opgelegd. En ook toen zijn de regels af en toe gewijzigd. Over zo'n aanpassing van de tarieven gaat het onderstaande stuk. In de linker kolom heeft de (onbekende) schrijver van het stuk de nieuwe tarieven vermeld en ter vergelijking in de rechter kolom de oude nog eens herhaald. Zo kunnen we zien, dat belasting en belastingverhoging al zo oud is als de Westerwoldse archieven.

De ordonantie van de wijnen.

1			
Die in post op de wijnen			
is nu	3-10-?	Nae de oude ordonantie	2-10-?
De ordonantie op de			
brandewijn nu	4 – 18 – ?	De oude ordonantie is	2-10-?

Ordonantie van de Bieren.

2

Nae de nije ordonantie voor		Nae de oude ordonantie niets	
die in geseeten van ider		voor die ingeseeten te betalen	
tonne Bier	0 – 15 – 0	weegens het Bier	

3

Die hooren de Biesten nae de		Die hoorende Biesten nae de	
nije ordonantie over de regt		oude ordonantie in 't jaer ider	
van Westerwolde in 't jaer		oldt Biest in 't	
ider oldt Biest	1 – 7 – 0	jaer	0 – 18 – ?
ider jong Biest in 't jaer	0 – 13 – 4	en ider jong Biest in 't jaer	0 – 9 – ?
Nae de nije ordonantie de		Nae de oude ordonantie de	
ider schae in 't jaer	0 – 1 – 4	schapen vrij.	

De besaijde landen nae de
nije ordonantie ider morgen
winter ofte sommer bout
sonder onder scheijt in 't jaer 1 – 0 – 0
alle besaijde landen de
vijftijn st. huire doen konden

En om te beginnen wordt nog even vermeld, wat de boete is, mocht men worden betrapt op het ontduiken van het betalen van deze belasting.

Generael Placaet.

Dat de geene de willens vroudeeren sullen verbueren telkens 200 guld. boven de partijculiere ordenantie en dat alle die geene niet in staedt zijn om (de boete?) te betalen an den lijve sullen werden gestraft en alle de geene die in de peijlingen, vijsitatie of meetinge weijgeren te gedoogen in de selve boeten en straffen sullen vervallen soo dat door een quaet aerde pagter die in geseeten nooijt veijllig ofte hebben schandatie? te verwachten door de zware boeten de daer gestelt zijn.

Nae de oude ordonantie niets
voor die ingeseeten te betalen
weegens het Bier

Die hoorende Biesten nae de
oude ordonantie in 't jaer ider
oldt Biest in 't
jaer 0 – 18 – ?
en ider jong Biest in 't jaer 0 – 9 – ?
Nae de oude ordonantie de
schapen vrij.

De besaijde landen nae de oude
ordonantie nae de maent ge-
reekent. Ider morgen somers 2 st.
en swinters een st. is int geheel
niet meer als 0 – 15 – ?

Zoals u kunt zien, is deze verhoging bepaald geen “inflatiecorrectie”. Ook vroeger werden verhogingen van 25 tot 50 % dus al doorgevoerd. En wat denkt u van de bovenvermelde boete van 200 gulden bij overtreding? Probeert u zich maar eens in te denken, wat de huidige tegenwaarde van die 200 gulden van toen nu zou zijn!

Catharina (Trijntje) Bloothoof

– een opmerkelijke vrouw –

J. Boerhave-Migchels

Catharina (Trijntje) Bloothoof gedoopt 15 december 1811 in Zevenhoven (Zuid Holland), overleden 7 mei 1855 te Bourtange (gemeente Vlagtwedde)

Bij het samenstellen van mijn kwartierstaat (zie de rubriek ‘Woar bist doe aine van?’), ontdekte ik dat Catharina (Trijntje) Bloothoof één van mijn voorouders is. Hoe komt een vrouw, geboren in Zevenhoven (Zuid Holland), opgegroeid in West-Grafdijk (Noord Holland), in Westerwolde terecht. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt.

Catharina (Trijntje) Bloothoof stamt uit een geslacht van watermolenaars¹. In 1663 wordt voor het eerst melding gemaakt van watermolenaar Claes Dircxs Bloothoof, die maalde op een molen van de molengang aan de zuidzijde van de Schermer.

Lang hebben leden van de familie Bloothoof op verschillende watermolens van de molengang gewoond. Uit het geslacht Bloothoof kwamen in de 18e eeuw naast watermolenaars ook landarbeiders voort. Eén van die landarbeiders was Klaas Bloothoof gedoopt 22 februari 1777 in Noordeinde (Akersloot). Klaas trouwde in 1804 met Grietje Mulder in West-Grafdijk en ging hier na zijn huwelijk wonen. In West-Grafdijk wordt in 1807, dochter Diewertje² geboren. Het gezin verhuist naar Zevenhoven (Zuid Holland) waar Catharina (Trijntje) in 1811 wordt geboren. Waarom het gezin naar Zevenhoven vertrok is niet duidelijk, vermoedelijke vanwege slechte

economische omstandigheden³. Later keert het gezin terug naar de geboortestreek want het derde kind Dirkje, wordt in 1814 in Graft geboren evenals Antje in 1817, Cornelia in 1818 en Dirk in 1821. Klaas Bloothoof overlijdt op 11 februari 1827, hij is dan 50 jaar oud. Zijn vrouw Grietje overlijdt na 1838 maar voor 1849.

Catharina (Trijntje) Bloothoof, gedoopt 15 december 1811 in Zevenhoven, trouwt op

17 februari 1838 in Bellingwolde met Berend Berends Manssens, geboren 24 oktober 1798 in Bellingwolde.

Uit de geheel met de hand geschreven huwelijksakte het volgende:

‘Heden den zeventienden Februarij, achttienhonderd acht en dertig, zijn voor mij Simon Pompert Van der Tuuk, Burgemeester, en in dezen als Officier van den burgerlijken Staat, der gemeente Bellingwolde, binnen het huis der gemeente gecompareerd de bruidegom:

Berend Berends Manssens, *Dagloner, wonende te Bellingwolde, en aldaar blijkens doop-extract geboren den vier en twintigsten October, zeventienhonderd acht en negentig; voldaan hebbende aan de wet op de Nationale Militie⁴, blijkens certificaat L.L., meerderjarige zoon van den Dagloner Berend Folkerts Manssens, te Bellingwolde woonachtig, hierbij tegenwoordig en zijne goedkeurig betuigende, en van wijlen desselfs echtgenoot, Geertje Berends, overleden blijkens overlijdens-extract te Bellingwolde, den vierden Januarij, achttienhonderd en elf, ten eene - en de bruid **Catharina Klaassens Bloothoof**, woonachtig te Bellingwolde, gedoopt volgens doops-extract te Zevenhoven den vijftienden December, achttienhonderd en elf, meerderjarige dochter van wijlen den Dagloner Klaas Bloothoof, gewoond te Graft, en aldaar blijkens*

overlijdens-extract overleden, den elfden februarij achttienhonderd zeven en twintig, en van desselfs echtgenoot Grietje Mulder, wonende in de Rijp, welke hare moederlijke toestemming heeft gegeven bij Notariele-acte van den twintigsten November, achttienhonderd zeven en dertig, ten andere zijde.'

Hoewel Catharina al vier kinderen had, zoals uit het volgende blijkt, had ze toch nog te toestemming van haar moeder nodig om te kunnen trouwen, vanwege haar leeftijd, ze was nog geen dertig jaar.

'Onmiddellijk hierna (na de huwelijkssluiting) hebben de gebunden Berend Berends Manssens en Trijntje Klaassens Bloothoof, verklaart, dat zij beide, de kinderen, alle van het vrouwelijke geslacht, als:

***Geertje**, geboren te Amsterdam dan achttiende April, achttienhonderd een en dertig;*

***Grietje**, geboren te Purmerend, den vijfdien Januarij, achttienhonderd drie en dertig;*

***Berendina**, geboren te Bellingwolde, den negende April, achttienhonderd vijf en dertig;*

***Klasien**, geboren te Bellingwolde, den tweeden December, achttienhonderd zes en dertig, erkennen voor hunne vier dochters. Waarvan acte.'*

Dan volgt de ondertekening van de acte waarbij vermeld wordt:

'verklarende Catharina Klaassens Bloothoof en Berend Folkerts Manssens, van niet te kunnen schrijven.'

Zoals uit het bovenstaande blijkt had Catharina (Trijntje) Bloothoof, voor haar huwelijk met Berend Manssens al vier kinderen waarvan Berend naar alle waarschijnlijkheid de vader was. De dochters zijn namelijk naar de respectievelijke grootouders genoemd waarbij Berend veranderde in Berendina en Klaas in Klasien.

Na hun huwelijk kregen Berend en Trijntje nog acht kinderen waarvan dochter Kornelia Manssens, geboren 9 augustus 1845 in Bellingwolde, mijn overgrootmoeder is.

Catharina (Trijntje) Manssens-Bloothoof overleed op 7 mei 1855, 43 jaar oud, in Bourtange, drie dagen na haar jongste zoon, die maar 4 maanden oud werd.

Kornelia Manssens

Vijf dochters: Geertje (*1831), Berendina (*1835), Antje (*1839), Kornelia (*1846), Klasiena (*1852) en twee zonen: Berend (*1842) en Derk (*1849), van Berend Manssens en Catharina Bloothoof zijn met een man/vrouw uit Westerwolde en omgeving getrouwd.

Catharina (Trijntje) Manssens-Bloothoof kan dus met recht een soort 'stammoeder' genoemd worden voor dit gebied.

Dochter Grietje (*1833) keerde terug naar haar geboortestreek (Purmerend) en trouwde daar. De andere vier kinderen zijn jong overleden.

¹ bron:

www.let.uu.nl/~GerritBloothoof/personal/

² Diewertje trouwde met Jan Koerts uit Scheemda, mogelijk heeft Catharina via hem Berend Manssens leren kennen.

³ In 1810 kwam Nederland onder direct bewind van Frankrijk te staan waardoor de economische situatie nog slechter werd. Lodewijk Napoleon, die hier tot die tijd koning was probeerde de belangen van de Nederlandse bevolking zo goed mogelijk te behartigen. Dit was in strijd met de wensen van zijn broer, de Franse keizer, die hem daarom afzette en Nederland inlijfde bij Frankrijk.

⁴ signalement Berend Manssens bij militaire keuring:

lengte: 1 el, 6 palm, 5 duim en 0 streepen (is gelijk aan 1,41½ m)

aangezicht: vol, voorhoofd: rond, oogen: blauw,

neus: ordinair (gewoon) mond: klein, kin:

rond, haar: blond, wenkbrauwen: idem,

merkbare kentekenen: geen

Westerwolders en hun woningbezit

De marke Wedde

Bert Roossien

Presentatie van het boek *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829* dl. 6 Het kerspel Wedde (dl 1 de marke Wedde) geschreven door C.J. en R.M.A. Wegman.

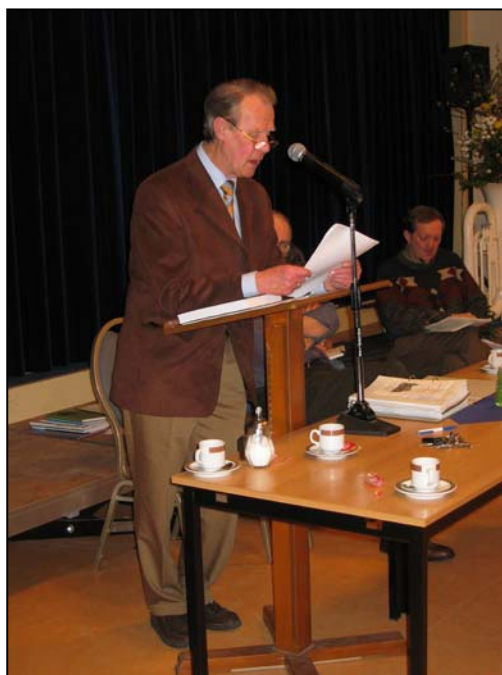
In maart 2004 is het zesde deel in de serie *Westerwolders en hun woningbezit* verschenen. Dat de voltooiing van dit boek lang op zich heeft laten wachten was te wijten aan het overlijden van de echtgenote van C.J. Wegman in juni 2000. Zij was steeds nauw betrokken bij het werk van de auteurs en dit boek is dan ook postuum aan haar opgedragen. Op zaterdag 20 maart werd het eerste exemplaar van deel 6 door C.J. Wegman overhandigd aan de heer W. Bakker die samen met A. Migchels en H. Luring veel heeft gedaan voor de promotie van de reeks. De auteur hield een voordracht waarin hij nader inging op de inhoud van het boek.

In deel 6 worden de woningen en woningbezitters in het kerspel Wedde beschreven. Tot dit kerspel worden gerekend de marke Wedde bestaande uit de gehuchten Wedderbergen, de Camp, de Smokerij, de Wedderhofte, de Hongerige Wolf, Wedderheide en het dorp Wedde. De marke Hoorn, bestaande uit Hoorn en Wedderveer en de marke Morige worden in deel 7 besproken dat volgend jaar zal verschijnen.

Wedde als hoofdplaats van Westerwolde

Het boek is in dezelfde wijze opgezet als de voorgaande delen. Toch zijn er ook verschillen. Wedde is in zekere zin te beschouwen als hoofdplaats van Westerwolde: hier staat immers het 'Huis te Wedde' dat in de geschiedenis van deze streek zo'n belangrijke rol heeft gespeeld onder meer als woonplaats van de Addinga's en later van verschillende drossen van Westerwolde. Er werd in

Wedde net als in Vlagtwedde, zij het minder vaak, recht gesproken door de richter. Bekend zijn vooral de Wedder heksenprocessen uit het einde van de zestiende eeuw waaraan in dit boek uitvoerig aandacht wordt besteed. Als marktplaats (met een pinkster- en een najaarsmarkt) was Wedde bovendien het enigste Westerwoldse dorp dat buiten de eigen regio enige bekendheid genoot. Zaken of personen met een Westerwoldse

connectie werden elders in den lande dan ook meestal aangeduid met de toevoeging 'van Wedde'. Zo wordt in het ondertrouwboek van Amsterdam op 27 februari 1627 gesproken over Rijckie Sterenbergh 'van Wedden'.

De oudste nauwkeurig gedateerde vermelding van Wedde is van 1316. Het betreft hier de vermelding in de overeenkomst tussen de Westerwolders en de bisschop van Münster omtrent het verzoek om bisschoppelijke bescherming en de verplichting tot betaling van de

hoendergeldbelasting. Het document wordt bewaard in het Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv te Münster. Voor 1500 komen wij geen bekende Wedder familienamen tegen. De eerste Wedder familienamen staan in de breukregisters van Westerwolde van 1501-02, nl. Hinrick Wicherinck (een patronymicum van Saksische origine), en in die van 1516-17, nl. Heckmans wijff (toponiem dat refereert aan een erve bij een afsluiting van een es), opgetekend.

De katholieke gemeenschap in Wedde

Opmerkelijk is dat het kerspel Wedde een kleine rooms-katholieke gemeenschap bezat. Bij de volkstelling van 1808 werden er 17 katholieken geteld op een bevolking van 265 zielen. Het betrof hier veelal uit het katholieke Emsland afkomstige immigranten. Met uitzondering van de vesting Bourtange kende geen enkel ander Westerwolds kerspel of dorp een katholieke minderheid van betekenis. De rooms-katholieken te Wedde waren redelijk geïntegreerd ondanks de antipaapse maatregelen inz. de godsdienstuitoefening die zo nu en dan van overheidswege tot aan de Franse tijd werden uitgevaardigd. In de praktijk kwam er van die verordeningen overigens meestal weinig terecht. Drost of richter waren niet ongevoelig voor steekpenningen en bovendien kwam de katholieke immigratie in het gewest Groningen de regionale nijverheid en handel zozeer ten goede (men denke aan de seizoensmaaiers, de Lipsker tichelwaarkers of de onmisbare Duitse turfstekers in de Oostgroninger venen) dat discriminatie alleen al uit economische overwegingen onwenselijk was.

In Westerwolde was er sinds de reductie geen mogelijkheid om zich katholiek te laten dopen. Veelal pasten de immigranten zich aan door hun kinderen in de plaatselijke protestantse kerken te laten dopen. Wie dat niet wilde ging naar de naburige plaatsen in het Emsland als Heede, Rhede, Aschendorf of Steinbild. Toen in 1705 in het buurtschap Kleinemeer bij Sappemeer een statie werd

opgericht kon men ook hier terecht. De katholieke kerkboeken van Kleinemeer van voor 1760 zijn helaas verloren gegaan. Uit het feit dat katholieken moesten trouwen in de plaatselijke Nederlands hervormde kerk terwijl de doop van hun kinderen niet is vermeld in de kerkelijke administratie aldaar, kan men afleiden dat de doop waarschijnlijk in Kleinemeer heeft plaatsgevonden.

De Wedder heksenprocessen

Het Wedder heksenproces van 1597 behoort tot de meest bekende geschiedenissen op op het gebied van de heksenvervolging in onze provincie. Het werd in 1859 voor het eerst beschreven door de toenmalige archivaris van de provincie Groningen, mr. H.O. Feith*. De oorspronkelijke processtukken heeft ook hij niet meer kunnen inzien. Dat wij desalniettemin het verloop van het proces goed kennen is te danken aan het feit dat de echtgenoot van een der vrijgelaten aangeklaagden na afloop van het proces de drost en zijn richter bij de Hoofdmannenkamer heeft aangeklaagd en eerherstel eiste voor zijn vrouw. Een aantal van de oorspronkelijke processtukken zijn toen overgeschreven en deze kopieën zijn bewaard gebleven in het archief van de Hooge Justitiekamer (zo heette de Hoofdmannenkamer sinds 1749) te Groningen. In het boek wordt het hele proces uitvoerig beschreven.

In 1982 ontdekten de auteurs in archiefstukken dat er in de jaren 1587 en 1589 nog twee heksenprocessen te Wedde zijn geweest. De aanleiding voor deze rechtszaken is niet helemaal duidelijk maar net als bij het derde proces zullen de primaire verdachten zich hebben beziggehouden met de vervaardiging van geneeskrachtige kruiden en magische praktijken waarin menigeen 'heilig' geloofde. Een plotselinge en/of onverklaarbare ziekte of sterfgeval in de onmiddellijke omgeving leidde vervolgens al snel tot verdachtmaking en arrestatie. De 'tovenares' - de term 'heks' komt in de contemporaine stukken niet voor - werd vervolgens met handen en voeten kruiselings gebonden in het water

geworpen om te kijken of men bleef drijven; was dit laatste het geval dan was er sprake van tovenarij. De verdachten werden vervolgens onder tortuur verhoord en gedwongen schuld te bekennen en namen van medeplichtigen te noemen. Op die manier werden bij het eerste proces acht vrouwen van tovenarij beschuldigd; zeven van hen worden verbrand, één wordt tegen betaling van een flink losgeld vrijgelaten. Bij het tweede proces worden tien vrouwen en twee mannen ter dood veroordeeld en verbrand; één vrouw wordt onschuldig bevonden en vrijgelaten. Bij het derde proces van 1597 werden twee vrouwen op de brandstapel gezet, een derde pleegde zelfmoord tijdens de verhoren terwijl de andere beschuldigten na betaling van een grote geldsom werden vrijgelaten. Een van deze vrijgelatenen herriep haar schuldbekentenis en klaagde met haar man de drost en richter aan bij

de Hoofdmannenkamer zoals hierboven al vermeld. Eerherstel en schadevergoeding werd uiteindelijk niet verkregen maar aan de heksenvervolging werd in elk geval subiet een einde gemaakt door tussenkomst van stadhouder Willem Lodewijk van Nassau op verzoek van de stad Groningen.

* H.O. Feith 'Bijdragen tot de geschiedenis der heksenprocessen in de provincie Groningen' in *Bijdragen tot de Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* (2e reeks dl. 1, 1859) Op dit artikel zijn vele latere korte beschrijvingen van het proces van 1597 gebaseerd zoals dat van K. Ter Laan in zijn *Groninger Overleveringen* (1930) en dat van J.W. Hiskes in diens boek *Westerwolde* (Den Haag, 1984). Zie hierover ook J. Kampman 'Heksen in Westerwolde. Terug naar de bron' in *Gronings Historisch Jaarboek 1998*, Groningen 1998.

Dhr. W. Bakker ontving het eerste exemplaar uit handen van dhr. C.J. Wegman. Hierbij declameerde hij een zelfgeschreven gedicht (zie volgende pagina's)

Hai druig, en wie?

Op veler verzoek publiceren wij onderstaand gedicht van dhr. W. Bakker te Vlagtwedde, voorgedragen tijdens de presentatie van het boek "Westerwolders en hun woningbezit" deel 6: Wedde. Wij danken dhr. Bakker hartelijk voor zijn bereidwilligheid om dit werk voor publicatie in dit tijdschrift af te staan.

Hai druig

en wie?

Kak 't hail veurrichtig pebaer'n?
Hai sturf veur mee
Hai luij 't kateer'n mit 't kruus
Ook veur die, gain abuus
Och mens'n mit wens'n
Van dou en nou
te main'n alles te wait'n
Ik wait hou x' hart'n
Bush, Napoleon, Hitler, de Addings' of Hussein
't 's mijn of dein
't 's mient of diens
No wait roist en no blift

Mens'n mit woord'n doad'n

Mann'n en vrouw'n mit verbrouw'n

Teder veur suk mit geluk

Of verdrait, men wait het nait

It kinder, veul of minder

Joen moe of mien moe

Endat in skeur aiwig deur

Ik bin benèid hou 't verder gèit...

Kou waik hou 't hait'n

't Begon mit "Petiek" en kiek

Koa'n ende sunder ende

Bivve bie Karel "de Grote Parel"

Mer de genealogische ledder gait nog verder

Ik kwam bie Ewa'scAdam

In 't Hof van Ed'n, ver weg van 't Heed'n

Te wait'n van d'appel

Koak'n wie ons nos sappel?

Waar bist doe aine van?

32 Abel Jans Migchels landbouwer ~ Onstwedde 31 aug 1704 begr. Onstwedde 16 mei 1764 X Onstwedde 28 mei 1728	34 Jan Geerts Bessembinders landbouwer * Onstwedde ca. 1716 begr. Onstwedde 28 aug 1794 X Onstwedde 21 okt 1753	36 Hidde Reijnts (op 't Bessembinders) landbouwer ~ Vlagtwedde 13 okt 1754 † Onstwedde 2 mei 1828 X Onstwedde 18 apr 1779	38 Jan Willems Niemeijer ~ Onstwedde 25 nov 1753 † ? X Vlagtwedde 9 apr 1787	40 Jarke Harms Luiring landbouwer ~ Vlagtwedde 26 okt 1738 † Veele 14 jan 1817 X Vlagtwedde 24 apr 1774	42 Elze Karskens Huitsingh landbouwer ~ Onstwedde 24 jun 1731 begr. Onstwedde 25 jul 1804 X Onstwedde 27 mei 1776	44 = 18 X	46 Jan Geerts Bots landbouwer ~ Onstwedde 22 apr 1770 † Veenhuizen 17 jan 1846 X Onstwedde 16 mei 1802
33 Griette Harms Claesen (Hilverts) ~ Onstwedde 2 aug 1705 begr. Onstwedde 27 aug 1788	35 Tallechien Berends Oolders ~ Onstwedde ca. 1729 begr. Onstwedde 27 mrt 1795	37 Wendelke Jans Bessembinders ~ Onstwedde 20 feb 1757 † Onstwedde 2 mrt 1827	39 Albertje Lammerts ten Veldhuis ~ Vlagtwedde 26 feb 1760 † ?	41 Albertien Alberts Nannings ~ Onstwedde 17 okt 1756 † Veele 16 jan 1823	43 Wubke Freerks Sterenborch ~ Onstwedde 2 sep 1753 † Onstwedde 9 apr 1788	45 = 19 X	47 Zwaantje Hiddes Bessembinders ~ Onstwedde 9 jan 1780 † Onstwedde 4 nov 1855
16 Harm Abels Migchels landbouwer ~ Onstwedde 30 dec 1737 † Onstwedde 9 okt 1822 X Onstwedde 9 okt 1800	17 Janna Jans Bessembinders ~ Onstwedde 11 jul 1773 † Onstwedde 14 okt 1850	18 Jan Hiddes Bessembinders landbouwer ~ Onstwedde 1 jan 1782 † Ter Haar 23 nov 1840 X Onstwedde 14 nov 1804	19 Fennechien Jans Niemeijer ~ Sellingen 30 sep 1787 † Onstwedde 15 nov 1853 X Onstwedde 14 nov 1804	20 Harm Jarkes Luiring (Karskens) landbouwer * Veele 6 jul 1777 † Onstwedde 5 jun 1869 X Onstwedde 28 mei 1802	21 Rikste Elzes Karskens ~ Onstwedde 9 dec 1778 † Onstwedde 19 jan 1847 X Onstwedde 28 mei 1802	22 Jan Jans Bessembinders landbouwer ~ Sellingen 1 aug 1805 † Onstwedde 8 aug 1864 X Onstwedde 20 aug 1825	23 Zwaantje Jans Bots * Veenhuizen 10 okt 1804 † Onstwedde 29 nov 1855 X Onstwedde 20 aug 1825
8 Geert Harms Migchels landbouwer * Onstwedde 18 jun 1808 † Onstwedde 18 mei 1898 X Onstwedde 3 mei 1838		9 Albertje Jans Bessembinders * Ter Haar 21 apr 1819 † Onstwedde 23 apr 1854		10 Albert Harms Karskens landbouwer * Onstwedde 17 jan 1815 † Onstwedde 8 feb 1893 X Onstwedde 1 mei 1855		11 Zwaantje Jans Bessembinders * Onstwedde 27 jul 1829 † Onstwedde 6 jun 1905	
4 Harm Geerts Migchels landbouwer te Onstwedde * Onstwedde 26 jun 1853 † Onstwedde 17 dec 1926 X Onstwedde 2 dec 1876				5 Zwaantje Karskens * Onstwedde 30 mrt 1856 † Onstwedde 14 okt 1944			
2 Geert Migchels landbouwer te Onstwedde * Onstwedde 13 sep 1884 † Onstwedde 5 dec 1971 X Stadskanaal							
Jantje lerares * Onstwedde 28 sep 1942 X Stadskanaal 12 aug 1966 met Gijsbert Johannes Boerhave							

Kwartierstaat van J. Boerhave-Migchels (lidnummer 80001)

48 Aike Aikes Maarsingh landbouwer ~ Onstwedde 2 jun 1793 † Ter Maars 3 jun 1862 X Onstwedde 4 dec 1816	50 Wubbe Jans Hiskes landbouwer * Veenhuizen 8 mrt 1792 † 29 aug 1850 X Onstwedde 22 jan 1820	52 = 48	54 Harm Jarkes Luiring (Karskens) landbouwer * Veele 6 jul 1777 † Onstwedde 5 jun 1869 X Onstwedde 28 mei 1802	56 Harm Sijmons Stratingh koopman / kastelein ~ Onstwedde 21 jul 1754 † Onstwedde 11 jun 1821 X Onstwedde 18 mei 1783	58 Berend Febes Holtkamp timmerman ~ Bellingwolde 9 nov 1755 † Bellingwolde 27 jan 1839 X Bellingwolde 8 mei 1801	60 Berend Folkerts Mans(s)ens dagloner ~ Bellingwolde 12 apr 1772 X	62 Klaas Bloothoof arbeider * Noordeinde (Akersloot N.H.) 22 feb 1777 † West Grafdijk 11 feb 1827 X Graft (N.H.) 5 mei 1804
49 Margrietha Ottes Coops ~ Assen 13 feb 1791 † Ter Maars 16 mrt 1879	51 Zwaantje Aikes Maarsingh * Ter Maars 5 jul 1795 † Stadskanaal 22 jan 1828	53 = 49	55 Rikste Elzes Karskens ~ Onstwedde 9 dec 1778 † Onstwedde 19 jan 1847	57 Albertien Wubbes Hiskes ~ Veenhuizen 1 mei 1755 † Onstwedde 20 jul 1828	59 Antje Martens ~ Termunten 24 mrt 1765 † Bellingwolde 22 jan 1835	61 Geertje Berends † Bellingwolde 4 jan 1811	63 Grietje Mulder woonde 1838 in de Rijp (N.H.) † 1838 / 1849
24 Aike Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 9 sep 1817 † Onstwedde 28 sep 1860 X Onstwedde 19 mei 1841	25 Dedde Wubbes Hiskes * Onstwedde 14 jun 1820 † Ter Maars 18 mei 1896	26 Roelf Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 30 mei 1822 † Stadskanaal 17 okt 1872 X Onstwedde 7 sep 1849	27 Wubke Harms Karskens * Onstwedde 4 nov 1820 † Stadskanaal 17 nov 1859 X Onstwedde 7 sep 1849	28 Jan Harms Stratingh landbouwer / kastelein * Onstwedde 13 jul 1799 † Onstwedde 29 jun 1866 X Onstwedde 9 okt 1824	29 Geessien Berends Holtkamp * Bellingwolde 26 okt 1802 † Onstwedde 23 mrt 1869 X Bellingwolde 17 feb 1838	30 Berend Berends Mans(s)ens dagloner * Hamdijk 24 okt 1798 † Bellingwolde 20 nov 1869	31 Catharina Klaassens Bloothoof * Zevenhoven 15 dec 1811 † Bourtange 7 mei 1855
12 Jan Aikes Maarsingh landbouwer * Ter Maars 15 apr 1854 † Onstwedde 31 okt 1910 X Onstwedde 4 jul 1877		13 Margrietha Roelfs Maarsingh * Stadskanaal 11 feb 1857 † Ter Maars 2 feb 1942		14 Feebo Jans Stratingh landbouwer * Onstwedde 2 jun 1834 † Onstwedde 5 jul 1919 X Onstwedde 21 mrt 1878		15 Kornelis Mansens * Bellingwolde 9 aug 1845 † Onstwedde 10 feb 1892	
6 Roelf Maarsingh onderwijzer * Ter Maars 8 feb 1881 † Onstwedde 27 feb 1957 X Onstwedde 12 okt 1905				7 Jantje Stratingh * Onstwedde 18 nov 1880 † Klazienaveen 4 dec 1911			
3 Margrietha Maarsingh * Onstwedde 21 sep 1907 † Onstwedde 5 okt 1995 11 dec 1941							
1 Migchels * Musselkanaal 22 okt 1934, landbouwer/veehouder, zoon van Hendrik Boerhave en Seike Antje Frieling							

Open monumentendag 2004 in Onstwedde

Bert Roossien

Het Comité Open Monumentendag te Stadskanaal organiseert elk jaar op de tweede zaterdag van september (Open Monumentendag) activiteiten waarbij cultuurmonumenten binnen de gemeente onder de aandacht van het publiek worden gebracht. Elk jaar staat een landelijk thema centraal; dit jaar is dat het thema *Monumenten van verdediging*. Nu zijn er binnen de gemeente Stadskanaal - afgezien van twee kleine dichtgemetselde kazematten uit de mobilisatieperiode 1939-40 - geen monumenten van dien aard te vinden. Vandaar dat het Comité z'n oog liet vallen op de Juffertoren te Onstwedde aangezien wordt veronderstelt dat deze vroeger ook een defensieve functie had. Men denke in dit verband ook aan de

artikelen van de heer H.R. Aiking in dit blad (jaargang 23).

Zaterdag 11 september 2004 is de Juffertoren en de N.H. kerk daarom voor het publiek geopend. Vanaf ca. 10.30 tot ca. 16.30 uur zijn er rondleidingen. Ds. Harkema en de heer A. Nieuwenweg zullen als gids optreden. De organist zal het kerkorgel bespelen en uitleg geven over de werking van het instrument.

In het nabijgelegen gebouw 'D Ekkelkaamp is werk van de bekende Onstwedder kunstschilder Geert Schreuder tentoongesteld. Tevens wordt daar 's middags een korte lezing gegeven over de geschiedenis van het dorp Onstwedde door de heer K. Meijer (historicus/docent geschiedenis). Voor de jeugd is er de gehele dag gelegenheid om te knutselen met bouwplaten van burchten en kerken.

Links: de Juffertoren in Onstwedde tijdens de restauratie van 1895. Rechts: een recentere opname van deze toren.

Vragen van leden aan leden

1. Harm Harms Rouw en Christina Harms Moorlag

Reacties op de vraag naar het huwelijk van bovengenoemd paar. (Zie 2004 nr. 1, pag. 19)

Jan H. Geertsema

Van 2 leden van de Vereniging heb ik een reactie gehad op deze vraag, nl. dhr. W. Bakker en dhr. H. Kersten. Beiden hebben een bevestiging gegeven van mijn veronderstelling dat Harm Harms Rouw dezelfde zou moeten zijn als Harm Janssens Haan.

Achtereenvolgens zullen gegevens over Christina Moorlag behandeld worden en wel 1^e.) de naaste bloedverwanten van haar uit de familie Moorlag, 2^e.) het gezin van haar, waarbij als echtgenoot Harm Harms Rouw wordt genoemd en 3^e.) het huwelijk tussen Christina Moorlag en Harm Janssens Haan (zijnde de zoon van Harmke Harms Haan).

I. Christina Harms Moorlag en haar broers, zusters en tantezeggers

Christina Harms Moorlag, dochter van **Harm Hanssens Moorlach** en **Jantien Berends Waarsing** (gehuwd Sellingen 24.12.1810), heeft:

- een broer **Berent Moorlag**, die getrouwd is te Vlagtwedde op 8.11.1845 met **Alke Jans Zwaans** (van Jipsinghuizen). Hij hertrouwt met **Harmke Hemmes** (van Vriescheloo) te Vlagtwedde op 18.5.1857. Berent en Alke hebben minimaal 1 kind: **Harm Moorlag**, gehuwd te Onstwedde op 21.12.1878 met **Janna Huiting** (van Onstwedde); Berent en Harmke hebben minimaal 2 kinderen: 1^e.) **Jantje Moorlag**, gehuwd met **Andries Jongbloed** (van Sneek) op 7.1.1882 te Onstwedde en 2^e.) **Jan Moorlag**, die trouwt te Vlagtwedde op 15.12. 1883 met **Jantje Brakke**
- een broer **Geert Moorlag**, die te Vlagtwedde trouwt op 30.4.1870 met

Elizabeth Holman. Zij hebben een zoon **Hendrik Moorlag**, *Vlagtwedde, die op 35-jarige leeftijd trouwt met **Maria Meering** (van Oude Pekela) op 18.2.1911 te Vlagtwedde;

- een broer **Hannes Moorlag**, die op 6.2.1862 te Onstwedde trouwt met **Geertruida Schenkel**
- een zuster **Janna Moorlag**, die in Onstwedde trouwt op 28.11.1872 met **Berend de Vries** (*Mussel)
- een zuster **Jantien Moorlag** *23.5.1811 en ongehuwd overleden Vlagtwedde 10.6.1847
- tenslotte is er nog een zusje geweest met eveneens de naam **Christina Moorlag** *14.5.1813; ovl. 26.12.1814. (De laatste 2 zijn ontleend aan “Westerwolders en hun woningbezit”, deel 3 pag. 405).

De heer Kersten bezit een brief, ondertekend door **Geert H. Moorlag** en gericht aan zijn oom **Albert H. Moorlag** te Nieuwe Pekela. Deze Geert, moet wel dezelfde zijn als hierboven genoemde broer van Christina, want hij somt in de brief de volgende familiegegevens op:

- hij is 12 jaar getrouwd met een dochter van Hobman (waarschijnlijk Holman volgens dhr.Kersten).
- zij hebben een zoon die dan bijna 7 jaar is. Dus de brief zou in ca.1882 geschreven moeten zijn
- **Berent** heeft 3 kinderen, en woont in bij zijn zoon **Harm**, die getrouwd is.
- Janna en Berent de Vries hebben geen kinderen.
- **Kristina en Harm Rouw** hebben 4 kinderen.

Dus uit bovenstaande blijkt dat de echtgenoot van Kristina Moorlag in 1882 óók in een brief Harm Rouw genoemd wordt.

II. Relatie Christina Moorlag en Harm Harms Rouw

Er worden 3 kinderen genoemd van **Harm Harms Rouw** (ovl. Harpel

17.2.1904) en **Christina Harms Moorlag** (*Jipsinghuizen 25.12.1820; ovl. Harpel 19.12.1903) en wel

- **Harm Rouw** (*Vlagtwedde 1.2.1853; ovl. Veenhuizen, gem. Norg 21.4.1884)
- **Harmke Rouw** (*Vlagtwedde 1862/63; gehuwd met **Evert Holtjer** te Vlagtwedde op 28.5.1904)
- **Jantien Rouw** (*1862/63, huwt te Vlagtwedde op 17.11.1883 **Derk Hidding**, zoon van **Elze Geerts Hidding** en **Grietje Bots**).

De vader wordt in deze gevallen steeds *Harm Rouw* of *Harm Harms Rouw* genoemd. Dus in ieder geval in 1883, 1884 en 1904.

III. Relatie Christina Moorlag en Harm Janssens Haan

En nu het huwelijk te Vlagtwedde op 15.2.1851 tussen **Harm Janssens Haan** en **Kristina Moorlach**, zoals genoemd in mijn vraag in het maartnummer van dit tijdschrift.

In de geboorteakte van **Harm Janssens Haan** (8.3.1820) wordt gesteld dat hij de 'onechte' zoon is van **Harmke Harms Haan**, zo heeft dhr. Kersten laten uitzoeken.

Volgens dhr. Bakker zou zijn vader **Harm Janssens Rouw** kunnen zijn (*Onstwedde 27.8.1790; ovl. 14.7.1819, zoon van **Jannes Andries Rouw** en **Harmke Aikes**). Uit informatie, die dhr. Bakker heeft ontvangen zou Harm Janssens Rouw met Napoleon naar Rusland zijn geweest.

De moeder, **Harmke Harms Haan** (*11.10.1796, ~ Onstwedde 16.10.1796; ovl. Maten (Emmen) 30.11.1875, dochter van **Harm Willems Haan** en **Janna Wubbelts Wolf**) trouwt te Onstwedde 7.5.1822 met **Wubbelt Derks Draaijer** (~ Onstwedde 7.5.1786); zoon van **Derk Harms Draaijer** en **Geesje Wubbelts**). Zij krijgen 2 kinderen:

- **Derk Draaijer** (*Onstwedde 26.12.1822, die trouwt met met **Dina Houwing** te Vlagtwedde op 22.10.1853)

- **Harm Draaijer** (*Onstwedde 26.4.1827, die trouwt met **Reindina Pieters Wegman** te Bellingwolde op 7.10.1854). (Zie ook "Westerw. en hun woningbezit" deel 4, pag. 104).

Conclusies: Harm Harms Rouw = Harm Janssens Haan?

Er zijn een aantal argumenten te noemen op basis van bovenstaande gegevens, waarom **Harm Janssens Haan** dezelfde zou moeten zijn als **Harm Harms Rouw**.

1. Harm Janssens Haan is de 'onechte' zoon van Harmke Harms Haan. Dit verklaart de naam Haan.
2. In GenLias kom ik slechts 1 persoon tegen met de naam **Chr/Kristina Moorlag/ch** met kleine spellingsverschillen. Aangezien zij trouwt met **Harm Janssens Haan** en verder 3 x voorkomt als echtgenote van Harm (Harms) Rouw bij de huwelijken van de dochters **Jantien Rouw** en **Harmke Rouw** en bij het overlijden van zoon Harm, is het zeker niet onaannemelijk om aan te nemen dat het hier om dezelfde persoon gaat.
3. De verklaring van dhr. Bakker voor de verschillen tussen de namen zou kunnen zijn, dat op het moment dat *Harm Janssens* Haan c.q. Harm Harms Rouw geboren wordt, de waarschijnlijke vader *Harm Janssens* Rouw reeds overleden was, en, door hem dezelfde naam te geven de vader in de zoon wil voort doen leven. Daar zij ongehuwd was, was het echter normaal dat hij de achternaam van de moeder kreeg. Dus *Harm Janssens* als namen van de vader en *Haan* van de moeder erachter.
4. Bij de vernoemingen zou de gelijkstelling van de 2 personen ook aardig kunnen kloppen. Bij Christina Moorlag komt geen kind voor met de naam Jan, wat vreemd geweest zou zijn als de vader Harm Janssens Haan echt een zoon zou zijn van een Jan of Jannes. Haar oudste zoon heet namelijk Harm en alhoewel beide grootvaders Harm heten, lijkt het

toch waarschijnlijk dat hier de vaders vader vernoemd is.

Slot

Al met al is hopelijk - en mede dankzij de hulp van de heren Bakker en Kersten - de aannemelijkheid dat Harm Harms Rouw en Harm Janssens Haan dezelfde zijn, hierbij vergroot. Dan zou het zo moeten zijn, dat Christina Moorlag trouwt op 15.2.1851 met Harm Janssens Haan, die vòòr 1882 zijn naam veranderd heeft in Harm Harms Rouw.

Uit gegevens van dhr. Bakker blijkt dat de kwartierstaat, ook met name door gebruikmaking van de boeken van vader en zoon Wegman, in de lijnen van de families Rouw, Haan, Moorlag en Waarsing nog veel verder uitgebreid kan worden. Daarin komen o.a. de namen Aikes, Kuipers, Hindriks, Wubbelts, Olingh, Harms, Willems, Alberts, Roepers, Helmichs, Christiaans, Smit, Campe, Kreije, Oldigh en Jans voor.

Voor correcties en aanvullingen hou ik mij aanbevolen.

2. Stamreeks Trenning

Eric Roelfsema

Reactie van dhr. E. Roelfsema op de stamreeks Trenning van dhr. G.L. Nobbe (zie 2004 nr. 1), dhr. Roelfsema is zelf bezig met het geslacht Trenning:

- De vrouw van Bruine Berents op 't Huisingh heet Wendel Geerts Trenning, zij is dochter van Geert Engels Trenningh (nr. 13) en is een zuster van Engel Geerts Trenningh (nr. 12). Geert Engels Trenningh is geboren ca. 1585.
- Volgens informatie, afkomstig uit 'Westerwolders en hun woningbezit' van C.J. en R.M.A. Wegman, is Bruine

Berents Trenning (nr. 9) de zoon van Berent Bruines Trenning en Janna N.

- Ik stam zelf af van de lijn Jan Harms Trenning. Mijn voorvader stamt af van diens broer Berend Harms Trenning, geb. Sellingen 5 okt 1777, ovl. Wollinghuizen 8 okt 1820. Hij was geh. Sellingen 18 apr. 1805 met Roelfje Alberts Schuring, geb. 22 aug 1772 en ovl. Wollinghuizen 15 jan 1835. Een van de kinderen van dit paar is Alberdien Berends Trenning, geh. met Jan Berend Meendering. Deze informatie is naar mijn mening het antwoord op het vraagstuk 'Woar bist doe aine van' op pag. 13 en 14 van het maartnummer van dit tijdschrift.

Nieuwe publicaties

Theo Hofman

Mijn oma Margrietha (door A. Migchels)

Recent verscheen onder bovengenoemde titel het boek van ons lid, dhr. A. Migchels, over de familie Maarsingh. Dit lijvige werk (bijna 700 pagina's) is het resultaat van tientallen jaren verzamelen van allerlei gegevens, waaronder vele foto's van familieleden en voorwerpen die

met deze oude Westerwoldse familie te maken hebben.

De opbouw van dit boek is beslist niet standaard te noemen. Behalve uitgebreide genealogische informatie is het voorzien van o.a.:

- een beschouwing van dr. H.A. Groenendijk over de oorsprong van de familienaam: het gehucht Ter Maarsch
- familie verhalen
- extracten uit hoendergeld- en breukregisters en aktes

Het genealogische gedeelte bevat o.a.:

- stamreeksen Maarsingh, Hiskes, Trenning, Smook, Wilzing, Wolfs, Sterenborg, Bruining, Migchels en Bessembinders
- een genealogie van Else Ter Marse, de oudst bekende naamdrager (uitgewerkt tot ca. 1825)
- kwartierstaat van Margrietha Wubbina Maarsingh, grootmoeder van de samensteller, in 16 generaties, met index
- parenteel van Aijcke Maarsingh gehuwd met Margrietha Koops (overgrootouders van de hiervoor genoemde Margrietha W. Maarsingh) met

Dhr. Migchels heeft met dit in eigen beheer uitgegeven boek een waardevolle bijdrage geleverd aan de Westerwoldse genealogie. De gepresenteerde gegevens zijn zeer compleet, ook waar het de naar de U.S.A. geëmigreerde takken en zeer recente informatie betreft. De ervaring leert dat juist deze informatie moeilijk te verkrijgen is. De (oude) foto's en verhalen geven een mooie indruk van het wonen en leven van deze familie.

Hoewel in dit boek de genealogische informatie in de parenteel systematisch (per stam) is weergegeven, mist hier mijns inziens een mogelijkheid om snel een (aangehuwde) persoon te vinden. Achter in het boek is weliswaar een index voor de parenteel opgenomen in de vorm van een afstammingsstabel die verwijst naar familienamen, maar deze is niet alfabetisch gerangschikt.

De kwartierstaat is daarentegen wel voorzien van een index.

Het ontbreken van een goede index op (alle) persoonsnamen zien we helaas in vele publicaties. Hoewel ik mij volledig bewust ben van de complexiteit van het samenstellen van een index, wil ik erop wijzen dat de toename van de toegankelijkheid door het opnemen van

een dergelijke index in genealogische publicaties een grote meerwaarde heeft.

Die Familien der Kirchengemeinde Wymeer (1713 - 1900) **(door R. en Chr. Koens)**

Een typisch Duits verschijnsel: Ortsippenbücher? Wat mij betreft zou dit concept ook navolging mogen verdienen in onze regio.

Rolf Koens (lid van deze vereniging) en zijn zoon Christian combineerden de kerkboeken van Wymeer met een groot aantal andere bronnen en publicaties om de gezinnen die tussen 1713 en 1900 in Wymeer hebben gewoond te reconstrueren.

Het resultaat mag er zijn: ruim 400 pagina's (A4-formaat) met ca. 3300 gezinnen, gerangschikt op patronym /achternaam van de vader. Doordat er ook gebruik is gemaakt van kerkboeken uit nabijgelegen dorpen (waaronder Weener en Bunde, maar ook Bellingwolde en Blijham) konden vele gezinnen compleet worden weergegeven. De onderlinge verwijzingen en de index op vrouwsnaam maken het boek zeer toegankelijk en tot een waardevol naslagwerk voor (grensoverschrijdende) genealogie.

Het boek bevat daarnaast nog enkele kaarten, een lijst met overleden personen die niet aan een gezin konden worden gekoppeld en twee lijsten met huiseigenaren. Behalve genealogische informatie is er ook een samenvatting van de geschiedenis van Wymeer en Kloster Dünebroek opgenomen.

Het boek kost € 35,- (excl. verzendkosten) en is verkrijgbaar bij de auteur:

R. Koens
Grasbrook 7
26655 Westerstede (D)
tel. +4944884668
e-mail: koens@ewetel.net

voor verzending naar Nederland is € 7,- verschuldigd

Tijdschriften en Jaarboeken

Duvekoater. Uitgave van de Historische Vereniging Gemeente Scheemda. Maart 2004, zeventiende jaargang, nr. 33

- Steenfabriek Scheemderzwaag
 J.P. Koers Rijkdom en tragiek. Boerderij Hermans Dijkstra en zijn bewoners (3).
 K. Bont Boer met hart en ziel (interview met P.R.H. Dijkstra, 1910-1994)
 J.P. Koers Huize Vredenhoven te Scheemda.
 J.J. Groenbroek Vijftig jaar geleden: 1954

Twente Genealogisch: NGV afd. Twenthe kwartaalblad, Jrg 20, nr. 2, april 2004.

- G.J. van Lenthe Kwartierstaat van Henk van Lenthe (2)
 A.H. Boswerger Moederreeks Johanna Maria Haarhuis.
 F. Agterbosch Moederreeks Hendrika Kerver
 A. Neggers Een verdwaalde vondeling in 1789 (Antoonij [De Van] Neggers)
 H. Boom Vroedvrouw Aaltje(n) Holtkamp (3)

Threant: NGV afd. Drenthe 2004, Jaargang 15 nr. 2

- K.A. Santing Emigratie van Drenthen naar Limburg in twee tijdvakken (2)
 A. Smege en A. Stiksma Kwartierstaat Albert Smegen (deel 3)
 R. Wolting Kwartierstaat Louwrens Elzinga (deel 9)
 G. Kamphuis Inhoudsopgave en index Threant 2003
 W. Tip Kwartierstaat Jan Hendrik Willem Tip

Stad en Lande: cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen. Jrg 13, nr 1 2004.

- M. Duijvendak Over de beeldvorming van de Stad in de afgelopen eeuw.
 B. D. Poppen De bakker, de mulder, de sarrie...(over impost op het gemaal)
 E. Knol Het elf-hartenwapen en het Ommelander geld.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr. 3]J.

- Schellekens De eerste generaties Kiek in Hamburg.
 P.J.C. Elema Elleri / Elerie. Groningen, met een tak Wageningen

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr. 4J.

- Kaldenbach Stamreeks van Rossen
 P.J.M. Wuisman Gesneuvelde en gewonde militairen uit Alkmaar (1800-1850)
 O.W.C. Mertens De geslachten Hoogtwout, Van Loon, Van Sanen, Koorn en Conijn. Tien generaties Alkmaarse kooplieden/industriëlen.
 G.H. Paetzel-Veenstra Bij de kwartierstaat van Nel Schuttevaer-Velthuijs (1903-1996)
 A. Bos-Bliek Fredrik Willem Michelet (organist/klokkerist te Alkmaar van 1765 tot 1773)
 A.C. Stierp-Impink Herders van de St. Laurentius parochie te Oudorp NH (1640-2003)
 P.C.M. Blom / J.Muelink Genealogie Hoet/Hoed (Schoorl)
 A.C. Stierp-Impink Lakenhandel en lakenbereiding in Alkmaar voor 1600
 G. Kalverdijk / M.C. Sluis Kwartierstaat van Joan Pieter Geus (1919-2001)

- Th.J. Sinnige en C. Stierp-Impink \ A. Casper Josephus Martinus Bottemanne (1823-1903)
 E. Reijngoud- Posthuma Schoolmatrassen in Alkmaar 1806-1857

P. Bos Genealogie Kroon (Noord-Holland, Amerika)

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 52. Jahrgang, Inhaltverzeichnis und Register 2003.

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 53. Jahrgang, Heft 1, 2004.

H. Feenstra Persönliche Beziehungen zwischen der Provinz Groningen und Ostfriesland vom 16. bis in das 19. Jahrhundert.
H. Heyken Verheuerungen herrschaftlicher Ländereien im Amt Esens von 1724 bis 1736

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Jrg 13, nr. 1 maart 2004.

W. Visscher A.H. Steenbergen, de eerste veearts van Emmen
G. Waasdorp Oude telefoonaansluitingen (1915 Emmen e.o.)
J. Brands Van buurthuis tot dorps huis (Nieuw-Dordrecht).

Waardeel. Drents Historisch Tijdschrift. Jrg 24, nr. 1, 2004.

D. Bosscher De affaire-Vermaning tegen de achtergrond van haar tijd.
H. M. Luning Het verlies van Alva's bril. 1 april-viering in Drenthe anno 1872
- Index jaargang 2003
R. Alma Literatuur in brons. Het bijzondere klokopschrift in Roswinkel
E. H. Karel en R. F. Paping Hofstee in Oosterhesselen. Huwelijkspatronen 1740-1830.

Huppeldepup. NGV afd. Groningen. Jaargang 11, nr. 2, 2004.

A. Veldhuis Onbekende bron: Protocollen van criminele zaken
H. Selling Harmannus Schmaal Mulder
A.G. Bousema-Valkema Uit het archief van Amersfoort
W.G. Doornbos Naamlijsten. Burgeren en leden van het constitutioneel gezelschap van de stad Groningen, 1 juni 1798.
P.J.C. Elema Ziervogel (maar eigenlijk Haykens)
H. Hartog Wonderbaarlijk gered in 1805; een treurig einde in 1852 (Lambetrus Reinerus Zonderman 1803-1852, Sappemeer)
M. Glas Bulthuis uit Hornhuizen
J. Waterborg De herkomst van Wibrandus Hartzma
P.J.C. Elema Eikerman in Groningen

Genealogie. Kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie. Jrg 10, nr. 2.

M. van der Kaa Werken bij het spoor. Pesoneelsregisters van Nederlandse spoorwegmaatschappijen bij het Utrechts Archief.
J. van den Borne CBG-catalogus op internet vernieuwd.
R.J. Hageman De aankomst. Passagierslijsten van Molukse immigranten gedigitaliseerd.
E. Wolleswinkel 190 jaar Hoge Raad van Adel
V. Roeper Kinderen bij de les. Genealogisch lesmateriaal voor basis- en voortgezet onderwijs.
J. Fredriks / D. Helmers 'En huijl me blind' De scheiding van Cornelia van Eeten en Johan van Haeften. (scheidingen in de achttiende eeuw).

BOEKEN

Mijn oma Margrietha. Het geslacht Maarsingh, geworteld in Ter Marse, gesproken uit Ter Maarsch. Samengesteld door A. Migchels.

Driemaandelijks tijdschrift van de
Vereniging voor
Genealogie en Historie

Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@xs4all.nl (LET OP gewijzigd)

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail:

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor
Genealogie en Historie Westerwolde
Gironr.: 4222401

Lidmaatschap

- contributie: € 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijke bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: € 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage: F.Jager
e-mail: fjager@starmail.com

niets uit dit tijdschrift mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Jaargang 25 nr. 3+4,
december 2004

Inhoud

Inhoud	29
Van de redactie	29
De 'missing link' van erve Heijes in Vriescheloo (R. Wegman)	54
De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (X) (H. R. Aiking)	58
Wie kent... (P. Scheper)	65
Gebod, gebed en geloof (H. Paul)	67
Waar bist doe aine van (L. T. W. H. Nieland)	72
Het arbeidersleven in vroegere jaren (G. L. Nobbe)	74
Waar bist doe aine van (H. Luring)	78
Een belangrijk testament uit 1590 (J. S. A. Huizing)	80
Tijdschriften en Jaarboeken (B. Roossien)	85

Van de redactie

In september kon er helaas wegens omstandigheden geen tijdschrift verschijnen. Zoals aangekondigd zou er deze keer een 'dubbelnummer' verschijnen. Wegens gebrek aan een dubbele hoeveelheid kopij heeft dit nummer helaas niet helemaal het dubbele formaat gekregen.

Graag zien wij daarom uw bijdragen weer met belangstelling tegemoet.

De 'missing link' van erve Heijes in Vriescheloo

Ruut Wegman

Voor de serie "Westerwolders en hun woningbezit" ben ik ongeveer 6 jaar geleden begonnen met onderzoek naar de bewoners van Vriescheloo. Anders dan de andere 6 kerkdorpen in Westerwolde bestaat het dorp Vriescheloo uit opstreckende heerden. Dit komt verder alleen voor in de gehuchten Veenhuizen onder Onstwedde en Hoorn onder Wedde. Bij mijn onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van de opstreckende heerden van Vriescheloo, stuitte ik op enkele interessante puzzels die mij lange tijd hebben bezig gehouden en die ik onlangs heb opgelost: de 'missing link' van Erve Heijes.

Een van de oudste en grootste erven van Vriescheloo was erve Heijes dat bij de huisnummering in 1806 huisnummer 23 kreeg. De familie Heijes was een belangrijke familie die meerdere heerden bezat in Vriescheloo. De meest voorkomende voornamen in deze familie zijn Boelman en Olert die elkaar steeds opvolgen vanaf generatie 3 tot generatie 8. Er was echter één Olert Heijes die ik niet in de archieven heb kunnen vinden, terwijl hij er volgens mij toch moet zijn geweest.

De stamvader Boelman Heijes (I) wordt voor het eerst vermeld in een akte van 14 april 1504¹. De waarschijnlijke zoon van Boelman is Haije Boelmans die wordt vermeld op 17 oktober 1538². Diens zoon Boelman Haijes (II) is de eerste in de familie die vaker in de archieven voorkomt. Hij wordt genoemd in de hoenderlijsten van Vriescheloo en op 17 september 1589³ als bijzitter bij de verbranding van drie tove-

naars. De oudste zoon van Boelman II is waarschijnlijk Adde Heijes, omdat hij in de hoenderlijsten de opvolger is van Boelman II. Adde Heijes komt in de archieven verder niet meer voor en aangenomen mag worden dat hij is overleden zonder kinderen na te laten. De tweede zoon van Boelman II is Olert Heijes (I) die omstreeks 1600 trouwt met Lamme. Zij krijgen ten minste drie kinderen. De oudste zoon Boelman Heijes (III) erft erve Heijes. Hij trouwt omstreeks 1630 met Wendelke Luppens, vermoedelijk geboren in Sankt Georgiwold in Duitsland. Van dit echtpaar heb ik geen kinderen kunnen vinden.

Dat er in ieder geval één kind moet zijn geweest blijkt uit het kleinkind Boelman Heijes (IV) die omstreeks 1698 trouwt met Aicke Berents. Hun oudste zoon Berent Boelmans erft erve Heijes. De tweede zoon Olert Boelmans (III) trekt eerst in bij zijn vrouw Vroucke Tammes op huisnummer 44 en erft in 1760 erve Nannes (huisnummer 25) van zijn moeder Aicke Berents.

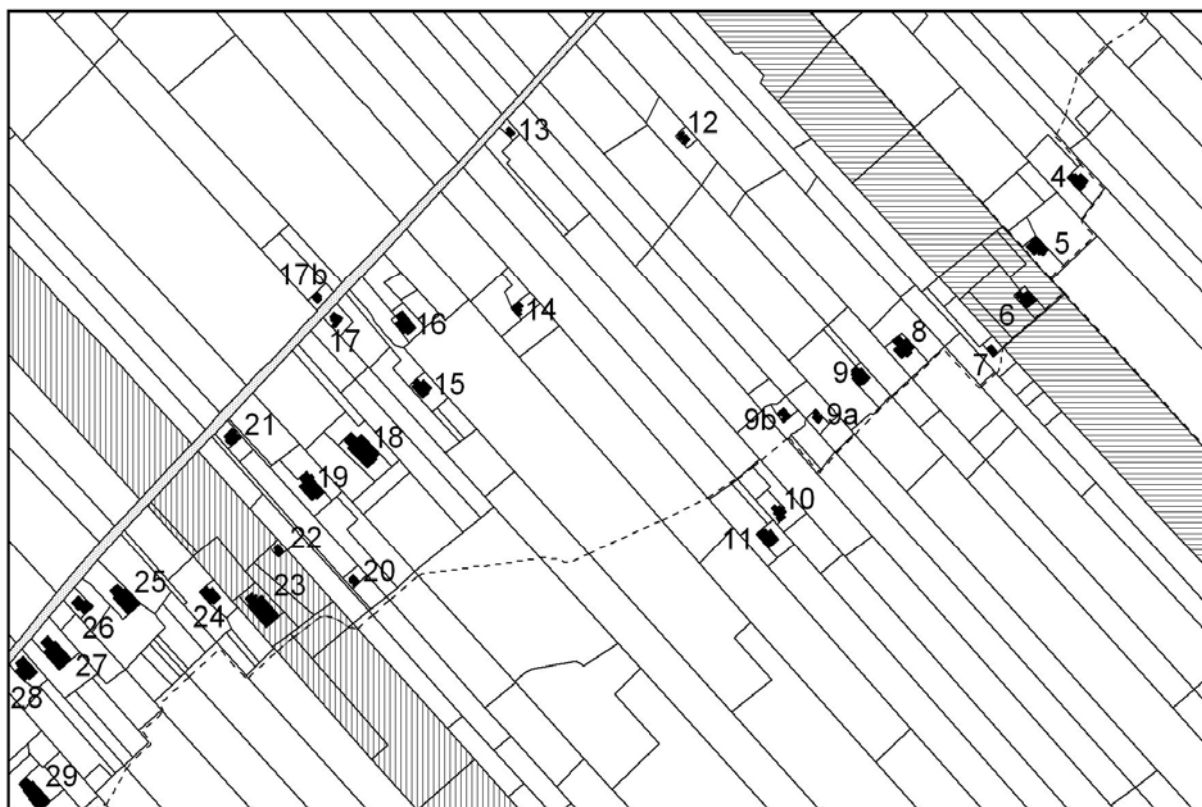
Olert Boelmans (III) en Vroucke Tammes krijgen maar liefst zeven keer een zoon Boelman (2x) en Boelman Heijes (5x) die allen binnen twee jaar sterven. Uiteindelijk overleven maar 1 zoon en 1 dochter van de 10 kinderen die geboren worden in dit gezin. De zoon heet echter Jannes naar zijn grootvader van moeders zijde Johannes Tammes. Dit is het einde van de ketting Boelman Heijes - Olert Heijes die 7 generaties in stand bleef. Overigens krijgt Jannes wel weer een zoon Olert maar die noemt zich Ooldert Jans Boelmans.

Omdat de oudste zoon Berent Boelmans is vernoemd naar de grootvader van moeders zijde Berent Frericks, moet de tweede zoon Olert III wel zijn vernoemd naar de grootvader van vaders zijde; een Olert Heijes (II) dus. Deze Olert Heijes zoon van Boelman Heijes (III) moet omstreeks 1630 zijn geboren en omstreeks 1660 zijn getrouwd. In de periode tussen 1654 en 1700 is er echter geen Olert Heijes in de archie-

¹ Groninger Archieven, 1504 nr. 46. Portefeuille II dl. 48 V.v S

² R.A. Zwolle, Archief van de Hollandse Rekenkamer, inv.nr. 224

³ Groninger Archieven, Rood voor de Reductie 943

De ligging van erve Heijes (huisnummer 23)

de geboorte van Boelman IV op jonge leeftijd moet zijn overleden terwijl zijn vader Boelman III nog de ‘regering’ over erve Heijes heeft.

Bij de heerd met huisnummer 6 in Vriescheloo had ik te maken met een andere puzzel. In deze heerd had ik een hiaat in de opvolging van meer dan 100 jaar.

In 1671 is Reent Sijbels eigenaar van deze heerd, de grootste heerd in het oosten van Vriescheloo. Dat hij eigenaar van deze heerd was blijkt uit de verkoopakte van 10 april 1671¹. Daarin wordt de heerd met huisnummer 5 verkocht en als belending ten westen wordt dan Reent Sijbels genoemd.

Verder wordt Reent Sijbels in 1671 en 1672 als kerkvoogd genoemd. Hij moet dus tot de eigenerfden van Vriescheloo hebben behoord. Toch komt Reent Sijbels weinig in de archieven voor. De eerste vermelding die ik vond was in het huwelijkscontract van

zijn broer Aijelt Sijbels op 5 mei 1657². Daarin staat onder andere dat Reent een huis te Vellage heeft gekregen van zijn ouders Sijbelt Riets en Bontcke Aijels. De tweede vermelding die ik vond, was in een akte van 27 juli 1658³ waarin pastoor Wachelo van Vriescheloo zich voor de classis moet verantwoorden. Hij heeft “Reijnder Sijbelts van Velge en Eelwer Focken van Vriescheloo” al na de eerste proclamatie in de echt verbonden en dat mag niet. Reent Sijbels komt dus uit Vellage in Reiderland. Op 26 mei 1684⁴ worden de erfgenamen van Reent Sijbels genoemd, waaruit blijkt dat hij en zijn vrouw zijn overleden. Hoe Reent Sijbels aan deze heerd kwam is niet duidelijk. Hij is waarschijnlijk ingetrouwd bij zijn vrouw Eelwer Focken die uit Vriescheloo kwam.

In april 1688⁵ volgt Wubbe Aijolts de overleden Wijbet Clasen op als voormond over de kinderen van Reent Sijbels. Op 29

² Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 297

³ Groninger Archieven, Toegang 184, inv.nr. 1

⁴ Groninger Archieven, Toegang 731 inv.nr. 7077

⁵ Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 126

¹ Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 299

augustus en 27 november 1688¹ daagt Bontie Reents (die dan al volwassen is) Geert Geerts en Berent Frericks voor het gerecht om aan te zweren als sibbe- en vreemde voogd over haar niet bij name genoemde minderjarige broer, zoon van Reent Sijbels. Blijkbaar had Reent Sijbels twee kinderen. Bontie Reents komt verder niet meer voor in de Westerwoldse archieven. Ik nam aan dat de zoon van Reent Sijbels jong gestorven is omdat ik in de archieven niets over hem vond.

De eerstvolgende vermelding van de heerd met huisnummer 6 is bij de scheiding van de boedel van Berend Boelmans en Renske Harbers op 1 december 1774². Zeven van hun acht kinderen erven dan deze heerd, die onverdeeld in hun bezit komt. Een klein jaar later op 9 november 1775³ koopt Abeltje Berends de aandelen van haar broer en 5 zusters voor 2572 Carolus gulden. Zij is daarna de enige eigenaar van deze heerd.

Hoe kwam deze heerd van Reent Sijbels in bezit van Berend Boelmans? Ik nam aan dat de familie Heijes deze heerd tussen 1672 en 1684 heeft gekocht van de erfgenamen van Reent Sijbels. Het juiste antwoord op deze vraag vond ik echter op het Internet. Ik zocht op de namen Reent Sijbels en Bontie Reents en kwam daarbij terecht bij de kwartierstaat van Heinrich Jacobsen⁴. Hierin wordt een boedelscheiding vermeld tussen de kinderen van Reent Siebels en de zoon van Aijelt Sijbels gedateerd op 3 januari 1689. Heinrich Jacobsen vertelde mij dat deze gegevens kwamen uit: Diddens von der Hypothese zur Quelle, van Johannes-Vienne Smidt. In dit boek vond ik hoe de zoon van Reent Sijbels heet: Boelman Reents !!

Volgens de boedelscheiding van 3 januari 1689 erft Boelman een heerd te Stapelmoor en bouwlanden op de Gaste. Hij is dan nog minderjarig en zijn curatoren zijn Johan Aijels van Wymeer en Bernt Hinrichs (= Bernt Frericks) van Friesche Loo. Zijn zuster Bontie erft een grote heerd van 16½ akkers te Wymeer en een heerd van 9 akkers te

Boen. Hun neef Wubbe Aijels, de zoon van Aijelt Sijbels, erft een heerd in Vellage en een kleinere heerd van 13 akkers te Wymeer. Nu werd mij direct duidelijk hoe Berend Boelmans aan de heerd met huisnummer 6 kwam. Hij moet een zoon zijn van Boelman Reents, die deze heerd heeft geërfd van zijn vader Reent Sijbels. Dit betekent dat Boelman Reents dezelfde persoon is als Boelman Heijes (IV). Dit verklaart ook waarom Boelman Heijes en Aicke Berents een zoon Sijbolt hebben.

Bij nader onderzoek van de rechterlijke archieven in de periode 1695 - 1700 bleek Boelman IV in 1696 en 1697⁵ Boelman Reents te worden genoemd. Vanaf 1697 noemt hij zich alleen nog Boelman Heijes.

Maar waarom hebben Boelman Heijes en zijn vrouw Aicke Berents dan geen zoon Reent, terwijl hun zoon Berend Boelmans wel een dochter Reentje en een kleinzoon Reent heeft? Waarschijnlijk is er wel een Reent geweest. Boelman Heijes betaalt namelijk op 16 oktober 1713⁶ vier Carolus gulden voor een kindsgroeve. Ik vermoed dat, dat voor zijn zoon Reent is geweest.

Nu is ook duidelijk waarom er geen Olert Heijes (II) in het archief voorkomt: hij bestond gewoon niet. De missing link van erve Heijes heet geen Olert Heijes maar..... Reent Sijbels. Boelman IV is wel naar zijn grootvader Boelman III vernoemd maar Boelman III is niet zijn grootvader van vaders zijde maar van moeders zijde.

Blijkbaar is Reent Sijbels na zijn huwelijk in 1658 met Eelwer Focken, omstreeks 1660 opnieuw getrouwd met de erfdochter van erve Heijes.

Meer zekerheid kreeg ik toen ik de familie-verhoudingen tussen de eerste voormond Wijbet Clasen en de kinderen van Reent Sijbels uitzocht. Belangrijk daarvoor was een akte van 25 april 1688⁷ waarin "Eelwer Boelmans wed: wijl: Wijbet Clasen gewesene voormont over wijl: Reent Sijbels minderjarige kinderen" procedeert tegen Eggo Pieters, met wie zij een menings-verschil heeft over de huur van een heerd (met huisnum-

¹ idem

² Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 308

³ idem

⁴ www.ahnenundfriesen.de

⁵ Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 129

⁶ Groninger Archieven, breukregister

⁷ Groninger Archieven, Toegang 732, inv.nr. 126

mer 24) te Vriescheloo. Eerst dacht ik dat Wijbet Clasen familie van Reent Sijbels was omdat hij uit Weenermoor in Reiderland niet ver van Vellage kwam. Door de vondst van Boelman Reents moet Eelwer Boelmans wel een tante van Boelman zijn en dus een dochter van Boelman Heijes (III) en Wendelke Luppes. De oudste dochter van Wijbet Clasen en Eelwer Boelmans heet Wendelke Wijbets en is vernoemd naar haar grootmoeder Wendelke Luppes.

De conclusie is dat de veronderstelde Olert Heijes tussen Boelman III en Boelman IV

niet heeft bestaan. Boelman III heeft een niet bij name bekende erfdochter die omstreeks 1660 trouwt met Reent Sijbels uit Vellage. Zij krijgen een zoon Boelman Reents die zich vanaf 1697 Boelman Heijes noemt naar het erve van zijn moeder.

De hiaat van 100 jaar in de eigendoms-opvolging van de heerd met huisnummer 6 is hiermee opgevuld. Berend Boelmans is de zoon van Boelman Reents die de zoon is van Reent Sijbels en een onbekende dochter van Boelman Heijes.

Genealogie Haijes/Heijes

Hieronder volgt een beknopte stamboom van de oudste generaties Heijes, de nummers in bovenstaand artikel corresponderen niet met onderstaande nummers.

I. Boelman Haijes, geb. ca. 1470, ovl. Vriescheloo na 14-06-1504, tr. ca. 1500 N.N.

Uit dit huwelijk:

1. **Haije Boelmans**, volgt II.

II. Haije Boelmans, geb. Vriescheloo ca. 1500, ovl. Vriescheloo na 17-10-1538 tr. Vriescheloo ca. 1530 N.N.

Uit dit huwelijk:

1. **dochter**, geb. Vriescheloo ca. 1530, huwt ca. 1555 N.N.
2. **Boelman Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1535, volgt III.
3. **Imel Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1538, ovl. Vriescheloo na 24-04-1611

III. Boelman Heijes, geb. Vriescheloo ca. 1535, ovl. Vriescheloo na 1590, tr. Vriescheloo ca. 1565 N.N.

Uit dit huwelijk:

1. **Adde Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1565, ovl. Vriescheloo na 1592
2. **Olert Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1570, volgt IV.

IV. Olert Heijes, geb. Vriescheloo ca. 1570, betaald voor leedbier 07-06-1648, tr.

Vriescheloo ca. 1600 **Lamme N.**, geb. ca. 1575, betaald voor leedbier 01-11-1643.

Uit dit huwelijk:

1. **Boelman Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1600, volgt V.
2. **Joannes Allardi Heijes**, geb. Vriescheloo ca. 1605, betaald voor leedbier 07-06-1648.
3. **Reene Olers**, geb. Vriescheloo ca. 1610, tr. 1e Winschoten ca. 1635 **Tijarck Fopckes**, tr. 2e Winschoten h.c. 20-05-1642 **Heero Sijneckes**.

V. Boelman Heijes, geb. Vriescheloo ca. 1600, ovl. Vriescheloo 1670-1672, tr. Vriescheloo ca. 1630 **Wendelke Luppes**, geb. *Sankt Georginold* ca. 1605, ovl. Vriescheloo 1672-1678

Uit dit huwelijk:

1. **dochter**, geb. Vriescheloo ca. 1635, volgt VIa.
2. **Eelwer Boelmans**, geb. Vriescheloo ca. 1640, volgt VIb.

VIa. N. Boelmans Heijes, geb. Vriescheloo ca. 1635, ovl. Vriescheloo voor 1684, tr. Vriescheloo ca. 1660 **Reent Sijbels**, geb. Vellage ca. 1628, ovl. Vriescheloo 1673 – 1684, z.v. Sijbelt Riens en Bontcke Aijels, tr. 1^e Vriescheloo ca. 27-07-1658 Eelwer Focken.

Uit dit huwelijk:

1. **Bontie Reents**, geb. Vriescheloo ca. 1663, ovl. na 1702, tr. 1^e Wymeer vóór

03-01-1689 **Hindrick Haikes**, tr. 2^e
Beerta 28-11-1697 **Aite Harms**.

2. **Boelman Reents Heijes**, geb.
Vriesche-loo in 1672, volgt VII.

VIb. Eelwer Boelmans, geb. Vriescheloo
ca. 1640, ovl. Vriescheloo na 1688, tr.
Vriescheloo ca. 1665, **Wijbet Claesen**, geb.
Weenermoor ca. 1628, ovl. Vriescheloo in
1688, z.v. Claes Ulphers en Talle Engelkens,
tr. 1^e Vlagtwedde 28-09-1658
Jantien Wubbes.

Uit dit huwelijk:

1. **Wendelke Wijbets**, geb. ca. 1668, ovl.
Bellingwolde na 11-05-1731, tr. voor
1693 **Folkert Davids Mulder**.
2. **Claes Wijbets/Wijbenga**, geb. ca.
1670, ovl. na 22-12-1723, tr. **Jantje
Harms**.
3. **Gepke Wijbets**, geb. ca. 1673, tr.
Bellingwolde 26-12-1698 **Aijolt
Folkerts**.
4. **Lukke Wijbets**, geb. ca. 1675, tr. Jelis
Kannegieter.
5. **Boelke/Boelman Wijbets**, geb. Vries-
cheloo ca. 1681, ovl. Bellingwolde na
14-07-1740, tr. Bellingwolde 15-02-1711
Antje Ellerus.

VII. Boelman Reents Heijes, geb. Vries-
cheloo in 1672, ovl. Vriescheloo -09-1720,
tr. Vriescheloo ca. 1698 **Aicke Berents**,
geb. Vriescheloo ca. 1675, ovl. Vriescheloo
in 1758, d.v. Berent Frericks en Hille Al-
berts.

Uit dit huwelijk:

1. **Berent Boelmans**, geb. Vriescheloo ca.
1698, tr. Bellingwolde 02-05-1728
Renske Harberts.
2. **Reent**, geb. Vriescheloo ca. 1700, be-
taald voor groeve 16-10-1713.
3. **Olert Boelmans**, geb. Vriescheloo ca.
1702, tr. Vriescheloo vóór 1733
Vroucke Tammes.
4. **Sijbolt Boelmans**, geb. Vriescheloo ca.
1705 tr. Grotegast 24-08-1744 **Swaan-
tje Oormans**.
5. **Albert Boelmans**, geb. Vriescheloo ca.
1709, tr. Vóór 1760 **Eelber Pannen-
borghs**.
6. **Hillena Boelmans**, geb. Vriescheloo
ca. 1713, tr. Vriescheloo h.c. 11-02-1738
Jan Klaassens Freseman.
7. **Frerick Boelmans**, geb. Vriescheloo
ca. 1715, tr. Zuidbroek 13-01-1743
Okjen Fockes.
8. **Boelman Heijes**, ged. Bellingwolde 02-
02-1721.

De geheimzinnige Poaterbörg te Onstwedde (X)

H.R. Aiking

Herinnert u zich de Poaterbörg nog?
Al meer dan vijf kwartalen zijn er
voorbij gegaan sinds er in deze
rubriek exclusief over geschreven werd en
de resten van de 'börg' zelf zijn al bijna
vijftig jaar uit het dorpsbeeld verdwenen.
Daarom volgt hier als oprisser eerst een
recapitulatie van zijn gang door de historie
tot aan het jaar 1500.

In het begin van de negende eeuw, dus een
twaalfhonderd jaar geleden, wordt op de
erve Wiltingh te Onstwedde een stuk grond
van ongeveer een kwart hectare (2500 m²)

afgepaald en geschonken aan de abdij Cor-
vey, met de bedoeling daarop het eerste
kerkje van Westerwolde te bouwen. Drie
eeuwen later, in het jaar 1124, opent men
aan de overkant van het daar inmiddels ont-
stane kerkpad een nieuw, een ruimer kerk-
gebouw en op die achtergelaten, nu vrijge-
komen kwart hectare sticht men een woning
voor de pastoor, een 'habitatio', onze Poa-
terbörg. Die 'habitatio' ontwikkelt zich in
combinatie met het kerkgebouw aan de
overkant tot het geestelijk en cultureel cen-
trum van de nederzetting.

Bij het opkomen van het markeverband
wordt de grond rondom de 'habitatio' als
erve gerespecteerd, maar omdat er geen

boerenbedrijf aan verbonden is, krijgt dit erve geen ‘waerdeel’, geen ‘were’ toegekend. Het erve van de Poaterbörg gaat derhalve als een ‘Onwere’ de geschiedenis in. Terzijde, wat betreft de door de heer R. Georgius gemaakte opmerking: in middeleeuwse akten heet Garrelsweer ‘Gerlswere’. In tegenstelling tot namen van andere plaatsen in de regio als Wirdum, Holwierde en Uitwierde zal de naam Garrelsweer dus wel herkomstig zijn van een marke-gerechtigde boer.

Nieuwe overheidsmaatregelen ter verbetering van de handelsroute tussen de steden Groningen en Munster werden samen met zijn verlangen naar zielenheil voor Jacobus Wilingh aanleiding om zijn grote erve naast de Poaterbörg ter beschikking te stellen van het in herbouw zijnde klooster Ter Apel. Die eigendomswisseling in 1466, maar vooral de kwaliteit van de nieuwe eigenaar, zullen in de Poaterbörg de nodige sensatie en veranderingen met zich hebben gebracht. Zeven jaar later vindt in de Poaterbörg de moord op pastoor Else plaats.

Wij zijn nu aangeland in de voor het ontstaan van de Nederlandse staat beslissende 16^e eeuw. Die eeuw begint in Onstwedde met een groot feest: de plechtige wijding van het nieuwe kerkgebouw, een elegant stukje gotiek, dat in combinatie met de veel oudere toren ook nu nog, vijf eeuwen na datum, een lust voor het oog is.

Na de ingebruikneming van het monumentale complex kan pastoor Henricus Frome De Warendorp, kerckheer tussen 1470 en 1510, nu zijn volle aandacht besteden aan de verdere inrichting en uitbouw van zijn welvarende parochie.

Inmiddels is, na enkele staatkundige wisselingen, het gehele Groningerland in 1536 deel gaan uitmaken van Karel de Vijfdes wereldrijk en als gevolg daarvan is ook Onstwedde nolens volens betrokken geraakt bij de controverses tussen de kerk van Rome en de aanhangers van de nieuwe leer. Uiteraard gaat de strijd niet aan Poaterbörgs deur voorbij, maar over ketterjacht, geloofshelden, martelaren, autodafe’s, horen wij in Westerwolde weinig of niets.

Elders in Karels rijk omhelzen de echt-verontrusten de nieuwe inzichten met groot

enthousiasme en, terwijl overal in den lande de inquisitie wreed toeslaat, blijven de ketters hun psalmen en lofliederen zingen, soms tot op de brandstapel. Het lezen van de bijbel, het vernieuwen van het geloof, het hervinden van de vrijheid van denken, dat alles grenst voor hen aan het ongelofelijke, maar hier in Westerwolde, hier gelooft men het wel Hier zijn vrees voor heksen en angst voor spoken nog diep geworteld.

Tegen het einde van de eeuw, als elders de brandstapels gedooft zijn, vinden hier in Oost-Nederland nog tientallen heksenprocessen plaats. Mr. Hiskes beschrijft er één in Blijham (Uneswido pag. 173). In 1587 woont er zelfs een heks pal naast de Poaterbörg. Het is de 52-jarige weduwe van Johan Wilingh, Fenne Egberts, moeder van een 22-jarige zoon. Na kerkelijk onderzoek, waarbij per definitie alle bepalingen van kerkelijk en wereldlijk recht – dienend tot bescherming van de verdachte tegen onrechtmatige beschuldigingen – ter zijde zijn geschoven, hebben de heren van de inquisitie hun mening gevormd: haar relatie met de duivel is aangetoond. Ze kan derhalve aan de wereldlijke rechter worden overgeleverd. Op 23 juni laat het Gericht van Wedde haar ‘op het water werpen’. Ze blijft drijven, is dus te licht bevonden en daarmee schuldig aan tovenarij. Een week later wordt ze zolang ‘pynlick’ verhoord, tot ze een bekentenis aflegt en er namen van medeschuldigen over haar lippen komen. Nóg een week later wordt de ongelukkige vrouw en moeder ‘verbrand tot pulver’. Dat laatste is nodig om te voorkomen dat ze door onzorgvuldigheid ooit nog eens mee zou profiteren van de ‘opstanding ten jongsten dage’. De vraag langs welke route Fenne in haar verschrikkelijke lot verzeild is geraakt, zal wel nooit worden beantwoord. Beschuldiging door een willekeurige buurman kon reeds als volledig bewijs gelden.

Een tijdgenoot, de Franse jurist en inquisiteur Jean Bodin (1530 – 1596) heeft een curieuze lijst nagelaten van misdaden waaraan men een heks kon herkennen: alle godsdienst verloochenen; God vervloeken; de duivel aanbidden; kinderen aan de duivel opdragen; kinderen aan de duivel wijden als ze nog in de buik van de moeder zijn; bekeringsijver tonen; zweren in naam van de

duivel; bloedschande plegen; moordenaar zijn, in het bijzonder van ongedoopte kinderen; mensenvlees eten; mensen, vee of landbouwproducten laten sterven door behekking of door vergiftiging; copuleren met de duivel.

De pastoor op de Poaterbörg heeft zijn buurvrouw blijkbaar niet kunnen, niet willen of niet durven redden Onverstoorbaar noteert Wegman: "Fenne Egberts, overleden 6 juli 1587 te Wedde". Tien jaren na Fenne's vernietiging dringt in Westerwolde de Reformatie door. Een langzaam verlopend proces. De wet, die stelt dat alle voorwerpen de neiging hebben te volharden in de toestand waarin ze zich bevinden, blijkt niet altijd tot de materie beperkt te zijn. Maar de pastoor in de Poaterbörg denkt praktisch, hij kiest eieren voor zijn geld en laat zich omscholen tot calvinistisch predikant..... Daarover heeft u in juni van

dit jaar een voordracht kunnen beluisteren van de heer Abbes (zelf kon ik helaas daarbij niet aanwezig zijn).

Mede ter verklaring van de verrassing die de Poaterbörg na zijn ondergang in 1956 nog in petto bleek te hebben, moet ik u thans uitnodigen een duik te nemen in de Europese staatkundige geschiedenis.

In 1665 sterft Philips IV, koning over Spanje en de Zuidelijke Nederlanden. Wel had de piepjonge Franse koning Lodewijk XIV (geb. 1638) reeds in 1659 een paar steden in Zuid-Nederland gepakt, maar nu Philips IV, één van zijn schoonvaders, gestorven is grijpt hij zijn kans. Op grond van een door hem gesuggereerde uitleg van het 'devolutie recht', eist hij de provincies Henegouwen, Namen, Brabant en Mechelen voor zich op. Als Spanje bezwaren maakt, laat hij in mei 1667 er zijn troepen alvast

binnen rukken, de Devolutie oorlog is een feit. Johan de Witt, Raadspensionaris van de Republiek der zeven verenigde Nederlanden, voelt zich bedreigd en sluit met Engeland en Zweden een verbond: de Triple Alliantie, ten einde Lodewijks opmars te stuiten. Bij de vrede van Aken in mei 1668 belooft Lodewijk knarsetandend, zijn legers niet verder te zullen laten trekken onder voorwaarde dat hij de reeds veroverde steden en gebieden mag behouden. Een groot deel van de Zuidelijke Nederlanden is zo bij Frankrijk ingelijfd en die annexatie is sedertdien niet meer ongedaan gemaakt. Frankrijks grens is daardoor aanmerke-

De rechterhand op de mijter. In de linker: een bijbelblad of oorlogsverklaring

lijk naar het noorden (richting Republiek) opgeschoven.

Twee jaren na deze vrede van Nijmegen sluit Lodewijk met de Engelse koning Karel II het 'Geheim tractaat van Dover'. De omgekochte Karel belooft het katholicisme in zijn land te zullen bevorderen en bovendien de welvarende Republiek van Johan de Witt de vriendschap te zullen opzeggen en de oorlog te zullen verklaren.

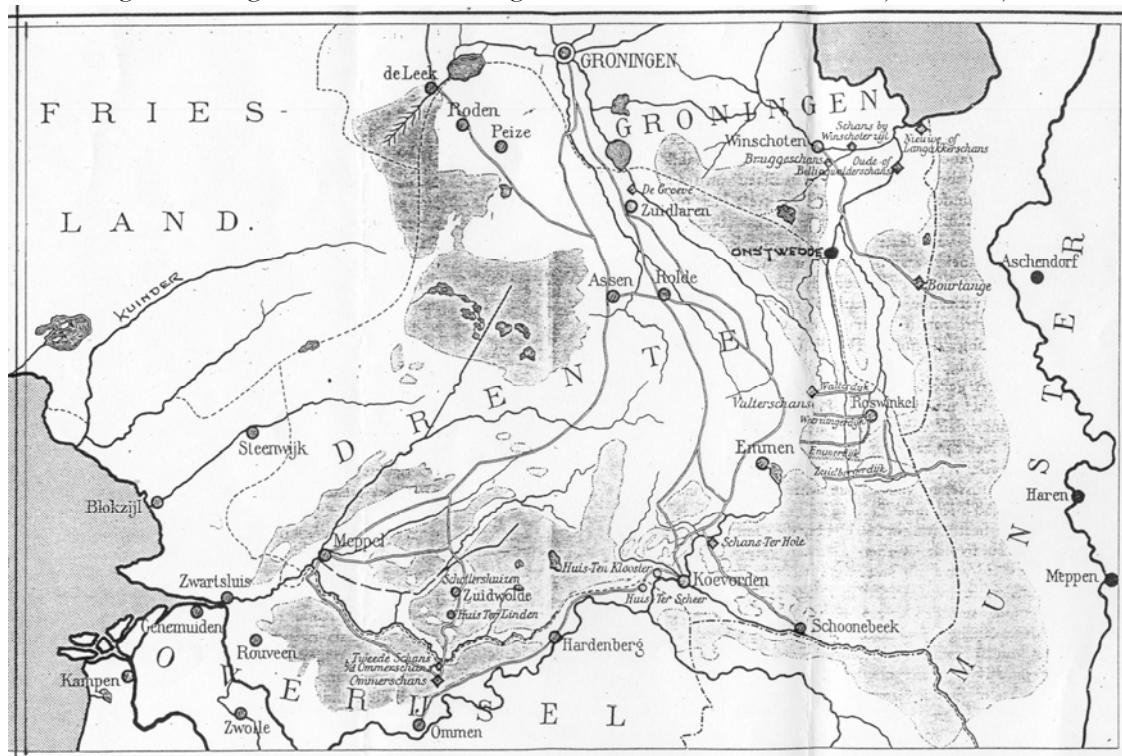
Een tweede, een kleinere, maar zo mogelijk nog sluwere potentiaat in het spel van Europese machthebbers is de in 1650 aangetreden Christoph Bernhard van Galen, bisschop van Munster, behept met een even grote haat, afgunst en wraakgevoelens ten aanzien van de Republiek als zijn kompaan aan de Seine.

Op 28 juni 1671 ontmoeten de twee elkaar in Bielefeld waar ze, omringd door een groot aantal Europese diplomaten, met z'n tweeën in het geheim de afspraak maken samen vanuit het oosten de Republiek te lijf te zullen gaan. Op 14 januari 1672 laat Lodewijk in Den Haag weten dat een aanval van zijn kant praktisch onontkoombaar is geworden. Hij rekruteert een groot leger in de streek rondom Charleroi (120.000 man). Op 10 april verklaart hij de oorlog aan de Republiek en op 12 juni trekt zijn leger onder leiding van de generaal Luxembourg,

Turenne en Condé bij Lobith over de Rijn. De operatie staat onder het opperbevel van niet minder dan de Zonnekoning *himself*. Als meteen na deze krachttocht het grote leger oprukt naar de Hollandse Waterlinie blijft zijne majesteit nog enige tijd logeren in Gelderse kastelen.

Ook de bisschoppen van Munster en Keulen hebben een legermacht in het veld gebracht (30.000 man). Op 26 mei stellen ze in Oberhausen, samen met Lodewijk, het definitieve krijgsplan op: Munster en Keulen zullen Noord- en Oost-Nederland veroveren, het Franse leger neemt het westen voor zijn rekening; Lodewijk zal vorstelijk subsidiëren

De dag erop verklaren de bisschoppen de oorlog aan de Republiek. Op 31 mei marcheren ze de grens over en hoewel het Franse leger zich nog op de linkeroever van de Rijn voorbereidt op de overtocht, veroveren de heren alvast het gewest Overijssel en de Gelderse Achterhoek. De ontvangst van de eerste subsidiegelden geeft hun aanleiding om een week lang de bloemetjes buiten te zetten ... In zijn enthousiasme steekt van Galen op 21 juni bij Deventer de IJssel over, hij ruikt Holland! Maar Lodewijk, die zich een vette kluif ziet ontglippen, zendt vanuit kasteel Biljoen een ijlbood naar

Harderwijk om de overrijverige bondgenoot terug te fluiten: “Niet naar Amsterdam, naar Groningen is de afspraak”. De bisschop retireert en splitst bij Zwolle zijn macht in tweeën. Leger 1 trekt Friesland binnen, waar het uiteindelijk vastloopt in het geïnnundeerde gebied rondom de Kuinder. Leger 2 (de hoofdmacht) trekt langs de zuidkant van de Drentse venen naar het oosten waar het op 11 juli de voor het noorden zeer belangrijke vesting Coevorden in handen weet te krijgen.

In Coevorden wordt een week lang gebivakkeerd en geconsolideerd. De weg naar Groningen ligt open.

In het noorden heeft men niet stilgezeten. Tijdens de opmars van zijn legers 1 en 2 heeft de bisschop aan de Eems bij Aschendorff, dus ter hoogte van Bourtange, een derde legermacht opgebouwd, een directe bedreiging voor Westerwolde waar de herinnering aan het vorige bezoek van de bisschop (1665 – 67) nog vers in het geheugen ligt; van Galens standpunt: “de oorlog moet de oorlog betalen”, doet weer het ergste vrezzen. De angst slaat toe. Velen nemen maatregelen om gezin en bezit over te brengen naar veiliger oorden, bijvoorbeeld naar Pekela en Veendam, bewoonbare streken waar de grond niet voldoende draagkracht heeft om een leger met kanonnen door te laten trekken, laat staan te stationneren.

Op 9 juni (in Gelderland bulderen reeds de kanonnen) leggen Stad en Lande na ampele onderhandelingen alle macht in handen van de zeventigjarige Carl Rabenhaupt, baron van Sucha. Hij krijgt de titel Luitenant-Generaal. Zijn plan voor het oostfront komt neer op het versterken van de grensvestingen (ten koste van een aantal schansen) en het ontwikkelen van de vestingsteden Delfzijl en Winschoten tot knooppunten van het verdedigingsstelsel. Maar zijn plan wordt ontkracht als tezelfdertijd de Friezen zich genoodzaakt zien de door hen betaalde troepen uit de frontierschansen terug te trekken, ten einde de Munsterse druk bij de Kuinder te helpen weerstaan.

Als de Friese compagnieën op 24 juni afmarcheren begint het oostfront praktisch onverdedigbaar te worden: het garnizoen in Emden is verzwakt; in Langakkerschans (Nieuweschans) en Delfzijl zijn nog slechts

twee en in Leerort is nog slechts één compagnie overgebleven; de Dylerschans is helemaal zonder bezetting. Onder deze omstandigheden wordt besloten de grensverdediging prijs te geven. De luitenant-kapiteins van Oude- en Nieuweschans krijgen bevel alle ammunitie en artillerie naar Delfzijl te verschepen en met hun mannen eveneens daarheen op te breken. Op 1 juli zijn alle schansen verlaten. Slechts de bezetting van Winschoten is gehandhaafd.

En dan breekt de dag aan waarop het gevreesde monster in beweging komt. Het derde Munsterse leger begint aan zijn opmars. Het kiest niet de directe route naar het westen. Bourtange wordt gemeden. Westerwolde krijgt nog even uitstel van executie. Munster rukt op naar de zojuist ontruimde vestingen in het noorden en op 6 juli zijn de Dylers-, de Nieuwe- en de Oudeschans onder zijn controle. Nog geen week later valt Winschoten en kort daarna het door de bezetting enkele dagen tevoren verlaten ‘Stercke Huijs’ te Wedde. Op 14 juli is geheel Westerwolde (behalve Bourtange) voor de Republiek verloren gebied.

In de flank gedekt door het nu bezette Oost-Groningen kan de Munsterse hoofdmacht van Coevorden opmarcheren naar de stad Groningen, aan de voet van welks wallen op 21 juli de eerste schermutselingen plaatsvinden.

In Onstwedde ontstaat kort na de bezetting van Westerwolde bij de kerk een drukte van belang: grote militaire activiteit. De toren is door de invaller ontdekt als strategisch punt *par excellence*. Goed afsluitbaar; goed verdedigbaar; met een wijd uitzicht over de hele omgeving en *last but not least* vanuit de verte gemakkelijk door de vreemde troepen te herkennen en terug te vinden. Het commandocentrum is in de kerk gevestigd. Op het Loegh rondom de Poaterbörg hebben groepen soldaten hun kampementen opgeslagen. Kerk en Poaterbörg zelf zijn verlaten. Na de vlucht van zijn schapen heeft namelijk ook de herder de benen genomen. Als calvinistisch predikant heeft Michael Joachinus Borgesius weinig goeds te verwachten van de komende horden, merendeels bestaand uit ‘ruige roomse rakkers’. Kort vóór of na zijn vlucht blijkt hij een beroep te hebben aangenomen naar ’t Zandt.

Opvolger in de bewoning van de pastorie in Onstwedde is nu de Munsterse legerleiding ter plaatse.

Nu zou het voor beantwoording van een prangende vraag interessant zijn de naam te kennen van de ter plekke bevelvoerende officier: Meinertshagen? Ramsdorf? von Nitsow? Wolfframsdorff? In het Munsterse Staatsarchief moet nog een reeks brieven aanwezig zijn van officieren die in deze omgeving bevelvoerden. Een onderzoek in die reeks zal misschien meer licht kunnen werpen op de bezetting van Onstwedde. Zelf zie ik geen kans, dat onderzoek nog te verichten (*Vita brevis*).

Op 7 september, dus een week na de bevrijding van de stad Groningen, zendt Rabenhaupt

(“de kapitein geweldige”) zijn kolonel Jorman met 2000 man voet- en paardenvolk naar het nog onder de bezetting zuchtende oosten. Jorman valt daar meteen aan op de versterkte vesting Winschoten, die na een harde strijd van een dag en een nacht in zijn handen is. Aan Munsterse zijde vallen meer dan 300 doden. In de opvolgende dagen worden ook de Bruggeschans en Winschoterzijl veroverd, maar dan is de vaart er uit. Eerst moet Winschoten versterkt worden. Jorman krijgt verlof om de ingezetenen van het Oldambt en de ernaast gelegen

dorpen aan de zuidzijde van het Damsterdiep te dwingen tot arbeid aan de fortificatie. Rabenhaupt wil om Oost-Groningen te heroveren, de vesting Winschoten tot uitgangspunt ontwikkelen. Maar dan volgt er weer een grote tegenvaller: vanuit het hoofdkwartier in Bodegraven eist de Prins van Oranje Jorman met zijn mannen op voor de verdediging van Amsterdam en omgeving. Na veel protest uit het noorden vertrekt Jorman c.s. omstreeks 25 september. In het oosten wordt hij vervangen door kolonel Eijbergen. De last van de bezetting blijft daardoor nog langer drukken op het zo zwaar getroffen Westerwolde, want Eijbergen moet de klus nu klaren met veel minder mensen. Bovendien heeft Bernhard van Galen een plan

Rabenhaupt: "De Kapitein Geweldige", bevrijder van Westerwolde, 7 september tot 27 oktober 1672

beraamd om nog voor het invallen van de winter een tegenaanval te ondernemen. Maar op 27 oktober lijkt het einde in zicht: Rabenhaupt en overste Grubben, de commandant van Oudeschans, ondertekenen in Ulsda de capitulatievoorwaarden voor geheel Oost-Groningen met uitzondering van Langakkerschans. De dappere verdedigers van de Oudeschans wordt toegestaan met vliegende vaandels en slaande trom naar Coevorden af te marcheren via Winschoten en Groningen, waar ze veel bekijks hadden. En daarmee is Onstwedde eindelijk weer vrij van vreemde troepen, die overigens wel bij hun vertrek "als dank voor 't aangenaam verpozen" in het dorp een zevental door hen verwoeste huizen hebben achtergelaten. Onstwedde herademt. De vluchtelingen keren terug; vrouwen en kinderen zijn weer veilig; de opnieuw verlaten Poaterbörg is zwaar gehavend achtergebleven. De herbouw gaat beginnen.

Op 30 januari 1673 houdt een nieuwe predikant zijn intredeprek. Het is de kort voor de oorlog in Groningen afgestudeerde Everwinus Adolphus Molanus, dominees-zoon uit Sellingen, gehuwd met Geertruid Fledderus uit Assen. Het paar vestigt zich in de inderhaast wat opgeknapte pastorie, de Poaterbörg. Maar Molanus wil meer, hij wil naast het ambt van predikant een boerenbedrijf uitoefenen en daartoe is de Poaterbörg met moestuin bij lange na niet toereikend. In overleg met de kerkvoogdij krijgt hij een groot deel van de laaggelegen kerkenlanden ten oosten van de kerkhof te zijner beschikking. Daarop ontstaat een nieuwe pastorie, een schuur, een stal en een uitgebreid 'hoyland'. In welk jaar de nieuwe pastorie gebouwd is en in welk jaar de verhuizing van het domineesgezien heeft plaatsgehad, is niet meer te achterhalen. Gezien het wooncomfort in de afgetakelde Poaterbörg zal dat wel voor de geboorte van hun eerste kind, Adolphus, zijn geweest, dus voor 1676. De kerkvoogden verkopen de oude pastorie vermoedelijk aan een zekere Geert Jans, die gehuwd is met Geeske Hendricks, want in 1708 blijkt hun zoon Roelf Geerts (in 1695 gehuwd met Fenne Wessels uit Carspel Holte) op de Poaterbörg te wonen. In de nieuwe pastorie wordt in 1683 Christina geboren en in 1685 ziet Ernestus er het le-

venslicht. Als vader Everwinus de zaken zowel thuis als op zijn werk en in zijn bedrijf enigszins op orde heeft, begint hij eindelijk aan het systematisch vastleggen van kerkelijke administratieve gegevens. Het eerste doopboek van Onstwedde begint op '24 Marty 1690'.

De kerkvoogdij is inmiddels de grote uitgaven van de jaren 1672 tot 1675 te bovengekomen en de heren beginnen te denken over nieuwe bouwplannen. De verhuizing heeft de dominee namelijk wel een ruimere woning en een betere situatie voor zijn veehouderij opgeleverd, maar ten opzichte van zijn werk in de kerk ligt de nieuwe pastorie veel minder gunstig. De enige manier om in de kerk te komen is nog steeds de in 1500 zo onpraktisch geprojecteerde toegangsdeur in de zuidgevel bij de toren (zie ons artikel van december 2003, pag. 83, 2^e kolom). Als de predikant naar de kerk wil gaan, moet hij eerst naar de oude Poaterbörg wandelen om vandaar via de brug en over het kerkhof achter de kerk die enige toegangsdeur te bereiken. Een voettocht die Everwinus dikwijls meerdere malen per dag moet maken, ook bij slecht weer. Mede daarom groeit het plan om de hermetisch gesloten noordgevel toc maar te doorbreken en dan op een plek die zo gunstig mogelijk gelegen is voor beide, zowel voor de dominee als voor de kerkgangers. Ter bestrijding van de ijzige noordenwinden zal voor de nieuwe deur een tochtportaal worden gebouwd. En zo gaat dus de definitieve verlating van de Poaterbörg aanleiding worden tot verbetering en verfraaiing van het kerkgebouw.

Maar, vóór het werk klaar is (er moet ook veel aan onderhoud van kerk en toren gebeuren), overlijdt dominee Everwinus Molanus in 1711. Volgens een gedenksteen is de verbouwing van kerk en toren, inclusief het tochtportaal, in 1713 afgerond.

Met Everwinus is de laatste 'Poater' uit de 'Börg' verdwenen. Nu men ook de hoofdroute naar de kerk verlegd heeft, is de Poaterbörg, die eens een belangrijk deel uitmaakte van het geestelijk en cultureel centrum van Onstwedde, gereduceerd tot een oud, wat afgelegen woonhuis bij de kerk. Een paar eeuwen na die secularisatie staat de oeroude Poaterbörg op instorten. In 1847 vindt herbouw plaats, maar in 1956 gaat de

Poaterbörg definitief door brand ten onder. Maar met zijn ondergang heeft hij als wijlen Simson toch nog voor een verrassing gezorgd: Bij het opruimen van het puin vindt men onder oude vloertegels een grote hoeveelheid Zuid-Nederlandse munten, geslagen tussen 1630 en 1665.

De heer Wegman beschreef die verrassing in ons tijdschrift van maart 1990; een knap stukje recherchewerk! Wij van onze kant beloofden in december 2001 te trachten de door Wegman opgeworpen vragen betreffende de Poaterbörg te beantwoorden. De laatste, nog onbeantwoorde vraag was: "Wie heeft het geld onder de Poaterbörg verborgen?"

Hoewel wij de naam van de dader helaas niet hebben kunnen achterhalen, weten wij nu toch wel dat hij een officier van Bommen Berend is geweest en dat de tussen 15 juli en 1 november 1672 verborgen munten afkomstig zijn uit de in de Devolutie oorlog door Frankrijk geannexeerde Zuid-Nederlandse gebieden.

Toen Lodewijk XIV bij de vrede van Aken in 1668 een aantal rijke Zuid-Nederlandse steden de zijne mocht weten, kreeg hij namelijk de beschikking over een gigantische hoeveelheid, door de geannexeerde Zuid-Nederlandse bevolking in te ruilen muntgeld.

Met dat, voor hem waardeloze geld, heeft hij in 1672 de bisschoppen van Munster en Keulen royaal voor hun schurkenstreken kunnen subsidiëren. En zo kregen de legers van beide heren naast toestemming om te roven en te plunderen, soldij uitbetaald in, ook in Noord-Nederland gangbare, Zuid-Nederlandse munten.

Met het puinruimen zijn wij aan het einde gekomen van onze studie over het verleden van de Onstwedder Poaterbörg. Wij hebben er met plezier aan gewerkt en danken de heer Wegman voor diens in 1990 gelanceerde uitdaging.

Wie kent...

De voorouders van Hindrik Jans en van Annigje (Anke) Alberts

Pia Scheper

Af en toe spreek ik de heer Jan Kuiper uit Emmen. Al jaren komt ons gesprek uit op "heb jij de voorouders van Hindrik Jans (van de Walster) en Annigje Alberts (van Onstwedde) al gevonden?" Maar telkens weer blijkt dat we geen van beide iets onweerlegbaars hebben kunnen vinden. Daarom leggen we nu deze vraag aan u voor, in de hoop dat u ons verder kunt helpen.

Het nageslacht van dit gezin heb ik grotendeels uitgezocht tot 1900, maar aangezien de meeste nazaten in Drenthe terecht zijn gekomen is het niet iets om in dit tijdschrift te publiceren. Uiteraard is het voor geïnteresseerde leden bij mij op te vragen.

Onderstaande gegevens zijn gevonden in de DTB's die beschikbaar zijn in het archief van onze vereniging in het SHC te Stadskanaal en in het gemeentearchief in Emmen.

I.1 HINDRIK JANS, begraven op 03-06-1786 te Roswinkel, "in de wandel genaamt Bonte Hindrik", "wonende in 't Bonte huis"

Gehuwd op 16-03-1755 te Roswinkel. "Hindrik Jans, van de Walster en Anke Alberts, van Onstwedde" met **ANNIGJE ALBERTS** (Anke Alberts).

Uit dit huwelijk:

1. **Wupke Hindriks**¹, gedoopt op 25-11-1755 te Roswinkel, overleden op

¹ Nageslacht met de namen Tewes, Oevermans, Oving, Teeuws, Oortwijn, Strating, Diemer, Nijhof, Christiaans

12-01-1822 te Emmen op 66-jarige leeftijd.

Ondertrouwd op 17-03-1782 te Emmen, gehuwd op 26-jarige leeftijd op 21-04-1782 te Emmen met Lambert Tewis, 22 jaar oud, weever, gedoopt op 10-02-1760 te Emmen, overleden op 04-08-1840 te Emmen op 80-jarige leeftijd, zoon van Hindrik Lambers en Lammegien Teuws.

2. **Janna Hindriks**¹, gedoopt op 23-12-1757 te Roswinkel, begraven op 05-02-1799 te Roswinkel.

Gehuwd op 23-jarige leeftijd op 29-04-1781 te Roswinkel met **Jan Roelofs Hoving**, meijer op Sweers²

3. **Roelfien Hindriks**³, geboren op 11-10-1759 te Roswinkel, gedoopt op 14-10-1759 te Roswinkel, overleden op 26-04-1816 op 56-jarige leeftijd.

Gehuwd op 39-jarige leeftijd op 02-05-1799 te Roswinkel met **Berend Geerts Kuper**, 29 jaar oud, kleermaker, gedoopt op 11-03-1770 te Roswinkel, overleden op 01-03-1826 te Roswinkel, Emmen op 55-jarige leeftijd, zoon van Geert Berends (Geert Berends Kuiper), meester Kuiper, en Annigje Harms.

4. **Lute Hindriks Kuipers**⁴, gedoopt op 16-05-1762 te Roswinkel, overleden op 20-12-1836 te Emmen op 74-jarige leeftijd.

Ondertrouwd op 26-03-1791 te Emmen, gehuwd op 28-jarige leeftijd op 08-05-1791 te Emmen met **Jantien Hugoos**⁵ (ook genaamd Kroeze, Kroe-

zen), 30 jaar oud, gedoopt op 18-01-1761 te Emmen, dochter van Hugo Loekes en Annegien Andries.

5. **kind Hindriks**, mogelijk geboren ca. 1764 te Roswinkel, begraven op 15-10-1767 te Roswinkel.

6. **Jantijn Hindriks**⁶, gedoopt op 01-03-1767 te Roswinkel, begraven op 25-10-1796 te Roswinkel.

Gehuwd op 23-jarige leeftijd op 17-10-1790 te Roswinkel met Wubbe Joesten, 26 jaar oud, kleermaker, gedoopt op 18-12-1763 te Roswinkel, overleden op 21-01-1836 te Roswinkel, Emmen op 72-jarige leeftijd, zoon van Joest JANS en Hillechien Jans.

7. **Albertijn Hindriks**⁷, gedoopt op 13-05-1770 te Roswinkel.

<http://home.hetnet.nl/~homanfree/crui.htm> "Genealogie van Jan Cruisen"

⁶ Van haar geen nageslacht

⁷ Geen nadere gegevens. Maar mocht u wel iets weten, dan houden wij ons graag aanbevolen.

¹ Nageslacht met de namen Hoving, Vos, Pathuis, Potze (zie art. Jan Potze in Westerwolde), Weggemans, Rosies, Geerts, Bijlsma, Timpener, Brinks

² Mogelijk overleden op 15-5-1831 Roswinkel: Jan Roelofs Hoving * Roswinkel 8-5-1743, + Roswinkel 15-5-1831, zn van Roelof N.N. en N.N., gehuwd geweest met NN, overleden. Opmerking: Geboortedatum en leeftijd stemmen niet overeen. Zie overl.acte Emmen 16-5-1831 nr. 16, van Emmen.

³ Nageslacht met de namen Kuper, Gossen, Bijl, Lubbers, Rossing, Scholten

⁴ Nageslacht met de namen Kuiper, Kuper, Lubbi, Snijders, Nijenbanning, Jalvingh, Nijhof, ten Hoom, Kroeze, Naarding, Schiphouwer, Zoetebier, Buls, Zijnge, Meijering, Scheperkeuter, Kort, van der Schoot, Niks

⁵ Zie voor haar voorgeslacht de homepage van Hans Homan Free

Vragen

Dhr. Siepel heeft de volgende vragen:

- Wie kan mij helpen aan gegevens van de familie Siepel uit de veenkoloniën.
- Wie weet of er nog iemand bezig is met genealogie van de familie Siepel.
- Wie heeft informatie over Hindrik Jans Siepel (vader Jan Klaasens moeder Ate Jans)geboren 1755 en over de Partner van Hindrik Jans Siepel
- Wie heeft informatie over Ate Jans geboren ongeveer 1735 te Ommelandervijk (Groningen)

Reacties kunnen naar:

Jakob Siepel
Golfslag 48
9732 MC Groningen
e-mail: jakobsiepel@home.nl

Gebod, gebed en geloof

Het drieluik te Bourtange als voorbeeld van zeventiende-eeuwse protestantse kerkdecoratie in de Nederlandse Republiek

Herman Paul

De voornaamste bezienswaardigheid in het kerkje van Bourtange is het drieluik tegen de oostwand, waarop een aantal klassieke teksten uit de gereformeerde liturgie is aangebracht.¹ Lokaal is dit tekstbord interessant, omdat het een van de weinige voorwerpen is die herinneren aan het voormalige kerkgebouw, gesticht rond 1600 voor de garnizoenssoldaten van stadhouder Willem Lodewijk. Ook regionaal is het van belang, omdat borden als deze – met de tien geboden, het Onze Vader, de apostolische geloofsbelijdenis en twee bijbelwoorden met betrekking tot de sacramenten – in de provincie Groningen hoegenaamd niet voorkomen. In Leegkerk hangt een tiengebodenbord uit 1653 en een klein, zwart bord dat verband hield met de viering van het avondmaal. Als we de tekstdoeken in de Groningse Aa-kerk en het negentiende-eeuwse decaloogbord in Eenrum buiten beschouwing laten, zijn de tien geboden daarnaast alleen nog te zien in Midwolde, op een van de luiken van het zeventiende-eeuwse orgel aldaar.

Minder exclusief is het Bourtanger tekstbord in vergelijking met kerkdecoratie elders in Noordwest-Europa. Tiengebodenborden – al dan niet met toevoeging van het Onze Vader, de geloofsbelijdenis en/of avondmaalsteksten – kwamen in Nederlandse, Duitse en Engelse kerkgebouwen op grote schaal voor. Wat de Nederlandse Republiek betreft, was het merendeel van deze borden te vinden in Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en Utrecht. Alleen al in Zuid-Holland zijn nog tientallen exemplaren te bezichti-

Dhr. Paul met op de achtergrond het drieluik, onderwerp van deze lezing

gen. Friesland, met circa zeventien bewaard gebleven tiengebodenborden, is ooit omschreven als een ‘overgangsgebied’ tussen het rijk van borden voorziene Holland en het in dit opzicht nogal kale Noordoosten van ons land.²

Aan de hand van het exemplaar in Bourtange bespreek ik in dit artikel een aantal kenmerken en functies van tiengebodenborden in de Nederlandse Republiek. Ik sluit af met de hypothese dat het drieluik in Bourtange een voorbeeldfunctie had voor de regio Westerwolde.

² R. Steensma, “Lex speculum maledictionis”. De voorstelling van “wet en evangelie” in het Friese kerkinterieur van de 17de en 18de eeuw, *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 12 (1996) 56-81, aldaar 56.

¹ Dit artikel is een samenvatting van een lezing, gehouden te Bourtange op 19 juni 2004 voor deze vereniging.

Drieluik

Het meest in het oog springende kenmerk van het tekstbord in Bourtange is zijn eigenaardige vorm. Onwillekeurig doet het drieluik denken aan een altaarstuk. Verschillende auteurs menen daarom, dat het bord verwantschap vertoont met de 'tekstaltaren' die in enkele lutherse kerken in Oostfriesland bewaard zijn gebleven.¹ Als we het bord vergelijken met een *Schrift-Altar* als dat in de Ludgerikirche in Norden, valt inderdaad wel enige gelijkenis te ontwaren. Beide hebben de vorm van een drieluik en op beide zijn de tien geboden en de instellingswoorden van het avondmaal te lezen. Maar qua formaat hebben ze weinig gemeen, al was het maar omdat het middenpaneel van het Norder altaarstuk veel breder is dan de 66 centimeter die het Bourtanger middenstuk breed is. De geringe breedte van het exemplaar in Bourtange verraadt dat het bord nooit achter een altaar heeft gehangen. Overigens kwam ook in Groot-Brittannië een soort 'tekstaltaren' voor. 'In deze periode', schrijven George Addleshaw en Frederick Etchells over het zeventiende-eeuwse Anglicaanse kerkinterieur, 'hadden veruit de meeste retabels de vorm van een bord met de decaloog in het midden, de geloofsbelijdenis aan de ene kant en het Gebed des Heren aan de andere'.² Ook in Holland hingen drieluiken voorzien van 'gebod', 'gebed' en 'geloof', bijvoorbeeld in Poortugaal en (waarschijnlijk) in de Engels-episcopale kerk te Rotterdam.

Afbeeldingen

Minder opmerkelijk dan de vorm zijn de afbeeldingen op het Bourtanger bord. Op het middenpaneel zien we twee wetstafels, die als achtergrond voor de tien geboden die-

nen. Zulke wetstafels vinden we op vrijwel alle decaloogborden in de Nederlandse Republiek. Dikwijls worden deze tafels omlijst door andere verwijzingen naar de wetgeving: een portret van Mozes, bijvoorbeeld, al dan niet vergezeld van Aäron. Op een aantal vroege borden in Friesland vinden we de wetgeving op de Sinäi en de dans om het gouden kalf verbeeld.

De schilder in Bourtange koos evenwel voor soberheid. Boven de wetstafels bracht hij alleen een wolk aan, die herinnert aan de vorige wolk waarmee de Sinäi bedekt was toen Mozes aldaar de wetstafels ontving. Op een tiengebodenbord in Harlingen vinden we een vergelijkbare wolkpartij, met daarin het tetragrammaton, de vier Hebreeuwse letters van de Godsnaam JHWH. In Bourtange is de wolk gevuld met een citaat uit Deuteronomium 6, dat als inleiding tot de tien geboden fungeert: 'Hooft Isarel de Heer / onsen Godt Is een eenic / Heere.' De laatste afbeelding is een cartouche om het Onze Vader, in een stijl die dikwijls wordt aangeduid met de naam van Johannes Vredeman de Vries.

Teksten

Cornelis A. van Swigchem sprak ooit over het 'schriftplaatseninterieur' van de zeventiende-eeuwse gereformeerde kerkgebouwen.³ Het drieluik in Bourtange toont de bijbelteksten die in deze interieurs het meest frequent voorkwamen: de wet (Exodus 20), het Onze Vader (Mattheüs 6) en de woorden waarmee Jezus het avondmaal instelde (1 Korinthe 11). Net als de apostolische geloofsbelijdenis, op het linker zijpaneel, verwoordden deze teksten de kern van het geloof.

Typerend voor de gereformeerde visie op de tien geboden is de 'Somma des Wets', die volgt op het tiende gebod: 'O Israel ghy sult Godt uwen heren / lief hebben van gantzer herten van / gantzer sielen en uan alle uwer / Crachten. ghy sult uwen euen / naesten lief hebben alß useluen aen / dese twee geboden hanget de ganßhe / Wet ende propheeten.' Dit citaat uit Mattheüs 22 verraadt,

¹ Id., 'Protestantse tekstschilderingen in Groninger kerken', *Groninger Kerken* 17 (2000) 36-47, aldaar 37; Kees van der Ploeg, 'Schilderingen in Groninger kerken tijdens en na de Hervorming', in: Rolf-Jürgen Grote en Kees van der Ploeg (red.), *Muurschilderkunst in Nedersaksen, Bremen en Groningen. Vensters op het verleden. Opstellen* (z.p. 2001) 222-227, aldaar 225.

² G.W.O. Addleshaw en Frederick Etchells, *The architectural setting of Anglican worship. An inquiry into the arrangements for public worship in the Church of England from the Reformation to the present day* (London 1948) 158.

³ C.A. van Swigchem, *Een blik in de Nederlandse kerkgebouwen na de ingebruikneming voor de protestantse eredienst* (Den Haag 1970) 11.

dat de zeventiende-eeuwse gereformeerden geneigd waren de wet vanuit een nieuwtestamentisch gezichtspunt te lezen. Op veel Hollandse wetsborden blijkt dit ook uit aanhaling van bijbelteksten over Jezus' 'vervulling' van de wet (Johannes 1:17, Galaten 3:24).¹

Onderaan het linker zijpaneel staat een fragment uit Mattheüs 28: 'My is gegeuen / alle macht in hemmel en / op aerden daerom / gaet ende leert allen / volcken hen doopend / in naeme des uaeders / ende des soons ende / des heyligen Geestes / hen leerende onder / houden alles Wat / ick u beuoelen hebbe.' Hoewel deze tekst bekend staat als het 'zendingsbevel', zou ik haar, gelet op de symmetrie met de avondmaalsteksten op het rechter zijpaneel, liever opvatten als verwijzing naar de doop. Volgens de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1562) dienden doop en avondmaal ertoe, christenen in hun geloof 'te voeden en te onderhouden'. Dit maakt duidelijk waarom het Apostolicum en de bijbelteksten op de zijpanelen bij elkaar hoorden.

Volgens Regnerus Steensma zijn alle bijbelteksten op het drieluik afkomstig uit een variant van de Deux Aes-bijbel. Deze bijbelvertaling uit 1562 werd vele tientallen keren herdrukt, in allerlei varianten, zodat het niet eenvoudig vast te stellen is, op welke van deze versies de teksten in Bourtange gebaseerd zijn. Afgaand op woorden als 'Belt' en 'hemmel' en op het gebruik van de ß, zouden we kunnen denken aan een editie uit Oostfriesland.²

Herkomst

Hoe kwamen zulke tiengebodenborden nu in de kerk? De vroegste exemplaren, in de grote Hollandse stadskerken, werden (voor zover bekend) veelal vervaardigd in opdracht van het kerkbestuur. Voor latere pe-

rioden is het beeld diffuser, niet alleen omdat de variëteit in borden toenam, maar ook omdat particulieren bij de totstandkoming ervan betrokken raakten. Tiengebodenborden als die in Nieuwaal, Hei- en Boeicop, Noordeloos en Giessen-Nieuwkerk werden geschonken door lokale welgestelden. In Friesland moet de adel een rol hebben gespeeld. Oudeschild kreeg een exemplaar van de Zaanse schipper Richard Robert van Glaske. In een enkel geval werd een bord door een andere gemeente cadeau gedaan. Zo kregen de gereformeerden in Willemstad in 1607 een wetsbord van hun geloofsgenoten in Dordrecht.

Functies

Welke functies zou zo'n tiengebodenbord gehad kunnen hebben? Joséphine Weegink-Schijve spreekt van een 'duidelijke catechetische, onderwijzende bedoeling': een tiengebodenbord beoogde kerkgangers de wet in te prenten.³ Dit kan echter niet de voornaamste functie zijn geweest. In dat geval zouden de synodale vergaderingen zich wel over de borden hebben uitgesproken.⁴ Ook lag de alfabetiseringsgraad dermate laag – rond 1600 was niet meer dan circa de helft van de Nederlandse bevolking in staat een handtekening te zetten – dat maar weinig mensen een tiengebodenbord konden ontcijferen.

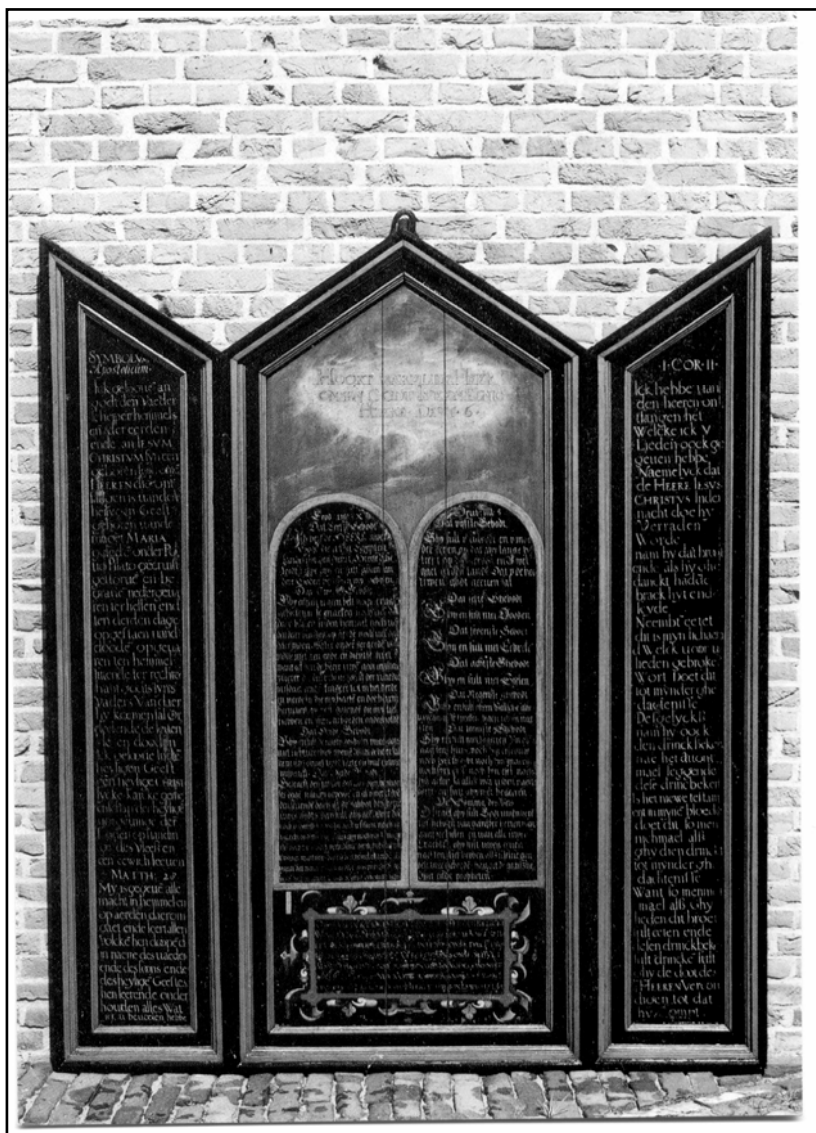
³ Joséphine Weegink-Schijve, 'Kerkinterieur voor en na de Reformatie, geïllustreerd aan de hand van drie Groninger stadskerken', in: G. van Halsema Thzn., Jos M.M. Hermans en F.R.J. Knetsch (red.), *Geloven in Groningen. Capita selecta uit de geloofsgeschiedenis van een stad* (Kampen 1990) 57-72, aldaar 68.

⁴ Deze vergaderingen spraken zich gedetailleerd uit over de liturgie en over de vorming van gemeentelieden. Ze gaven ook voorschriften voor het gebruik van andere borden en tekstdecoraties. Jan R. Luth, 'Daer wert om 't seerste uytgekreten...' *Bijdragen tot een geschiedenis van de gemeentezang in het Nederlandse gereformeerde protestantisme ±1550-±1852* (Kampen 1986) 55-56, 82; C.A. van Swigchem, T. Brouwer en W. van Os, *Een huis voor het Woord. Het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900* (s-Gravenhage/Zeist 1984) 131.

¹ Vgl. id., 'Een goed regiment'. *Het burgerlijke element in het vroege gereformeerde kerkinterieur* (s-Gravenhage 1988) 15; Steensma, "Lex speculum maledictionis", 58-64.

² Id., 'Protestantse tekstschilderingen', 37.

Klaas-Willem de Jong wijst op de *usus politicus* (het burgerlijk gebruik) van de tien geboden. 'In een tijd waarin het kerkgebouw tot het publieke en openbare terrein behoorde', schrijft hij, 'waren de tien gebodenborden een voorbeeld van deze functie. Deze borden herinnerden aan de grondslag van de samenleving.¹ Ten gunste van deze hypothese pleit dat dubbelzijdig beschilderde tekstborden – geplaatst op het koorhek – aan de koorzijde vaak van avondmaalsteksten waren voorzien, terwijl de wet was aangebracht op de zijde die zichtbaar was vanuit het schip. Dit lijkt te corresponderen met de beslotenheid van het koor, gebruikt als avondmaalsruimte, en het openbare karakter van het schip. Voor zover wetsborden van aanvullende bijbeltek-

sten werden voorzien, verwezen deze teksten echter nooit naar het publieke leven. Ook moeten we de publieke functie van het gemiddelde kerkgebouw niet overdrijven: bronnen die berichten over doordeweekse handel en orgelconcerten hebben bijna allemaal betrekking op stadskerken, niet op kleine bedehuizen als die in Bourtange. Belangrijker was de decoratieve functie van de tiengebodenborden. Paul Rem stelt terecht dat de gereformeerden met hun tiengebodenborden een 'eigen variant' ontwikkelden op kerkdecoraties die zij erfden uit de voorreformatorische periode.² In kerkge-

bouwen die de gereformeerden van rooms-katholieken overnamen, werden tekstborden vaak op plaatsen opgehangen waar voorheen een middeleeuwse decoratie zichtbaar was geweest. 'Het ligt voor de hand te veronderstellen dat ze in de oude kerken, waar zoveel schatten uit verdwenen waren, moesten dienen om open plaatsen op te vullen op een door protestanten zinvol geachte wijze.³ In sommige gevallen was sprake van continuïteit in materiaal. Zo zijn op het tekstbord in de Leidse Pieterskerk nog wijdingskruisen zichtbaar, die herinneren aan de voorreformatorische tijd.

¹ Klaas-Willem de Jong, 'De tien woorden in het Dienstboek', *Lectiones* 5 (2002) 25-36, geciteerd naar <<http://home.planet.nl/~kwjw/publicaties/pub/publect5-10woord.html>> (geraadpleegd 10 juni 2004).

² Paul Henk Rem, 'Het interieur van de Grote Kerk van Dordrecht en van de Laurenskerk van Rotterdam van

1572 tot omstreeks 1625. Bijdrage tot de kennis van het kerkinterieur van de Nederlands-gereformeerden in de eerste halve eeuw na de erkenning van hun gezindte als publieke kerk' (diss. VU Amsterdam 1998) 170.

³ Van Swigchem, Brouwer en Van Os, *Huis voor het Woord*, 269.

Het mooiste argument voor Rems hypothese wordt geleverd door een decaloogbord als dat in Dirksland, dat op de achterzijde een fragment uit Psalm 2 vertoont: ‘Kvst den Sone dat hy / niet en toorne ende ghy om- / comet op den wege...’ Het is moeilijk hierin geen toespeling te vermoeden op de voorstelling van Christoforus, die in de late Middeleeuwen zichtbaar was op het muurvlak boven het bord. Ook Christoforus werd immers geacht bescherming te bieden tegen dodelijke ongelukken ‘op den wege’. Daarom concludeert Wout Oosterhof mijns inziens terecht, dat tekstborden vaak ‘in grote trekken hetzelfde verhaal’ vertellen als de decoraties die zij vervingen.¹ Borden die door particulieren werden geschonken, hadden nog een vierde functie. Onmiskenbaar dienden deze exemplaren – voorzien van namen, initialen en/of wapenschilden – ook ter meerdere eer en glorie van hun schenkers.

Willem Lodewijk

Het drieluik in Bourtange zou zelfs een vijfde functie gehad kunnen hebben. De volksmond zegt dat het bord in 1611 – het jaartal op het middenpaneel – geschonken werd door stadhouder Willem Lodewijk. Hoewel er geen bronnen bekend zijn die dit staven, is het niet ondenkbaar dat Willem Lodewijk als beschermheer van de gereformeerde religie in de noordelijke provincies² zo’n bord aan zijn garnizoenskerk cadeau deed.³ Rond 1611 bemoeide hij zich inten-

sief met het kerkelijk leven in de vesting, zoals blijkt uit de correspondentie die voorafging aan de benoeming van ds. Johannes Nicasius.⁴

Bovendien kreeg Willem Lodewijk vanuit de Groningse synode herhaaldelijk bericht over de ‘bedroveden thostandt der gemeente van Westerwoldingerlandt’, zoals de classis Oldambt het in 1610 formuleerde. In 1604 was al vastgesteld ‘...dat noch ijn Westerwoldingerlande ijn de megesten kercken die altaren und ock sacramentshüsen sthaen, wärdorch nit wenig superstition ijn der simplen luiden herten ijs blivende.’⁵

Zou de stadhouder in Bourtange een model hebben willen presenteren van een goed gereformeerd kerkinterieur? Zou hij gehoopt hebben dat de voorheen rooms-katholieke gemeenten in de regio een voorbeeld zouden nemen aan het interieur van de nieuwgebouwde kerk in Bourtange? In ieder geval maakte het tiengebodenbord duidelijk, dat ‘gebod’, ‘gebed’ en ‘geloof’ de kernwoorden waren van de religie die Willem Lodewijk in Westerwolde wilde bevorderen.

Geschiedenis van de opkomst der Kerkhervorming in de provincie Groningen (Groningen 1821) 326, 361-362, 368-369.

⁴ RA Drenthe, Fries stadhouderlijk archief betreffende Drenthe, inv.nr. 11, brief van Christophorus Reussner d.d. 16 januari 1612 en brief aan Johannes Nicasius d.d. 11 september 1612. Vgl. de brief van Gualtherus Moeringius d.d. 1 september 1612 en die aan Bernardus Fullenius d.d. 11 september 1612.

⁵ *Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620* VII. *Groningen 1595-1620*, ed. J. Reitsma en S.D. van Veen (Groningen 1898) 180, 86.

¹ Herman Paul, *De hervormde kerk te Dirksland. Enkele historische gegevens* (Dirksland 1997) 7; Wout Oosterhof, *Niet door stomme beelden. Het beeldenverbod in de hervormde traditie* (Gorinchem 1991) 44.

² W. Bergsma, ‘Willem Lodewijk en het Leeuwarder hofleven’, *It Beaken* 60 (1998) 191-256, aldaar 197-198, 226.

³ Over de invloed van het Bourtanger predikantencorps valt slechts te speculeren. Zo is het niet ondenkbaar, dat de spelling van de teksten op het bord verband hield met de Duitse afkomst van ds. Christophorus Reussner, die in 1611 te Bourtange stond. Ds. Nicasius moet (als afgevaardigde naar diverse Hollandse synodes) een aantal stadskerken in het westen van de Republiek gezien hebben. Hij werd echter pas in 1613, twee jaar na de vervaardiging van het drieluik, in Bourtange bevestigd. Vgl. Heino Hermannus Brucherus,

Waar bist doe aine van?

32 Lubbert Jans * ca. 1712 † 1760 X Oostwold 11 jun 1743	34 Jan Harmens Haken * Nieuw Beerta 1720/1726 † na jul 1763 X 11 feb 1759	36 Wolter Warffemius * Groningen 24 nov 1728 X Groningen 10 jun 1756	38 Harmen Jans Cranenberg ~ Noordbroek 3 jun 1731 † Scheemda 6 jan 1791 X Scheemda 21 jan 1753	40 Jezaïas Jans Schoonbeek dagloner ~ Gasselternijveen 7 mei 1758 † Veendam 19 dec 1827 X Veendam 22 sep 1782	42 Tjark Engberts Spinder * Veendam ca. 1760 X 1 jan 1788	44 Adolf Boeles Steen * Bellingwolde 2 feb 1758 † voor 1797 X Bellingwolde 11 okt 1789	46 Willem Jans Haarsema * 19 sep 1749 † Oude Pekela 4 okt 1826 X Oude Pekela 14 aug 1782
33 Antje Jans * ca. 1723 † 1782	35 Woltje Jochems ~ Nieuw Beerta 1 jul 1731	37 Aldegunda van Essen ~ Groningen 6 okt 1728 † ca. 1779	39 Anna Haijkens * 30 mei 1726 † Scheemda 23 apr 1809	41 Trijntje Harms Wierveld ~ Veendam 9 sep 1756 † Veendam 12 okt 1810	43 Geesjen Alberts ~ Nwe Pekela 30 apr 1764	45 Antje Hanssens ~ Wymeer 10 mei 1763 † Bellingwolde 11 okt 1845	47 Egbertje Roelfs Eppinga ~ Noordwolde 8 mei 1755 † Oude Pekela 4 mrt 1837
16 Jan Lubberts Nieland * Nieuw Beerta 25 jul 1756 † Beerta 18 feb 1797 X Nieuw Beerta 21 jan 1777	17 Heike Jans Haken * Nieuw Beerta 4 nov 1759 † Beerta 2 apr 1809	18 Antonie Jozefus Warffemius ~ Groningen 21 nov 1759 † Nieuweschans 1 feb 1841 X Nieuweschans 27 jun 1790	19 Elsien Harms Kranenborg * Scheemda 4 jun 1763 † Nieuweschans 20 jan 1833 X Nieuweschans 27 jun 1790	20 Harm Jezaïas Schoonbeek inlandse kramer ~ Veendam 1 feb 1789 † Gasselte 30 aug 1846 X Veendam 23 apr 1809	21 Hilligje Tjarks Spinder * Nwe Pekela 21 aug 1790 † Oude Pekela 17 jul 1868 X Oude Pekela 16 jul 1814	22 Boele Adolfs Steen ~ Bellingwolde 22 aug 1790 † Nieuweschans 13 aug 1826 X Oude Pekela 16 jul 1814	23 Aaltje Willems Haarsema * Oude Pekela 2 dec 1787 † Nieuweschans 22 aug 1826 X Oude Pekela 16 jul 1814
8 Lubbert Jans Nieland * Nieuw Beerta 9 jan 1785 † Nieuweschans 16 jan 1843 X Nieuweschans 31 mrt 1815	9 Anna Antonies Warffemius * Nieuweschans 2 mrt 1796 † Nieuweschans 19 apr 1880 X Oude Pekela 23 nov 1841	10 Tjark Harms Schoonbeek * Amsterdam 2 jan 1815 † Noordzee ca. 20 sep 1846 X Oude Pekela 23 nov 1841	11 Antje Boeles Steen * Oude Pekela 27 sep 1815 † Oude Pekela 11 feb 1902 X Oude Pekela 23 nov 1841				
4 Lubbertus Lubberts Nieland * Nieuweschans 13 aug 1836 † Oude Pekela 8 feb 1900 X Oude Pekela 21 dec 1865	5 Aaltje Tjarks Schoonbeek * Oude Pekela 12 okt 1844 † Oude Pekela 4 jun 1930 X Oude Pekela 21 dec 1865						
2 Jan Nieland * Oude Pekela 25 mei 1882 † Uithuizen 27 mei 1947 X Stadskanaal (gem. Wildervank)							
Lubbertus Tjarko Willem Haarsema * Stadskanaal 23 jul 1930 X Wageningen 24 okt 1959 met Maria Trijntje Ritzema							

Kwartierstaat van L.T.W.H. Nieland (lidnummer 01397)

48 Jan Tiessen * Veendam 11 apr 1732 X Veendam 14 sep 1760	50 Roelf Harms * Veendam 14 okt 1753 † Borger- compagnie 13 mei 1820 X Veendam 2 jun 1773	52 Roelf Wichers * Veendam ca. 1738 X Veendam 4 jan 1767	54 Willem Arents * Veendam X 17 feb 1764	56 Willem Febes Landlust ~ Windeweer 7 jan 1753 † de Kijl 5 okt 1835 X Windeweer 12 mei 1782	58 Gerrit Geerts Kruizinga ~ Veendam 20 okt 1754 † Veendam 11 dec 1829 X Veendam 4 apr 1786	60 Christiaan Abrahams Stukje * Sappemeer ca. 1760 † 1795 X Hoogezand 19 aug 1785	62 = 56 X
49 Stijntje Eilderts * Veendam 29 apr 1731 † Veendam 25 sep 1809	51 Elsje Christiaans Leenders * Kalkwijk * ca. 1745 † Veendam 8 mei 1821	53 Grietje Jans * Nieuwe Pekela	55 Hillechien Jans * Veendam	57 Swaantje Tekes Kroeze ~ Windeweer 18 apr 1756 † de Lula ca. 1802	59 Teiske Bronts Halsema ~ Delfzijl 9 jul 1769 † Veendam 12 jan 1817	61 Wypke Wybes * Hoogezand 1763 † 24 jun 1819	63 = 57
24 Hendrik Jans Kunst * Veendam 12 mrt 1769 † Veendam 9 aug 1826 X Veendam 18 mei 1803	25 Elsien Roelfs Jager * Veendam 27 aug 1778 † Veendam 28 okt 1858	26 Jan Roelfs de Graaf ~ Veendam 6 okt 1771 † Veendam voor 1807 X Veendam 19 nov 1797	27 Grietje Willems Boelen * Borger- compagnie 21 okt 1770 † Veendam 7 feb 1827	28 Teke Willems Landlust ~ Windeweer 19 mrt 1786 † Windeweer 31 mei 1830 X Hoogezand 8 dec 1812	29 Jantje Gerrits Kruizinga ~ Veendam 1 nov 1789 † Hoogezand 29 sep 1868 X Hoogezand 31 mei 1849	30 Christiaan Christiaans Stukje * Kalkwijk 1 dec 1795 † Hoogezand 11 jan 1875 X Hoogezand 12 mrt 1822	31 Leentje Willems Landlust ~ Windeweer 7 dec 1783 † Hoogezand 25 aug 1827
12 Roelf Hindriks Kunst * Veendam 16 jun 1805 † Nieuwe Pekela 24 nov 1881 X Veendam 3 mei 1830		13 Fennechien Jans de Graaf * Veendam 28 okt 1803 † Nieuwe Pekela 20 jan 1882		14 Willem Tekes Landlust * Hoogezand 4 mrt 1813 † Stadskanaal 21 apr 1896 X Hoogezand 31 mei 1849		15 Wiebina Christiaans Stukje * Hoogezand 4 aug 1823 † Stadskanaal 27 dec 1899	
6 Hindrik Roelfs Kunst * Nieuwe Pekela 30 okt 1837 † Nieuwe Pekela 29 apr 1902 X Nieuwe Pekela 20 apr 1882				7 Leentje Willems Landlust * Hoogezand 19 mrt 1854 † Nieuwe Pekela 20 jan 1894			
3 Wiebina Kunst * Nieuwe Pekela 12 sep 1891 † Leek 30 jul 1992 23 feb 1924							
1 Nieland * Wierhuizen (gem. Eenrum) 10 jan 1930							

Het arbeidersleven in vroegere jaren

G.L. Nobbe

Herinneringen

Hoe het destijds ging bij de landarbeiders in het landbouwgebied Veelerveen, het Hebrecht, Rbederveld, Loosterveen enz.

Huishoudens met veel kinderen. Minstens vijf, en veelal zo tussen de zeven en zeventien kinderen en soms nog meer. Er was veel kindersterfte en het gebeurde meer dan eens dat er wel twee of drie maal een Jan of een Trijntje werd geboren, totdat de laatste overleefde! Het was overall armoede troef. Het verstellen en stoppen van hemden, broeken, kousen en sokken ging zolang door totdat vanwege de rafels het niet meer te herstellen was. De landarbeiders, grondwerkers en verveners maakten lange dagen waarin zwaar werk verricht moest worden. Bijvoorbeeld tijdens de zaai- en oogstwerkzaamheden moesten er tientallen kilometers worden gelopen op klompen of de zogenaamde ‘landschoenen’ en laarzen.

Ploegen, cultiveren, eggen enz. gebeurde met paardenkracht, maar achter het materiaal liep de landarbeider hectare na hectare zijn werk te doen. Het inzaaien van granen, klaver, bieten, knollen en graszaden gebeurde met een zaaibak, het poten van de aardappelen met een pootschort. Lopen, lopen en nog eens lopen met een bak en een vracht voor je buik. Ook het kunstmeststrooien gebeurde met behulp van een zaaibak. Soms liepen er 2 of 3 arbeiders naast elkaar op de akker te strooien en ze konden dan een hele breedte in één loop behappen. Er werd in dit geval met ‘enkele worp’ gestrooid, dat wil zeggen dat

Zichten en rechterhand de kunstmest ophokken (ca. 1945) uitstrooide en zijn linkerhand liet rusten op de zaaibak. Een

‘dubbele worp’, dus met beide handen uitstrooien gebeurde als één arbeider de akker moest bezaaien. Allerlei soorten kunstmeststoffen werden gestrooid en bij alle soorten ging het om de hoofdelementen: Stikstof, Fosfor, Kali en Kalk. Daarnaast werden nog de sporenelementen gebruikt zoals: Magnesium, Mangaan, Koper enz. Het vervelendste strooiwerk was Kalizout! Ik herinner me nog dat mijn vader eens aan het eind van de middag thuis kwam, zijn werkbroek uit deed en moeder liet zien dat zijn linker zij helemaal rauw was geworden van de zoute kunstmest, die samen met het zweet het vel stuk had gemaakt, natuurlijk erg pijnlijk!. Na het schoonmaken werden de wonden met zalf ingesmeerd en afgedekt met verband. Het duurde lang voordat het genezen was. Veiligheidshandschoenen en dergelijke ARBO-zaken waren er nog niet. De kreet “griep d’r moar in mit de blode hand’n!” geeft wel weer hoe hard het leven was. Sterke kerels die zo vanaf hun 15^e jaar (en soms nog jonger) al waren begonnen met dit zware werk waren doorgaans op hun 50e versleten! Een enkele ‘overleefde’ het en bracht het tot een voor die tijd hoge leeftijd van 60 of 70 jaar. Kruipen moesten ze ook. Aardappelen rooien en na het gebukte werk van bieten rooien nog eens de afgestoken bieten op hopen zetten. Kruipen bij het wieden en het zogenaamde ‘op-één-zetten’ van de kleine bietenplantjes. En verder? Alles handmatig; maaien met de zeis,

zichten van het koren, het binden van de schoven en daarna ophokken. Afvoeren van de schoven gebeurde door ze met een 'schovensmietetertje' (een tweetand vork) op een landbouwwagen te deponeren. Boven op de wagen 'vleide' iemand de schoven zodanig dat ze met het vervoer naar de boerderij niet van de wagen zouden vallen. Met een 'pon nk' werd de lading op de wagen (soms hoger dan twee meter) vastgesnoerd en daarmee zat alles zo vast als een huis. Een 'pon nk' was een lang, dik stuk gevlochten touw dat over de met schoven opgetaste wagen werd gelegd, door een katrol getrokken en vervolgens door twee mannen werd vastgesnoerd. De rogge, haver, gerst en tarwe werd daarna op grote hopen neergezet op het erf van de boerderij, of gewoon op het land. De grote landbouwschuren werden ook gebruikt om de graanoogst te bergen. In de winter werd het graan gedorst. In voorgaande eeuwen gebeurde dat met dorsvlegels maar in de jaren '20 van de 20e eeuw was men begonnen met dorsmachines, aanvankelijk aangedreven door een stoommachine, later in de jaren dertig met dieselmotoren (tractoren).

Na de tweede wereldoorlog kwamen de maaidorsers (combines) en werd het koren gemaaid, het graan opgevangen en meteen afgevoerd naar de fabriek. Ook het rooien van aardappelen en bieten ging in die tijd over van hand- naar machinewerk. Na het oogsten werd de oogst meteen zoveel mogelijk naar de fabriek gebracht, of het werd nog bewaard om later (op afroep) te worden afgeleverd. Maar 'tussen Napoleon en Hitler' was de oogst voor 90% handwerk, samen met ossen en paarden als trekkrachten.

Er was wel wat verschil in sociale omstandigheden onder de arbeiders. Sommige gezinnen hadden het erg slecht. In overmatig drankgebruik zochten sommigen hun troost in de miserabele omstandigheden, waardoor het nog slechter ging en de gezinnen er onderdoor gingen. Sommige arbeiders waren wat 'klefferder' zoals men zei. Deze lieden gingen op een andere manier om met hun lichaamskrachten, met hun inkomsten en zochten werk dat financieel iets meer opleverde. Zij werden dan meestal

'eerste arbeider' en hadden een vaste betrekking bij de boeren of veenbazen. Ze leerden wat bij in de landbouwmechanisatie of werden bij de ontginningen 'stokloper' (iemand die met een meetstok de te ontginnen 'putten' uitzette. Hij was het ook die het verrichte dagwerk van de arbeiders opmat voor uitbetaling) of 'uitzetter/landmeter'. Bij geen enkele arbeider was er geld. Het loon dat men kreeg van de boer of van een vervenings- of ontginningsbedrijf was, zoals men vaak zei: "Teveel om van dood te gaan en te weinig om van te leven!" Verhongerden deed er bijna niemand, maar iets extra's was er vaak niet bij.

Adrillen

Steevast werd en wordt op de eerste maandag van november de 'Adrilntjemaarkt' (Allerheiligenmarkt) in Winschoten bezocht die al vanaf 1828 bestaat. Met paard en wagen, later met de fiets of met de tram 'Ol Graitje' (Oostgroninger Spoorwegmaatschappij; begonnen in 1915 en in 1948 beëindigd). De bevolking van heel Oost-Groningen wist (en weet) dan de weg te vinden. Er zijn veel verhalen over dat men in alle vroegte vertrok naar Winschoten. Meteen na aankomst op de markt werd er vis gekocht: " 'n Haile matte vol bukk'ns, zolheerns, makreel en zukswat aal" Verder werd er de hele dag over de markt gesjouwd en als men tegen vijf uur weer met de tram naar huis ging, dan werd, thuis gekomen, de meegebrachte vis meteen verorberd.

Vroeger leerden de kinderen op de openbare lagere school nogal wat liedjes over geloof en leven, over de jaargetijden en over de geschiedenis. Mijn moeder, die in de jaren 1913-1919 naar de lagere school ging; eerst in Vriescheloo (d' Olle Witte Schoule), bij meester Winterwerp en Juffrouw Halm en daarna in de Veelerveenster Vennen bij meester Poppema en juffrouw Bekkering, heeft er veel onthouden. Een ervan ging over 'Adrilntje':

Adrill n,
Winter aan de wilg n
Ies in de sloot
't Zwien mout dood

'n Slim gegier
Dèn schoon en schier
Kinder de pinkies
Oal n de binkies
November brengt van aal's
d'Aine wat moois
d' aander wat maals
Pachtmoand veur pacht en termien
Slachtmoand veur knien en veur zwien

Thuis

Wij woonden tussen 1941 en 1961 in de Vlagtwedder Polder. Vader werkte bij de gebroeders Smid op de eerste boerderij in het Hebrecht.

Hebrecht
ca. 1925

Mijn oudste broer (geboren in 1938), mijn zus (1941) en ik (1940) moesten in de jaren na de oorlog (1946-1954) in de zomer en in de herfst vader helpen met allerlei landwerk. Het binden en ophokken van korenschoven bijvoorbeeld.

De akkers waren ongeveer 500 meter lang. Pas als je terug was stond een fles koude thee te wachten met een 'stoetje'. We gingen aardappelen rooien, vader twee rijen en wij aan weerskanten van hem één rij met ieder een 'wenen korf' (korf, gemaakt van wilgentenen). Daarna bieten rooien tot halverwege november, waarbij we soms koude vingers kregen als we in de vroege morgen met de gevolgen van de nachtvorst werden geconfronteerd. Bij koude, regen of een te strakke wind werd er geschuift onder een eg, die schuin werd opgezet en gesteund werd door twee drietand vorken of palen van de hooioppers. We werkten ongeveer een ki-

lometer van huis. Tegen de middag gingen we telkens kijken of moeder al een wit laken op de heg had gelegd. Dit was het teken dat mijn broer of ik op de fiets naar huis moesten om een blauw akertje met stampot aardappelen te halen, die we vervolgens samen met wat boterhammen gingen verorberen onder het 'schuiltje'. De wind waaide zandkorreltjes en blaadjes in ons eten, maar dat hinderde niet. Handen werden niet gewassen. Men zei dan: "Zaand schuurt de moage." Als het erg warm was gingen we met z'n allen na het werk zwemmen in de 'wieke'. Zwembroek? Welnee; zó in het water.

Vele tientallen arbeidersgezinnen werkten er in het Hebrecht, Rhederveld en de andere landbouwgebieden in Westerwolde. Des te groter gezin, des te meer werkers, des te meer inkomsten. Vader ontving van de boer elke week circa vijftig gulden. Als de oogstcampagne na twee maanden was afgelopen ontving hij nog een narekening die soms wel drie- of

vierhonderd gulden bedroeg! Dat was een dan een extraatje voor de kosten van de naderende winter. Eind november gingen we een avond mee naar de winkelweek in Vlagtwedde. Er werd dan wat gekocht van het extra geld dat verdiend was in de oogsttijd.

Moeder kocht lappen stof voor het maken van winterkledij. Ze was gediplomeerd costumiëre en had haar diploma in 1927 behaald aan de 'Fransche-, Weener- en Engelsche Mode Vakschool' bij de dames De Boer in Winschoten. Met vader Willem gingen mijn broer en ik naar Jacob Nieken in Vlagtwedde waar hij een mondharmonica voor ons kocht. We leerden al vanaf een jaar of zes om de mondharmonica te bespelen en voelden ons rijk met een 'Hohner Bravo'. Bij fietsmaker Rikus Klok werd een nieuwe 'Anode' batterij gekocht voor de radio. We luisterden naar de programma's 'Negen heit de klok' (KRO), 'Studio steravond' (NCRV)

en 'De bonte dinsdagavondtrein' (AVRO). Vervolgens werden de schulden betaald die in de zomermaanden waren gemaakt bij de Vlagtwedder winkeliers en er werden 5000

Vlagtwedde — Dorpsgezicht

turven en 15 mud cokes besteld en betaald bij de brandstofhandelaar. (Teijen of Manes). Het geld was weer besteed!

Met Sinterklaas was het voor ons óók feest, maar de cadeautjes waren wel veel eenvoudiger dan bij de boerenkinderen en die van de middenstand. 'Meccanodozen' waren te koop bij Kramer in Vlagtwedde, voor fl.25,- - ! Wij kregen elk jaar een kleine aanvulling van stangetjes, schroefjes enz. voor ongeveer fl.1,25. En toch.....? We denken er nog graag aan terug. Vader en moeder konden zo'n avond echt gezellig maken en samen met de jongere broers beleefden we veel gezelligheid. Moeder maakte chocolademelk, we dopten pinda's, kregen 'Sunterkloas-koeckjes', deden spelletjes zoals: raadsels opgeven, dammen, mens-erger-je-niet en we leerden en zongen talloze liedjes. Als er een van ons jarig was maakte moeder gebakjes en dat gebakje zag er als volgt uit: Een beskuit met daarop een laagje pudding vervolgens een 'meelkoeckje' (Maria biscuit) en op dat meelkoeckje een theelepeltje aardbeien jam. Héérlijk!!!

Ondanks de eenvoud en armoede (mijn broer en ik hebben, zoals zovele andere arbeiderskinderen, na de oorlog Amerikaanse kleren gedragen die door Marshallhulp ook

in het Oost-Groningse terechtwamen), hadden we door een zorgzame en liefdevolle opvang van onze ouders toch blijheid en vrijheid en daardoor voelden we de warme geborgenheid als we thuis waren! Trouwens, in de meeste arbeidersgezinnen was het leven niet veel anders. Waarden en normen werden gerespecteerd. Dat moest ook wel, want het gezag lette er op! Als je

niet handelde volgens bepaalde gedragsregels thuis, op school of in de buurt, dan zwaaide er wat. Die waarden en normen werden aangeleerd en gecontroleerd door de ouders, de schoolleiding en de veldwachter (later de politieagent). Zij bewaakten de normen en waarden en zij waren het ook die zoveel mogelijk direct oordeelden en veroordeelden.

Het verging ons na de lagere school (School met den Bijbel in de Weite) beter dan generaties daarvoor. Heel wat kinderen van landarbeiders kwamen op de Uloschool, Landbouwschool en Landbouwhuishoudschool terecht, om vervolgens via een vakopleiding in een betere positie terecht te komen dan hun ouders. Vooral in de jaren zestig ondervond menig arbeidersgezin het gewin van de naoorlogse periode van wederopbouw.

Ook deze bevolkingsgroep kon zich langzamerhand meer en meer permitteren op gebied van welzijn en leefbaarheid.

Waar bist doe aine van?

32 Boele Luring * Wessinghuizen 23 mrt 1755 † Wessinghuizen 30 jul 1816 X Onstwedde 9 nov 1783	34 Hindrik Huls * Veele 28 nov 1758 † Wessinghuizen 11 sep 1827 X Wedde 5 apr 1790	36 Roelf Oosterveld * Veele 26 okt 1766 † Ter Maars voor 1838 X Vlagtwedde 27 mei 1796	38 Nanne Besseling * Onstwedde 15 jul 1757 † Onstwedde 22 aug 1836 X Onstwedde 22 apr 1803	40 Boelem Hubbelingh * Onstwedde 6 nov 1757 † Onstwedde 12 jan 1812 X Onstwedde 4 apr 1790	42 Aike Hilvers * Onstwedde 19 jul 1772 † Onstwedde 6 mrt 1836 X Onstwedde 18 jun 1803	44 = 36 X	46 = 38 X
33 Albertien Gelms Onstwedde 15 mei 1757 † Wessinghuizen 28 nov 1821	35 Jantien Rotgers * Onstwedde 2 jun 1752 † Höfte 6 aug 1818	37 Geertje Besseling * Onstwedde 6 feb 1771 † Onstwedde 14 sep 1831	39 Hanna Boele * Onstwedde 30 jul 1775 † Onstwedde 18 feb 1842	41 Willemetje Stantini * Onstwedde 22 mrt 1767	43 Janna Meems * Onstwedde 11 dec 1780 † Onstwedde 9 apr 1818	45 = 37	47 = 39
16 Harm Luring * Wessinghuizen 1 mrt 1789 † Veenhuizen 14 apr 1848 X Onstwedde 24 jul 1812	17 Geertje Huls * Höfte 29 nov 1792 † Wessinghuizen 8 feb 1849	18 Roelf Oosterveld * Veele 15 jan 1799 † Ter Wupping 20 apr 1878 X Onstwedde 29 feb 1828	19 Harmke Besselingh * Onstwedde 27 mrt 1806 † Ter Wupping 25 jun 1843	20 Jan Hubbelingh * Onstwedde 5 nov 1809 † Onstwedde 16 nov 1866 X Onstwedde 13 feb 1835	21 Trijntje Dina Hilvers * Onstwedde 20 okt 1813	22 = 18	23 = 19 X
8 Harm Luring * Wessinghuizen 17 okt 1824 † Wessinghuizen 23 mei 1905 X Onstwedde 24 apr 1855	9 Hanna Oosterveld * Ter Wupping 14 mrt 1828 † Wessinghuizen 26 jan 1896	10 Aike Hubbeling * Onstwedde 19 apr 1836 † Hoorn 19 sep 1873 X Onstwedde 21 mei 1867	11 Wiltien Oosterveld * Ter Wupping 17 mrt 1834 † Onstwedde 10 aug 1882				
4 Harm Luring * Wessinghuizen 17 aug 1864 † Onstwedde 10 jun 1940 X Onstwedde 18 jun 1897	5 Trientje Hubbeling * Onstwedde 25 mei 1870 † Holte 2 feb 1926						
2 Aike Luring * Wessinghuizen 23 apr 1901 † Wessinghuizen 5 apr 1975 X Onstwedde							
Harm * Wessinghuizen 26 apr 1930							

Kwartierstaat van H. Luring (lidnummer 91223)

48 Aijold Volders	50 Berend Wilzing	52 Jan Bessembinders	54 Jan Bots	56 Harm Schuring	58 = 48	60 Harm Migchels	62 Harm (Luring) Karskens
* Veenhuizen 9 aug 1779 † Veenhuizen 4 dec 1829 X Onstwedde 4 jul 1804	* Veenhuizen 16 dec 1764 † Veenhuizen 17 jun 1819 X Onstwedde 24 mei 1799	* Onstwedde 1 jan 1782 † Vlagtwedde 23 nov 1840 X Vlagtwedde 18 nov 1804	* Veenhuizen 22 apr 1770 † Veenhuizen 17 jan 1846 X Onstwedde 16 mei 1802	* Laude 31 dec 1769 † Laude 9 mrt 1858 X Sellingen 8 okt 1796		* Onstwedde 30 dec 1736 † Onstwedde 9 okt 1822 X Onstwedde 9 okt 1800	* Veele 13 jul 1776 † Onstwedde 5 jun 1869 X Onstwedde 28 mei 1802
49 Wubke Boels	51 Janna Folkers	53 Fennegien Niemeijer	55 Zwaantje Bessembinders	57 Geertruid Bruggers	59 = 49	61 Janna Bessembinders	63 Rixte Elzes Karskens Huitsingh
* Onstwedde 8 mrt 1767 † Veenhuizen 9 jul 1832	* Onstwedde 7 mrt 1776 † Veenhuizen 16 jan 1818	* Ter Haar 1789 † Onstwedde 15 nov 1853	* Onstwedde 9 feb 1780 † Veenhuizen 4 nov 1805	* Sellingen 19 jun 1760 † Laude 10 feb 1847		* Onstwedde 11 jul 1773 † Onstwedde 14 okt 1850	* Onstwedde 9 dec 1778 † Onstwedde 19 jan 1847
24 Jan Volders	25 Aaltje Wilzingh	26 Jan Bessembinders	27 Zwaantje Bots	28 Albert Schuring	29 Harmke Volders	30 Abel Migchels	31 Albertien Karskens
* Veenhuizen 1 jan 1805 † Veenhuizen 17 mrt 1883 X Onstwedde 19 dec 1834	* Veenhuizen 20 apr 1810 † Veenhuizen 5 mei 1846	* Ter Haar 1 aug 1805 † Onstwedde 11 aug 1864 X Onstwedde 20 aug 1825	* Veenhuizen 10 okt 1804 † Onstwedde 29 nov 1855	* Laude 22 jan 1797 † Laude 5 jul 1891 X Vlagtwedde 9 mei 1835	* Veenhuizen 2 feb 1806 † Laude 27 feb 1876	* Onstwedde 20 aug 1801 † Onstwedde 4 feb 1867 X Onstwedde 29 apr 1841	* Onstwedde 1 apr 1808 † Onstwedde 1 jun 1892
12 Berend Volders		13 Fennechien Bessembinders		14 Albert Schuring		15 Rikste Migchels	
* Veenhuizen 18 dec 1835 † Veenhuizen 23 jun 1894 X Onstwedde 15 sep 1859		* Veenhuizen 14 aug 1838 † Ter Wupping 22 mei 1922		* Laude 9 mrt 1839 † Onstwedde 13 feb 1906 X Onstwedde 13 jun 1873		* Onstwedde 21 feb 1842 † Onstwedde 13 okt 1930	
6 Geert Volders				7 Albertine Janna Schuring			
* Veenhuizen 25 sep 1870 † Veenhuizen 17 jul 1953 X Onstwedde 19 jul 1901				* Laude 25 mei 1874 † Veenhuizen 24 mrt 1918			
3 Rikste Volders							
* Veenhuizen 22 jul 1902 † Wessinghuizen 21 jun 1986 19 jun 1929							
1 Luring							

Een belangrijk testament uit 1590

J.S.A. Huizing

Bron: Archief Groningen, Familiearchief Lewe, inv. nr. 58

Hieronder volgt de transcriptie van het testament, dat op 24-01-1590 werd gemaakt door Elisabeth Addinga, de laatste van het geslacht Addinga, welk geslacht enkele eeuwen op het huis te Wedde had gewoond en van daaruit de bestuurlijke macht in Westerwolde uitoefende.

De borg te Wedde, die de machtsbasis was van de familie, werd in maart 1530 ingenomen door Berend van Hackfort, veldheer van Karel van Gelre. Hierdoor raakten zij de heerlijkheid Westerwolde, Bellingwolde en Blijham voorgoed kwijt. Ten tijde van dit testament was de macht van de familie dus al meer dan 50 jaar tanende en door de vele processen die men voortdurend voerde om de heerlijkheid weer terug in zijn bezit te verkrijgen, zal de financiële toestand er niet beter op geworden zijn. Desondanks is er nog zeer veel door Elisabeth te verdelen. Om het verhaal niet te lang te laten worden, zijn alleen die goederen die in Westerwolde liggen en enkele in de stad Groningen in dit verhaal genoemd, bijna alle (vele!) andere goederen en bezittingen (o.a. veel schuldbewijzen) zijn hieronder dus niet opgenomen.

In denn naeme Godes Almachtich amen.

Kundt ende kennelijck sie eenen ijederen die dese tegenwoirdige sullen zien offte hoeren lesen, datt die Edele Erentrijcke veelduechsame Vrouwe Elizabeth Addingha¹ van Westerwolde, nagelaten weduwe vrouwe van den oock Edelen Erentfesten Joest Leeuwen Hoevelinck ende beliefft heeft van haere samentlijcke kinderen te begeren ende versoecken, te willen scheiden ende deijlen

¹ Zie het Boerderijenboek van Vriescheloo, blz. 616.

haire beijde aeheluden tijdtlijcke guederen hair in dese werlt van zijne Almaegentheijt vergunt ende verleent, ende dit possessie daer van datelick aen vangen ende apprehenderen, mit verhopen ende vasten, vertrouwen (siende nu deshalven sij luijden bij haire leven vereenicht ende vergelecken) nae haire doot oick in sulcken eendracht ende vergelijckinge te sullen verharren ende continueren, daer toe hun ende een ijder van hun (wietende oick daer inne die goede meijninge ende wille hairer zaligen lieve huijsheeren voorschreven opt hoichste ende uuijterste vermanende ende requirerende, wie zij oick nochmaels vermaent end requireert bij desen, die welcke kinderen allen hier nae benoempt zulcke haire lieve moeder begeren ende wille ter aller gehoirsamheijt ende obediencie mit dancksegginge aennemende, folgentz getreden ende geprocedeert zijn tot scheijdinge ende deijlinge hairer olderen landen ende guederen, ende daer inne vrundtlijck ende liefflick geaccordeert ende verdragen, genietende nae deser landen gebruijck ende costumen, die soenen twee deelen ende die dochteren een deel. Ende dat durch tusschensprecken sulx ende assistentie van den Weerdigen Edelen Erentfesten ende Erbaren Gerardus Warninck pastoer ende officiaal toe Middelstum, Johan Thedema Burgermeester der Stadt Groeningen ende Goessen vander Eem Auditeur ende daer toe bij de voerschreven Weduwe vrouwe ende haire samentlijcke kinderen versocht ende begeert, om bij eenen ijederen zijne toegescheidene porchelen eewelijck ende ersselick gehalten ende gepossideert te worden, in naevolgender gestalt ende manieren.

Eerstlick is die Edele Erentfeste **Wigbolt Leuwen** als olste soene ende verschreven eheluijden leen volger, voor zijne pirerogative toe gelacht, die thienden toe Noorsleen (-) ende die thiende toe Roon (-). Wie oick folgendts zijne E. in concurrentie mit zijne andere Broederen ende susteren toe deel gevallen ende toegescheiden het huijs, graf-fenn ende hofften te weten, dat groete ende

lutticke hoff mitte plaetze daer die huijsinge voer die brugge op gestaen heeft, soe als dat gelegen is in zijne bouwdinge binne Peijse, ende die voorschreven eheluiden selffs bewoont ende gebruijcket ende sij dat gewillet dat die soens voer uuijt sollen hebben ende genieten, (-) het derdendeel vant erve ende landen toe Luttekeloë in Westerwoldinger Landt gelegen mit zijne annexen ende toebehoeren gelijk dat gebruijcket wordt bij drie meijeren daer onder begrepen een stuccke moerlandts dat Sijbe Gheerts toe Blijham gebruijcket onnerscheijden mit sijne Lieve Broeder die oick Edele Erentfeste Georgen Leewen ende zijne Lieve Suster die Edele Erenrtrijcke Anna Leewen Vrouwe to Opleuwert als hijer nae oick verclaert zall worden, die landen ghebruijcket bij Eede Luerts to Warssingehuijsen oick in Westerwoldinger Landt, die landen die Herman Alinge to Onsewedde plach to gebruijcken, oick die landen toe Wedden de Johan Schoemaker plach toe gebruijcken ende nu Johan Benthen mit die gerechticheijt van twee peerden, vier koeijen ende swijnen te slaen op de Marck, (-).

Item die Edele Erentfeste **Georgen Leeuwen** is toe gevallen ende toegescheijden die Borch oder behuijsinge to Sandeweer op Onnema heerd binnen der clappen staende, voorts die schathuijsen, Brouwhuijsen, stallinge ende schuijren voor der clappen op der plaetsen, mit dat hoff, singel, graften, ende annexen, gelick dat in zijne vierkante bevredinge legget (-) noch to genante Georgen Leeuwen te deele gevallen (-) Een derdendeel van het erve ende landen toe Luttekeloë in Westerwoldinger landt gelick dat gebruijcket werde bij drie meijeren daer onder begrepen een stuccke moerlandts dat Sijbe Gheerts to Blijham in huijre heeft onnerscheijden mit zijne lieve broeder ende suster Wigbolt Leeuwen ende Anna Leeuwen vrouwe tho Opleuwert, gelick hijer boven verhaelt ende noch hier onder verclaert sall worden. Item die hoffte to Wedden, die helffte vant busch mit sijne eijkelscharen gronde toebehoeren ende gerechticheijden, genoempt Lievestinge broeck, het landt offte hoffsteden, die Henrick Sluijter ende Mr Gheert Luijtghins Weduwe Fenne toe Wedde verscheijden gebruijcken, die landen die bij Haije Bus to Wedde gebruijcket worden, voorts alle die

landen die Herman Jonas te Wedde in huijre heeft, die helffte vant erve landen die Harmen Tapper plach to gebruijcken nu Else Jurgens, in de mande onnerscheijden mit zijnen E. broeder die Edele Erentfeste Johan Leeuwen als hijer nae verclaert sall worden.

Item die Edele Erentfeste **Johan Leuwen** jongeste soene is oick toegescheijden ende toe deel gevallen het huijs staende aent Vischmarckt op de horne van Pelser straete mit dat achter huijs, stallinge und hoff, ge-

Het huis op de hoek van de Vismarckt en de Pelsterstraat in Groningen

lijck dat zijne lieve moeder voorschreven nu selffs gebruijcket ende bewoont wordt, mit alle sijne annexen, te weten die woeninge die gebruijcken Johan Jansen ende Geerttruidt Remmerts onder tsael, oick die camer gebruijcket bij Johan Pelser, Johan Cracht ende Arent Luijtgiens und sunst alle andere zijne gerechticheijden ende toebehoeren. (-) die moelen too Vlachwedde, het erve mit zijne toebehoerige landen die Berendt Schultens inde huijre heeft, die helffte vant erve ende Landen die Herman Tapper plach to gebruijcken nu Else Jurgens, onverscheijden mit zijne lieve broeder die edele erentfeste Georgen Leeuwe als oick boven verhaelt is, die landen die Slet Johan toe Wedde gebruijcket. Oick die landen die Sijmon in den berghe in huijre heeft, sampt die landen die Henrick Berendts toe Wedde gebruijcket, die gerechticheit van op de Marck offte weijde te slaen twee peerden, vier koeijen ende swijnnen end turff veene gelijk dat Mechtelt Stalknechts weduwe plach to gebruijcken, nu Gerardus van Langhen, die

hoffsteden offte landen die zalige Herman Wechter plach te gebruijcken. Voorts die landen offte hoffstede die hijer voortijts bij Gheert Jonas nu Herman Muller gebruijckt wordt ende die hoffte und huisstede die Wijke? Gheerds in huijre heeft. Noch die plaetse voert huijs to Wedde und die khoe weijde die tegenwoirdich den Drost aldaer in huijre heeft, (-) Noch die helfte vant erve ende landen in Westerwoldinger landt hijer overmaels gebruijckt bij Gheerd Meijer, nu bij Else Georgens, sampt die helfte van de thienden toe Onsewedde die Luerdt Alinge in huijre heeft, alle dieselve porchelen onnerscheijden te mande mit haire lieve suster die edele erentrijcke juffrouwe Margareta Leeuwen als hijer nae oick verclaerdt sall worden, die landen, die bij den smit toe Onsewedde offte Jacob Ghrijner plachten gebruijckt te worden, oick alsulcke landen als Johan Herman tot Wedde in huijre heeft, (-).

Item die edele erentrijcke vrouwe **Anna Leeuwen** voorschreven hebbende tot der handelinghe deser ijetsiger scheidjnghe oder deijlunghe, procuratie oder vulmacht hairer lieve huijsheeren die oick Edele Erentfester Tyde Beninge toe Opleuwert hoevelinck ende die haire E. heeft geexhibeert ende hijer nae van woorde tot woorde geinsereert (-)

Is ooick toegescheiden ende tot deele gevallen (-) Noch het derdendeel vant erve ende landen toe Luttekelo in Westerwoldinger lant gelijk dat gebruijckt wordt bij drie meijeren daer inne begrepen een stuck moerlandt dat Sijbe Gheerts toe Blijham in huijre heeft onverscheiden inde mande mit haire lieve twee gebroederen die edele erentfeste Wigbolt ende Georgen Leeuwen als boven verhaelt is, het erve ende landen toe Wedde de bij Henrick ten Campe gebruket worden, die gerechticheit van leenverheffinge eickelschaere ende holt die haire lieve moeder voerschreven competeert op Luestinge erve toe Gipsingehuijsen, die landen tho Vlachtwedde gebruijcket bij Wilcke Roeloffs, oick die landen die Warnicke Wijcheringe in huijre heeft (-).

Item die edele erentrijcke juffrouw **Alijdt Leeuwen** is toegescheiden ende toe deel gevallen

(-) die landen in Westerwoldinger landt gebruijcket verscheiden bij Baltazar Top An-

nen soene ende Thoenis Wolters opt Moer, sampt een huijsstede und thuene gebruijcket bij Georgen Luijtghins offte schipper, noch een ander hoffstede die Johan Soltberge in huijre heeft, voorts die landen die Bolo Haijens plach tho gebruijcken, een acker landts die die Richter Johan ten Veenhuis in huijre heeft, mit zijn huijsstede ende moelenwaer (-).

Item die edele eerentrijcke Juffrouw **Margareta Leuwen** is thogescheiden ende toe deel gevallen (-) het huijs mit sijnen toebehoeren staende inde Gulden straete binnen Groeningen dat nu bij de weduwe van den saligen burgemeester Dirrick Roeberts gebruijcket worden (-). Gelicksfals die helfte vant erve ende landen in Westerwoldinger landt die Gheert meijer plach toe gebruijcken, nu Else Jurgens, sampt die helfte van thiende toe Onsewedde, die selve vier porchelen unnerscheijden inde mande als boven oick verhaelt is, mit haire lieve suster die edele erentrijcke vrouwe Wobbe Leuwens huijsfrouwe van den oick edlen erentfesten Herman Sickinga, voorts een mudde rogge jairlicx dat Herman Hanskens tho Warssingehuijsen uuijt sijn erve schuldich is, noch des halve erve toe Vreescheloo. Oick die landen die Ede Top Hermans² soene ende Wiltet Koeners³ to Vrescheloo verscheiden gebruijcken. Item die landen die Johan ter Poorten toe Wedde gebruijcket, ende die huijsstede ende khoe weijde die Berndt Hermans offte snijder in huijre heeft.

Item die edele erentrijcke Juffrouw **Oede Leuwens** is toegescheiden ende toe deel gevallen eerst het erve ter Hansouwe in Drente gelegen, mit zijnn holt boschen, bouwlandt, weijdelandt, hoijlandt unde veenen, oick die huijsinge daer op staende, sampt een buer? deel op Peijser marck, (-) het erve ende landen in Westerwoldinger landt die Allert plach te gebruijcken, nu Hermen ten Hofften, die landen die Johan Alberts toe Veenhuijsen in gebruijck heeft. Oick die landen die Johan Hoeijstinge sampt Top Berendt toe Wedden verscheiden in huijre hebben ende een rentebrieff

² Zie het Boerderijenboek van Vriescheloo, blz. 266.

³ Zie het Boerderijenboek van Vriescheloo, blz. 266.

over Albert Hoeijstinck to Onsewedde van ses enkele rijder gulden iairlicx, verschijnende op Aschendorper kermise.

Off dan schoon eenige vande grastalen, jucktalen off mudde landen, mochten hijer namaels minder off meerder bevonden worden dan hijer boven gespecificeert staen, sall tselve wesen tot schade ende bate van een ijeder zijne toeghescheidene porchelen, sunder dat Jemande deshalven sall moegen queroleren. Und is te weten dat alle die voorschreven goederen gescheijden ende gedeilt zijn, als allodiaal ende eijgen, vuytgesondert die thiende to Noortsleen ende toe Roon op Sulter Esche inden lande van Drenthe (wie boven verhaelt) mit conditien ende dese samentijcke erffgenamen versproecken ende geaccordeert off nae doode van haire lieve moeder voorschreven die Edele Erentfeste Wigbolt Leeuwen off de ghene die dan als olste ende haire leen volger (soe verre sij eenige leen goederen hadde) onderstonde op eenige der voerschreven porchelen actie toe pretenderen, die hem te competeren voor zijne prijrogative als leen goet ende deshalven daer op proces moveerden, dat in sulken gevalle alle dieselve arffgenamen gelijklicken ende samenthandt, op mande costen tselve proces sullen sustineren defensive, ende hebben voor haer die dispositie bij haire lieve vader ende moeder coniumtim? voer Borgemeesteren ende Raedt der Stadt Groeningen gedaen in date -1587- op avendt Asumptionins Maria virginis, (-) hebben die Edele Erentrijcke Voeldoechsamen Vrouwe Elijabets Addinga van Westerwolde, we-

duwe ende mit haire bovengenoemte saementlijcke soenen ende dochteren, die mit haire Christelicke namen onderschreven. Wie oick die voorschreven Dedinges vrunden tot haire E. aller begheerten gedaen, und hebben benefens dien die Edele Erentfeste Burgemeester Johan Thedema (daer tho versocht zijnde van genante moeder) die voorschreven drie soenen vorr hair selven ende die Edele Erentfeste Herman Sickinga van wegen zijne lieve huijsfrouwe, sampt ter begheerte oder versueck van alle bovengenoemte hairen andere susters dese tegenwoordige mit haire segelen uuijthangende bezegelt. Gegeven opten -XXIIII- Januarij inden jaire naede geboorte onses heeren Jesu Christi duijsent vijffhundert ende tnegentich.

Onderstond:

Elijsabet Addiga van Westerwolde wede(we)
Lewe
Wigbolt Lewe
Jurgen Lewe
Johan Lewe
Harmen Sickinghe
Johan Thedema
Wobbe Lewe anders Sickinge
Anna Lewe anders Benninga toe up
lewercht
Alijt Lewe
Margareta Lewe
Oede Lewe
Gerhardus Warninck
Goessen? van der

Korte verklaring van het stuk:

- de oudste zoon Wibolt verkrijgt o.a. het huis (borg) te Peize, de zetel van het geslacht Lewe met zijn toebehoren (en dus afkomstig van zijn vader) en tevens een deel van de Westerwoldse bezittingen der Addinga's.
- de tweede zoon Georgen (oftewel Jurgen) verkrijgt o.a. het huis (borg) te Zandweer met zijn toebehoren. Dit goed was via een huwelijk in het bezit van de Addinga's gekomen. Ook hij krijgt een deel van de Westerwoldse bezittingen der Addinga's.

- de derde zoon Johan verkrijgt o.a. het huis te Groningen, staande op hoek van de Vismarkt en de Pelsersstraat, waar Elisabeth - toen dit testament werd opge maakt - zelf in woonde. De ruimte onder de grote zaal van het huis was verhuurd aan Johan Jansen ende Geerttruidt Remmerts. Verder werd een deel van het huis nog verhuurd aan Johan Pelsers, Johan Cracht ende Arent Luijtgens. Ook hij werd bedacht met een deel van de Westerwoldse bezittingen der Addinga's.

- dochter Wobbe verkrijgt geen Westerwoldse goederen.
- dochter Anna verkrijgt een deel van de Westerwoldse bezittingen van de Addinga's.
- dochter Alijt verkrijgt eveneens een deel van de Westerwoldse bezittingen van de Addinga's.
- dochter Margaretha wordt allereerst bedacht met een (ongetwijfeld deftig) huis in de Guldenstraat te Groningen en ook krijgt zij een deel van de Westerwoldse bezittingen der Addinga's.
- en de jongste dochter Oede krijgt naast het erve ter Hansouwe ook nog een deel van de Westerwoldse bezittingen der Addinga's.

Overzicht van de familie Addinga en hun erfgenamen:

Haije (III) Addinga geb. ca. 1516 ovl. 20-2-1571 Zandeweer z.v. Jurgen Addinga en Anna Thedema	1548	Johanna de Mepsche geb. ca. 1520 ovl. d.v. de Mepsche
	en	

In 1571 erft zijn zuster Elisabeth van hem het gehele bezit der Addinga's.

Joost Lewe geb. ca. 1510 <i>Peize</i> ovl. 8-5-1589 <i>Peize/Groningen</i> z.v. Wigbolt Lewe en Wobbe ten Grave	31-5-1538 h.c.	Elijsabet Addinga geb. ca. 1514 Wedde ovl. 1590 Groningen d.v. Jurgen Addinga en Anna Thedema
--	-------------------	--

Kinderen, volgorde niet exakt bekend:

1. **Wigbolt** > opvolger 1/3^e deel van Lutjeloo
2. **Jurgen** > opvolger 1/3^e deel van Lutjeloo
3. **Johan**, getr. met Anna Lewe van Asinga te Ulrum.
4. **Wobbe**, getr. met Herman Sickinge te Uithuizermeeden en Beyum.
5. **Anna** > opvolgster 1/3^e deel van Lutjeloo
6. **Alydt**, getr. met Mello Coenders, zij is ovl. voor 15-3-1617.
7. **Margareta**, geb. 1582, getr. met Adolph Ripperda.
8. **Oede**, ongehuwd ovl. 29-12-1623, begraven op het koor van de Broederkerk te Groningen.

Tijdschriften en Jaarboeken.

Het archief van de vereniging is geplaatst in het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal (naast de watertoren). Inlichtingen: dhr. B. Roossien tel. 0599-612649
Tijdschriften en boeken worden in geen geval uitgeleend, maar zijn uitsluitend ter inzage.

Stad en Lande: Cultuurhistorisch tijdschrift voor Groningen. Jrg. 13 nr. 2, 2004

- W.G. Doornbos Boekdistributie op het Groninger platteland in de 18e eeuw.
F. Westra De verdedigingswerken van de stad Groningen en het beleg van 1594.
T. Pol Een grensgeval of hoe Groningers en Oost-Friezen elkaar hervinden.
S. van der Poel Over antisemitisme in Groningen.

Stad en Lande: Cultuurhistorisch tijdschrift voor Groningen. Jrg. 14 nr. 3, 2004

- H. Perton Kidnap uit het Zwijneparadijs (ontvoeringszaak in de 18e eeuw)
R.K. Mast De bark 'P.A. Koerts' in Delfzijl.
N. van de Broek Het kroegenbeleid van Zuidhorn.

Threant: NGV afd. Drenthe 2004. Jaargang 15, nr. 3

- H. Klooster-Spanjer Matrilineaire reeks Jessica Bosscher.
G. Zomer Kwartierstaat Hennie van Andel (oudste mens ter wereld).
J. Stijl-Piersma Kwartierstaat Grietje Stavast.
J. Fonk Genealogie van Jan Jans (Noord) deel 1
J. A. Paasman Drenten onder Napoleon
J. en A. Pol-Snippe Nationale Militie 1814-1923

Threant: NGV afd. Drenthe 2004. Jaargang 15, nr. 4

- J. Ottens Genealogie Ottens
G. Kamphuis Kwartierstaat van Roelf Geerts van Dijken
A. Pol-Snippe Matrilineaire reeks van Anneke Snippe

Kroniek van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Jaargang 13, nr. 2

- M. Nicolai Tot 1956 'ijzeren koe' voor de dominee van Roswinkel
W. Visscher Brute roofmoord in Knarphoorn.
J. Withaar Historisch Emmen
J. Withaar Van stelmakerij Meertens tot restaurant 'Het wapen van Emmen'.
C. van Wieren Gescheiden wegen in de Emmer woonwijken
G. Waasdorp Een boterfabriek te Zuidbarge ?
W. Visscher Een jonge freule (C.W.I. Wittewaal van Stoetwegen) in Emmen.
H.J. Versfelt Atlas met kaarten van Drenthe.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 58. Registers en inhoudsopgaven 2003

GensNostra: Maarndblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg. 59 nr. 6.

- S. Parma Zeejournaals als bron voor genealogen
diverse auteurs Kwartierstaat Mabel Wisse Smit.

A. Veldhuis allem@@l digit@@l naar Groningen
C.Q.C.M. Walschots wapen kinderen van prins Willem-Alexander en prinses Maxima.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr 7/8

D. de Jong en G. Krijl Foekje (Ydes de Jong) en de dokter (Albert Coopmans).
L. Beijen De beschikbaarheid van notariële archieven (1916-1925).
A.H. Vedders Portret van grootvader en kleinzoon Harmannus Vedders.
L. M van der Hoeven Hoofdlieden van schippersgilden (1763-1765)

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr 9

T. Oskam Claude Hombruge schout in Benschop en zijn nageslacht
J. Ludeke Portret echtpaar Schermerhorn-Stammes
J. Kaldenbach en Hollandse arbeidskrachten in Lippborg (1876-1920)
A Smieszchala
L. Th. Baerveldt Portret Samuel Pieter Baerveldt
G.J.J. van Wimersma Genealogie Smeele
Greidanus
A. Veldhuis Thuis onderzoek in Groningen. Lectoronderzoek naar Groningse voorouders.

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr 10

L.M van der Hoeven Burger ofte poorters der stede Nieuwpoort 1561-1783
W. de Graaf-Valk en
A. Valk
R.F. Vulmsa Kwartierstaat Geertruida Wijsmuller-Meijer
L.R. Deugd en P.J.C. Oudste generaties van het schoolmeestersgeslacht
Elema Ruijter (Beemster)
D.F.C. Kuperus Portret van Johannes Kuperus

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg 59 nr 11

J. Kaldenbach Bedevaarten als genealogische bron 1808-1831
A.J. Stasse Genealogie Smeermaes (Smeermaas, Belg. Limburg)
P. van der Lee Portret G.J. Geerling en haar moeder B.C. Wolff
J. van der Knokke Uittreksel uit overlijdensregister parochie St. Marien in Oberhausen (Noord Rhein Westfalen)
A. Hajenius Portret echtpaar Hajenius-Schmidt
R.F. Vulmsa In herinnering, mevr. M. Starrock-Schutte (1915-1998)

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Heft 74, Band 15, Mai 2004.

K.L. Galle Druckschriften und Schreibschriften. (over oud-Duits schrift).
- Adressen von Auskunft erteilenden Familienforschern Orten der Emsländischen Landschaft.
R. Cloppenburg Kleiner Beitrag zur Geschichte des Hofes und der Familie Lübbers in Dersum.
R. Cloppenburg Ahnentafel Margaretha Lübbers in Dersum (Teil 1).

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Titelblatt, Inhalts- und Stichwortverzeichnis sowie Indizes zu Band 13 (2002, Hefte 63-67)

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Heft 75, Band 15, Juli 2004.

K.L. Galle Sozialer Aufstieg gegen Ende des 19. Jahrhunderts am Beispiel der Lingener Familie Arend?Erdbrink

R. Cloppenburg Ahnentafel Margaretha Lübbers in Dersum (Teil 2)

Emsländische und Bentheimer Familienforschung. Heft 76, Band 15, September 2004

B. Roossien R. Wobbes über die Kultur um Tod und Begraben in der Provinz Groningen.

R. Cloppenburg Ahnentafel Margaretha Lübbers in Dersum (Teil 3)

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde 53 Jahrgang, Heft 2, 2004

A. Petersen-Roil Amos Kromminga, von Holte/Ostfriesland nach Austinville/Iowa.

H. Fischer Johan Diuren und Hayke Oltmanns in Haxtum und deren Vorfahren.

H. Heyken Ergänzungen zur Ahnenliste Tjaden.

H. Bruns Mitling-Mark , Interessante Funde im Ortssippenbuch und im Kirchenbuch.

H. Potthast Ergänzungen und Berichtigungen zum Ortssippenbuch Westerende.

H. Potthast Ergänzungen und Berichtigungen zu den Ortssippenbüchern Backemoor, Collinghorst und Ihrhove.

G. Luiken de Haan Die Kirchenvorsteher der luth. Kirchengemeinde Leer seit 1775.

Waardeel. Drents Historisch Tijdschrift. Jaargang 24, nr. 2 , 2004.

M. Goslinga Watererfgoed in Drenthe.

J.K.H. van der Meer De slag bij Ane in Drents drukwerk

- Index jaargang 2003

P. Brood Romeins recht in Drenthe ?

Waardeel. Drents Historisch Tijdschrift. Jaargang 24 nr. 3 , 2004

V. van Vilsteren Bij de goden op de stoep (vondsten uit het veen).

W. Kerkmeijer Stoomboten op de Drentsche Hoofdvaart.

W. van den Sanden Opgraving Asser galgenveld

M. Goslinga Drenthe belicht-I: Mensen in hun woning.

K.P. Timmer Een zestiende-eeuws turfafvoerconflict

Genealogie. Kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie. Jaargang 10, nr. 3, najaar 2004.

A. van der Zeijden Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

M. de Keuning en Het Repertorium Geschiedenis Nederland (online bibliografie over de Nederlandse geschiedenis)

C. van Vliet Akten van indemniteit en akten van admmissie.

A. van Noort Het biographisch Woordenboek der Nederlanden

A. de Beer Week van de Geschiedenis (30 okt. t/m 7 nov.)

J. van den Borne De vredegerichten in Nederland. Onderzoek in Borselen rechterlijke archieven (1811-1838)

Traditie. Tijdschrift over alledaagse dingen, tradities en rituelen. Jaargang 10, nr. 2, zomer 2004.

C. Harkema De band met Suriname

J. van der Veer De negerhut van Oom Tom. Over slavernij in jeugdliteratuur.

P. Spapens Over de herkomst van de Tilburgse schimpnaam 'Kruiskeizers'

P. de Boer Badmannen en vissersvrouwen uit Zandvoort.

E. de Graaf Eekschillen. Seizoensarbeid uit vroeger tijd.

J. Hosmar Een Nederlandse handelskolonie in Rusland. De rusluie uit Vriezenveen

T. Ufkes De duivenhouderij in Nederland.

Twente Genealogisch: NGV afd. Twente. Kwartaalblad, Jrg. 19, nr. 3, aug. 2004

G.J. van Lenthe Kwartierstaat van Henk van Lenthe (4)
G.D. de Boer Kwartierstaat Herman van der Genugten
H. Vroedvrouw Aaltje(n) Holtkamp (4)
H. Boom Burgerlijk protest in het Hezinge van 1763.
J.G. Voortman Uit het Artland (1). Namen van plaatsen en horigen behorende tot het adellijke stift Börstel

**Twente Genealogisch: NGV afd. Twente. Kwartaalblad, Jrg 20, nr. 4 okt. 2004
Jubileumnummer**

A. Hilgerink Kwartierstaat van de dichter/schrijver Willem Wilmink
D. Taat Grensmarkeringen en Genealogie
D. Taat Judex, Rechterlijk Archief Enschede
E. Jans De lotgevallen van de Almelose familie Jans
E. Jans Genealogie van Gerrit Jans
T. Kroese Het van Deinse Instituut, de Twentse academie voor streekcultuur
H. Soeverein Hokken en fokken is van alle tijden.
J.G. Voortman Uit het Artland (2). Namen van plaatsen en horigen behorende bij het stift Börstel
H.M. Lups De brand van Enschede in 1750

Alledaagse Dingen. Nieuwsblad voor volkscultuur. Jrg. 10, nr 2, zomer 2004.

Speciaal nummer over de regionale geschiedschrijving in Nederland op populair en wetenschappelijk niveau.

Duvekoater. Tijdschrift voor regionale historie. Uitgave Historische Vereniging Scheemda, nr. 34, november 2004.

J.P. Koers De Dollard en z'n dolle aard
J.P. Koers 'Lutje Loug'in Oostwold
J.P. Koers en J.J. Feikens Eeuwenoude eiken gebinten in boerderij Boelman (Scheemda)
A.K.L. Bloem Klapbrug vijftig jaar geleden afgebroken. (uit Scheemder Courant van 10 dec. 1954).

Boeken:

R. en C. Koens. Die Familien der Kirchengemeinde Wymeer 1713-1900. Westerstede, 2004.
E.P. Boon en J.J.M. Lettinck. De joodse gemeenschappen in Westerwolde 1656-1950. Nieuweschans, Bunde, Bellingwolde, Oudeschans, Wedde, Vlagtwedde, Bourtange, Sellingen, Ter Apel, De Maten en Roswinkel. Mr. J.H. de Vey Mestdagh Stichting, 2004.

Overzicht zondagmiddagactiviteiten Streekhistorisch Centrum Stadskanaal seizoen 2004-2005

- 19 december, 15.30 uur:**
entree € 5,00
donateurs € 2,50
incl. koffie met koek
- Kerstseer in Huize ter Marse:**
Vocaal Ensemble Cantabile uit Stadskanaal zingt Christmas Carols
- 25 december
- Het Streekhistorisch Centrum is van **25 december tot en met 1 januari** gesloten.
- Zondag 2 januari**
vanaf 16.00 uur, **gratis entree**
- Nieuwjaarsvisite, met **Boerenjongens, Glühwein, rolletjes en kniepertjes**
- 9 januari, 14.30 uur:**
entree € 1,50
donateurs gratis
- Diavoorstelling** door **Bert Roossien**. Vandaag over roemruchte **Horecagelegenheden** in de Veenkoloniën en Westerwolde
- 16 januari, 15.30 uur:**
entree € 5,00
donateurs € 2,50
incl. koffie met koek
- Concert** met Groningstalige muziek door **Klaas Spekken** uit Ter Apel.
- 23 januari, 14.30 uur:**
entree € 3,00
donateurs € 1,50
- Lezing** door de heer drs. Otto Knotnerus over de historische achtergrond van boerderijen in het Oldamt.
- 30 januari, 14.30 uur:**
entree € 1,50
donateurs gratis
- Videomiddag:** diverse korte films uit het archief worden op groot beeld vertoond.
- 6 februari, 15.00 uur:**
entree € 5,00
donateurs € 2,50
- Pruiverij van gerechten uit Grootmoeders tijd.**
Hoe smaakte Poffert ook al weer?
Reserveren noodzakelijk
- 13 februari, 14.30 uur:**
entree € 1,50
donateurs gratis
- Diavoorstelling** door **Bert Roossien** over de **Veenderijen, turfwinning en het transport van turf.**
- 20 februari, 14.30 uur:**
entree € 3,00 per kind
(klein-)kinderen van donateurs € 1,50
- Kindermiddag**
Met een optreden door Goochelaar Raymon
- 27 februari, 14.30 uur:**
entree € 3,00
donateurs € 1,50
- Lezing** door mevrouw Jacqueline Muffels over Slingertuinen in Oost-Groningen

6 maart, 14.30 uur:
entree € 1,50
donateurs gratis

Diavoorstelling door Bert Roossien.
Het thema van vandaag is: De **Parkwijk** te Stadskanaal

13 maart, 14.30 uur:
entree € 3,00
donateurs € 1,50

Lezing **door** Hendrik Hachmer **met als titel 'Van Snabbe tot Coaster' , over de** Veenkoloniale binnenvaart.

20 maart, 15.30 uur:
entree € 5,00
donateurs € 2,50
incl. koffie met koek

Concert door Interkerkelijk koor **Chaverim** uit Musselkanaal o.l.v. Klaas Withaar.

25-28 maart

Het Streekhistorisch Centrum is van Goede Vrijdag tot en met Tweede Paasdag gesloten.

3 april, 14.30 uur:
entree € 1,50
donateurs gratis

Diavoorstelling door **Bert Roossien** over **Westerwolde** (Onstwedde, Smeerling, Vlagtwedde, Sellingen)

10-11 april,
Beide dagen van 14.00-17.00 uur.
Gratis entree

Museumweekend: Het thema is dit jaar 'De kunst van het bewaren?'

17 april, 14.30 uur:
entree € 3,00
donateurs € 1,50

Lezing door **Hans van de Wiel** over kaarten en **kartografie**

24 april, 14.30 uur:
entree € 1,50
donateurs gratis

Traditionele **spelletjesmiddag**.in en rond Huize ter Marse voor jong en oud.